

Brussel, 23.5.2022
SWD(2022) 621 final

WERKDOCUMENT VAN DE DIENSTEN VAN DE COMMISSIE

Landverslag 2022 - Nederland

bij

Aanbeveling voor een AANBEVELING VAN DE RAAD

**over het economisch beleid van Nederland en met een advies van de Raad over het
stabiliteitsprogramma 2022 van Nederland**

{COM(2022) 621 final} - {SWD(2022) 640 final}

European
Commission

Netherlands

2022 Country Report

MOMENTOPNAME VAN DE ECONOMIE EN DE WERKGELEGENHEID

Een krachtig herstel met uitdagingen voor de toekomst

De Nederlandse economie heeft zich snel hersteld van de COVID-19-pandemie. Met name de consumptieve bestedingen stegen snel, met de vaccinatiecampagne in de eerste helft van 2021, waardoor de economie weer kon worden opengesteld. Het herstel van de wereldhandel resulteerde in een sterke uitvoer en een aanzienlijke bijdrage aan de bbp-groei. Tegelijkertijd leed de investeringsactiviteit onder beperkingen aan de aanbodzijde, voornamelijk als gevolg van tekorten aan arbeidskrachten en verstoringen van de mondiale toeleveringsketen. Ondanks nieuwe beperkingen als gevolg van de Omicron-variant in het vierde kwartaal van 2021 was de totale bbp-groei in 2021 krachtig en bedroeg zij 5,0%.

De consumptieprijsinflatie is gestegen als gevolg van de stijgende energieprijzen. De gemiddelde inflatie op jaarbasis steeg tot 2,8% in 2021. Voor 2022 wordt verwacht dat de inflatie verder zal stijgen tot 7,4%, voornamelijk als gevolg van aanhoudende opwaartse druk op de energieprijzen. De autoriteiten zijn slechts ten dele in staat het effect van de energieprijzen op te vangen door de energiebelastingen te verlagen en forfaitaire overdrachten te verstrekken.

De nominale huizenprijzen zijn sterk gestegen. Met een groei van ongeveer 15% in 2021, tegenover minder dan 8% in 2020, was dit een van de sterkste stijgingen in de EU en is deze in het hele land tamelijk gelijkmatig gevoeld. Aanhoudende belastingvoordelen in verband met hypotheekrentebetalingen en een structureel ontoereikend woningaanbod in combinatie met een onderontwikkelde particuliere huurmarkt zorgen voor zowel de

prijzen als de schuld. Hierdoor bevinden huishoudens zich in een financieel kwetsbare positie als er grote aanpassingen van de huizenprijzen zouden plaatsvinden ⁽¹⁾.

De groeidynamiek vanaf 2021 biedt een solide basis voor 2022, maar de economie wordt geconfronteerd met nieuwe tegenwind. De Russische invasie van Oekraïne heeft de onzekerheid doen toenemen en heeft geleid tot een sterke daling van het vertrouwen van de huishoudens. Hoewel de COVID-19-beperkingen eind januari werden opgeheven, zal de groei van de consumptieve bestedingen naar verwachting relatief gematigd zijn als gevolg van de oplopende inflatie die het beschikbare inkomen van huishoudens beïnvloedt. De toegenomen onzekerheid zal naar verwachting ook wegen op de investeringsactiviteit van bedrijven, terwijl de beperkingen aan de aanbodzijde naar verwachting zullen aanhouden gezien de nieuwe lockdowns in China en de gevolgen van de Russische invasie van Oekraïne. Al met al wordt in de economische voorjaarsprognoses van de Commissie uitgegaan van een bbp-groei van 3,3% voor 2022 en 1,6% voor 2023. Om de groei op middellange en lange termijn te blijven ondersteunen, kunnen maatregelen om onder de doelstellingen vallende investeringen in onderzoek en ontwikkeling (zie bijlage 9) en een relatief lage productiviteitsgroei (zie bijlage 10) aan te pakken, gunstig zijn.

De Russische invasie van Oekraïne treft de Nederlandse economie voornamelijk door hogere energie- en grondstofprijzen. De stijging van de gas- en olieprijs heeft grote gevolgen voor de Nederlandse economie, gezien de energiemix, die sterk afhankelijk is van deze twee energiebronnen. Meer dan de

⁽¹⁾ Diepgaande evaluatie van de macro-economische onevenwichtigheden voor Nederland 2022, Europese Commissie.

helpt van de Nederlandse huishoudens heeft echter elektriciteits- en gascontracten met een looptijd van meer dan een jaar, waardoor het effect van de stijgende prijzen op het beschikbare inkomen geleidelijk zal verlopen. Daarnaast heeft de regering maatregelen genomen om het effect van hogere energieprijzen op de begrotingen van huishoudens te verlichten. Bedrijven zullen op hun beurt ook worden getroffen door stijgende input- en energieprijzen, terwijl de toegenomen onzekerheid naar verwachting zal wegen op de investeringsbeslissingen van ondernemingen. De handelsbetrekkingen met Rusland zijn beperkt, maar de directe investeringen van Nederlandse bedrijven in Rusland waren relatief hoog in vergelijking met de EU-gemiddelden in 2020, waarbij de netto buitenlandse directe investeringen (exclusief special purpose entities) in Rusland 3,5% van het Nederlandse bbp bedroegen. De investeringen van Russische ondernemingen (met uitzondering van special purpose entities) in Nederland waren de afgelopen jaren zeer beperkt. De handels- en financiële banden van de Nederlandse economie met Oekraïne zijn over het algemeen beperkt.

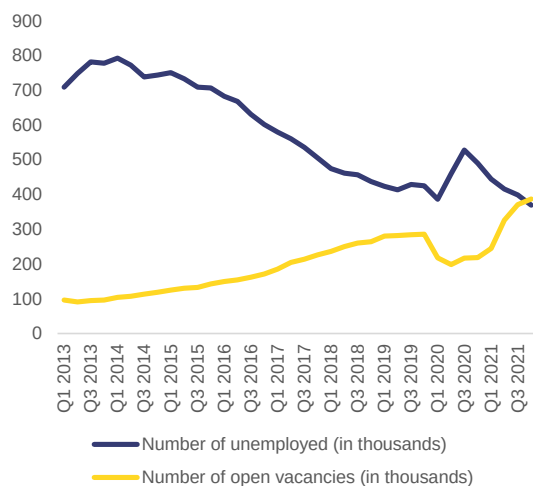
De regering heeft grootschalige nood- en steunmaatregelen genomen om de gevolgen van de COVID-19-pandemie te beperken ⁽²⁾ en de nieuwe regering plant extra uitgaven om grote maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. De hogere uitgaven voor gezondheidszorg in verband met COVID-19 en voor steunmaatregelen om banen te beschermen en de koopkracht van huishoudens in stand te houden, zorgden ervoor dat het overheidstekort in 2020 toenam tot 3,7% van het bbp. Het tekort daalde in 2021 tot 2,5% van het bbp. Tegelijkertijd daalde de overheidsschuld van 54,3% van het bbp in 2020 tot 52,1% van het bbp in 2021. De nieuwe regering, die op 10 januari 2022 aantrad, kondigde aan dat zij de uitgaven voor haar gehele mandaat zal

verhogen. Tot medio 2025 is het de bedoeling de uitgaven met 79 miljard EUR (9,2% van het bbp van 2021) te verhogen. Er zijn extra uitgaven gepland om uitdagingen zoals klimaatverandering, buitensporige stikstofafzettingen, stijgende energieprijzen en een ontoereikend woningaanbod aan te pakken. De verlaging van de energiebelastingen en de verstrekking van forfaitaire overdrachten bedragen momenteel 3,7 miljard EUR voor 2022. Daarnaast zullen de uitgaven voor langdurige zorg en pensioenen naar verwachting vanaf de middellange termijn stijgen als gevolg van de vergrijzing.

De arbeidsmarkt presteert over het algemeen goed, maar de toenemende tekorten aan arbeidskrachten en vaardigheden en de segmentering van de arbeidsmarkt blijven voor uitdagingen zorgen. De werkloosheid daalde van 4,7% in 2020 tot 4,2% in 2021. Bovendien is het aantal vacatures zelfs hoger dan het aantal werklozen in het afgelopen jaar (zie grafiek 1.1). Daardoor is het voor werkgevers steeds moeilijker om mensen met de juiste vaardigheden te vinden. De loongroei trekt geleidelijk aan, en zal naar verwachting in 2022 aanhouden, waardoor de tekorten vermoedelijk zullen aanhouden. In het algemeen wijst het sociaal scorebord, dat de Europese pijler van sociale rechten ondersteunt, op een goed presterende arbeidsmarkt en goede maatschappelijke resultaten, hoewel er nog steeds uitdagingen in verband met de segmentatie van de arbeidsmarkt bestaan. Met name het hoge niveau van flexibele werkgelegenheid vereist meer aandacht wat betreft gelijke kansen op de arbeidsmarkt, billijke arbeidsvoorwaarden, adequate sociale bescherming en de bijdrage ervan aan een trage productiviteitsgroei (zie bijlagen 10 en 12).

⁽²⁾ Kwartaalverslag van de Europese Commissie over de eurozone (QREA), deel 20, nr. 4 (2021), hoofdstuk I over de beoordeling van de rol van belasting- en uitkeringsstelsels op het inkomen van huishoudens in de eurozone tijdens de COVID-19-pandemie: een microsimulatieanalyse.

Grafiek 1.1: **Aantal werklozen en aantal vacatures (in duizend)**

Bron: CBS

De sterke afhankelijkheid van fossiele brandstoffen doet twijfels rijzen over de vraag of het land zijn klimaatdoelstellingen tijdig kan halen.

Nederland is een van de vijf slechtst presterende EU-landen wat betreft het aandeel hernieuwbare energie in het bruto-eindverbruik van energie en zal een aanzienlijke kloof moeten dichten om de huidige doelstellingen voor 2030 te halen. Verdere investeringen om knelpunten weg te werken en het net te digitaliseren, zullen helpen om het aandeel energie uit hernieuwbare bronnen en het gebruik van duurzame mobiliteit te vergroten.

De bouw en de landbouw worden afgeremd door overmatige stikstofafzettingen, die schadelijk zijn voor het milieu.

De afgelopen decennia is de stikstofdepositie sterk toegenomen, ook in natuurbeschermingsgebieden. Om dit te verminderen heeft de regering actie ondernomen, wat zowel de landbouw- als de bouwactiviteiten negatief heeft beïnvloed. Een belangrijke stap in de aanpak van de stikstofcrisis is de overgang naar duurzame landbouw. Om dit te vergemakkelijken wordt in het regeerakkoord een overgangsfonds van 25 miljard euro tot 2035 voorgesteld.

Een van de redenen waarom het land de COVID-19-crisis relatief goed heeft doorstaan, is de hoge mate van

digitalisering van zijn economie. Nederland behoort tot de best presterende EU-lidstaten op het gebied van de index van de digitale economie en samenleving⁽³⁾. Zij presteerde bijzonder goed op het gebied van de invoering van digitale technologieën door bedrijven en het gebruik van onlinediensten. Hoewel de Nederlandse bevolking over een goed niveau van digitale basisvaardigheden en geavanceerde digitale vaardigheden beschikt⁽⁴⁾, maakt het relatief lage percentage afgestudeerden in de ICT-sector het voor bedrijven moeilijker om digitaal gekwalificeerd personeel te vinden om vacatures in te vullen. Het land zou ook verdere vooruitgang kunnen boeken op het gebied van 5G-gereedheid en hoge breedbandprijzen (zie bijlage 8).

Nederland heeft nog steeds te maken met macro-economische onevenwichtigheden die verband houden met een groot overschot op de lopende rekening en een hoge particuliere schuld.

Het overschot op de lopende rekening steeg van 7% van het bbp in 2020 tot 9,5% in 2021⁽⁵⁾. Vanuit sectoraal oogpunt is het overschot in de sectoren huishoudens en bedrijven toegenomen ten opzichte van 2020. Dit werd echter gedeeltelijk gecompenseerd door het vorderingstekort van de overheidssector met een aanzienlijke reeks crisisgerelateerde begrotingssteunmaatregelen. De schuld van de huishoudens bestaat voornamelijk uit hypotheekschulden en zal naar verwachting in nominale termen verder stijgen als gevolg van de hierboven genoemde snel stijgende huizenprijzen (zie bijlage 17).

Nederland heeft de afgelopen jaren vooruitgang geboekt bij het aanpakken

⁽³⁾ De index van de digitale economie en samenleving (DESI) 2021, Europese Commissie.

⁽⁴⁾ Hoewel jongeren en volwassenen in Nederland sterk digitaal zijn, zou het uitbreiden van universitaire diploma's in geavanceerde digitale technologieën en het streven naar een beter genderevenwicht onder ICT-specialisten de kansen van het land om de digitale transitie op een eerlijke en succesvolle manier in goede banen te leiden, verder kunnen vergroten (landenfiche voor veerkracht: Nederland 2021, JRC - februari 2022).

⁽⁵⁾ Diepgaande evaluatie van de macro-economische onevenwichtigheden voor Nederland 2022, Europese Commissie.

van problemen met agressieve fiscale planning. Het land heeft een voorwaardelijke bronbelasting ingevoerd op rente- en royaltybetalingen aan laagbelastende rechtsgebieden en aan rechtsgebieden op de EU-lijst van niet-coöperatieve rechtsgebieden. De bronbelasting is ook van toepassing op rente- en royaltybetalingen in bepaalde gevallen van misbruik. De regering heeft zich ertoe verbonden opnieuw te onderhandelen over clauses in bilaterale verdragen die het effect van de bronbelasting kunnen neutraliseren. Bovendien heeft de regering per 1 januari 2024 een voorstel aangenomen om de bronbelasting op dividenduitkeringen aan laagbelastende rechtsgebieden en aan rechtsgebieden die op de EU-lijst van niet-coöperatieve rechtsgebieden staan, te versterken.

Nederland scoort zeer goed op het gebied van de duurzameontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) van de Verenigde Naties, hoewel er op enkele gebieden nog aanzienlijke uitdagingen blijven bestaan, zoals de toegang tot betaalbare en schone energie (SDG 7). Het land presteert zeer goed op het gebied van economische groei en werkgelegenheid (SDG 8). SDG 4 (hoogwaardig onderwijs) presteert beter dan het EU-gemiddelde voor geavanceerde digitale vaardigheden en heeft een van de hoogste percentages volwassenen die deelnemen aan leren. De resultaten van SDG 10 (migratie en sociale inclusie) zouden kunnen verbeteren door mensen met een migratieachtergrond meer op de arbeidsmarkt te betrekken.

PRIORITEITEN VOOR DE TOEKOMST

Hoewel de Nederlandse economie zich snel herstelt van de gevolgen van de COVID-19-pandemie, blijven er verschillende uitdagingen bestaan. Deze

uitdagingen verhinderen dat de economie weerbaarder wordt en op lange termijn op duurzame en inclusieve wijze blijft groeien. De al geruime tijd bestaande problemen in verband met de woningmarkt zijn zelfs toegenomen. De pandemie wees op de risico's van een sterk gesegmenteerde arbeidsmarkt. Andere kwesties houden verband met arbeidstekorten, het pensioenstelsel en de omvorming tot een groene en klimaatneutrale economie. Het aanpakken van deze uitdagingen zal het land ook helpen verdere vooruitgang te boeken bij de verwezenlijking van de SDG's op de desbetreffende gebieden en de uitvoering van de Europese pijler van sociale rechten.

Aanpakken van fiscale verstoringen en aanbodbeperkingen op de woningmarkt

De huizenprijzen in Nederland zijn het afgelopen jaar verder gestegen, met een verdere groei van de grote steden naar het hele land. De groei van de huizenprijzen op jaarbasis bedroeg tussen 2016 en 2020 al gemiddeld meer dan 7% en bedroeg in 2021 gemiddeld 15,2%. De prijzen stegen vooral tegen het einde van het jaar, waarbij de huizenprijzen in december 20,1% hoger lagen dan in dezelfde maand een jaar eerder. De betaalbaarheid en beschikbaarheid van huisvesting is aanzienlijk verslechterd, met name in grote steden en hun omgeving, waar de prijzen al enkele jaren sterk stijgen. Zo is de prijs van een appartement van 100 m² in Noord-Holland, de provincie met het hoogste gemiddelde prijsniveau in het land, gelijk aan

17 jaar inkomen voor een typisch huishouden – 45% boven de waarde in 2014.

Een combinatie van eenmalige effecten en reeds lang bestaande kenmerken van de Nederlandse woningmarkt leidde tot de scherpe prijsstijging in 2021. De

besparingen die tijdens de pandemie zijn opgebouwd, hebben de budgetten van de huishoudens doen toenemen. De afschaffing van de overdrachtsbelasting voor eerste kopers heeft de vraag in 2021 doen stijgen. Gedragseffecten hebben de prijzen verder doen stijgen – de krappe markt heeft bestaande huiseigenaren ertoe aangezet een nieuwe woning te zoeken naar een 'eerst kopen, later verkopen' -strategie. Dit heeft de markt feitelijk tot stilstand gebracht, met een daling van het aantal transacties tot onder het niveau van 2020 (zie grafiek 2.1). Het beperkte aanbod op de markt heeft op zijn beurt de huizenkopers ertoe aangezet pent-up spaargeld te gebruiken om meer dan de catalogusprijs te betalen uit 'angst om de boot te missen'. Deze bijzondere factoren in 2021 komen bovenop de reeds bestaande factoren, zoals lage rentetarieven, relatief ruime limieten voor hypotheekleningen⁽⁶⁾, onvoldoende en inelastisch aanbod en belastingvoordelen die de vraag stimuleren.

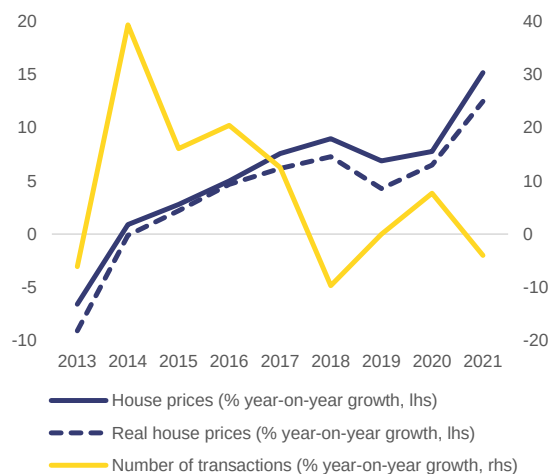
Fiscale verstoringen die het met vreemd vermogen gefinancierde eigenwoningbezit stimuleren, zijn al lang een probleem. De

hypotheekrenteaftrek is het belangrijkste aspect. Het stelt huishoudens in staat rentebetalingen af te trekken van hun belastbaar inkomen. Ondanks een geleidelijke verlaging van het aftrekpercentage in de afgelopen jaren blijft de stimulans aanzienlijk. Het regeerakkoord van de huidige regering omvat de afschaffing van de mogelijkheid van

⁽⁶⁾ Zie voor meer details bijlage 17 en de diepgaande evaluatie van macro-economische onevenwichtigheden voor Nederland 2022, Europese Commissie.

belastingvrije giften voor de aankoop van woningen. Hoewel dit welkom is, zal het effect op de algemene verstoringen op de woningmarkt naar verwachting marginaal zijn.

Grafiek 2.1: **Groei huizenprijzen en aantal transacties op de woningmarkt**

Bron: Eurostat, CBS

Subsidies voor schuldgefinancierd eigenwoningbezit dragen in hoge mate bij tot de relatief hoge schuldenlast van huishoudens. Bovendien zouden relatief hoge kredietlimieten⁽⁷⁾ voor woninghypotheken aanleiding kunnen geven tot bezorgdheid over de houdbaarheid van de schuld van huishoudens als er grote correcties in de huizenprijzen worden toegepast, met name bij recente kopers. Maar zelfs huishoudens met een positieve nettovermogenspositie kunnen kwetsbaar zijn voor schokken op de financiële markten, gezien de illiquiditeit van hun activa (voornamelijk woningen)⁽⁸⁾. In 2019 heeft het Europees Comité voor systeemrisico's aanbevelingen⁽⁹⁾ gedaan aan de Nederlandse autoriteiten om kwetsbaarheden in de woningbouwsector aan te pakken, met inbegrip van de aanbeveling om de maximale kredietlimieten te verlagen. Er zijn inmiddels

enkele beperkte stappen gezet⁽¹⁰⁾, maar de aanbeveling inzake maximale leningslimieten blijft onopgevolgd.

Het ontoereikende woningaanbod zet de huizenprijzen onder extra opwaartse druk⁽¹¹⁾. De Nederlandse autoriteiten schatten dat in 2021 nog eens 279.000 woningen nodig zouden zijn geweest om aan de vraag te voldoen, wat overeenkomt met 3,5% van de totale woningvoorraad⁽¹²⁾. De bouwactiviteiten zijn tot op zekere hoogte hersteld na een scherpe daling van het aantal bouwvergunningen in 2019 als gevolg van onzekerheid over milieubeschermingsmaatregelen⁽¹³⁾.

In een belofte om het woningaanbod te stimuleren, heeft de nieuwe regering de doelstelling van nieuwbouwwoningen verhoogd van 75.000 naar 100.000 eenheden per jaar. Hoewel de regering brede gebieden heeft geschetst waarop zij van plan is actie te ondernemen⁽¹⁴⁾, zoals de duur van de planningsprocessen op lokaal bestuursniveau, moet nog worden bepaald welke hervormingen precies zullen worden doorgevoerd om deze nieuwe doelstelling te bereiken. Een snelle toename van het aantal nieuwbouw wordt bemoeilijkt door de toegenomen tekorten aan arbeidskrachten en materialen die de afgelopen jaren zijn ontstaan. Naast deze tekorten heeft Nederland te maken met uitdagingen op het gebied van bestuurlijke capaciteit op gemeentelijk niveau, waardoor de planningsprocessen worden vertraagd, en met strikte regelgeving inzake

⁽⁷⁾ De maximale loan-to-value ratio in Nederland bedraagt 100%, een van de hoogste in de EU.

⁽⁸⁾ Diepgaande evaluatie van de macro-economische onevenwichtigheden voor Nederland 2022, Europese Commissie.

⁽⁹⁾ Europees Comité voor systeemrisico's (2019), Aanbeveling 2019/7.

⁽¹⁰⁾ De Nederlandse Nationale Bank heeft op 1 januari 2022 minimale risicogewichtondergrenzen voor hypotheekleningen ingevoerd en het voornemen aangekondigd om een anticyclische buffer op te bouwen. Zie de 'in-dept review' (IDR) voor nadere bijzonderheden.

⁽¹¹⁾ Zie voor meer details de diepgaande evaluatie van macro-economische onevenwichtigheden voor Nederland 2022, Europese Commissie.

⁽¹²⁾ BZK (2021), Staat van de Woningmarkt – Jaarrapportage 2021.

⁽¹³⁾ Dit werd aangepakt met een reeks tijdelijke maatregelen in 2021, met een meer permanente oplossing die nog moest worden ingevoerd – zie het deel *Investeren voor onafhankelijkheid bij de invoer van energie en de groene transitie* hieronder.

⁽¹⁴⁾ BZK (2022), Nationale Woon- en Bouw Agenda.

landgebruik die de beschikbare grond voor woningbouw beperkt ⁽¹⁵⁾.

Een slecht functionerende huurmarkt zorgt voor verdere prikkels voor huishoudens om te kopen in plaats van huren. De toegang tot sociale huisvesting (gehuurd tegen een korting ten opzichte van de markttarieven) is slechts in beperkte mate afhankelijk van het inkomen en is dus relatief ongericht. Samen met subsidies op de door de eigenaar bewoonde markt leidt dit tot een onderontwikkelde particuliere huurmarkt en lange wachtlijsten voor degenen die het meest behoefte hebben aan sociale huisvesting. Er is dan ook een gebrek aan haalbare en betaalbare alternatieven voor veel huishoudens die op zoek zijn naar een woning. Dit dwingt hen tot schuldfinanciering van eigenwoningbezit, terwijl de hoge prijzen deze optie voor grote delen van de bevolking onbetaalbaar hebben gemaakt.

Het pensioenstelsel eerlijker en transparanter maken

De sociale partners en de regering zijn het in 2019 en 2020 eens geworden over de belangrijkste beginselen van de fundamentele pensioenhervorming. De belangrijkste punten van de overeenkomst zijn onder meer het afschaffen van ex ante intergenerationale herverdeling in het huidige pensioenstelsel van de tweede pijler, met behoud van een zekere mate van risicodeling tussen de generaties, het invoeren van extra flexibiliteit bij de toegang tot pensioenactiva en het versterken van de koppeling tussen prestaties van pensioenfondsen en uitbetalingen. Ontwerpwetgeving (*Wetsvoorstel toekomst pensioenen*) is op 30 maart 2022 bij het parlement ingediend en zal

naar verwachting op 1 januari 2023 in werking treden. Zodra het nieuwe kader is aangenomen, zal het geleidelijk worden ingevoerd van 2023 tot 2027.

De geplande pensioenhervorming zal naar verwachting de structurele tekortkomingen in de tweede pijler van het pensioenstelsel in verband met eerlijkheid tussen de generaties, transparantie, flexibiliteit en schokbestendigheid aanpakken. De geplande geleidelijke afschaffing van de feitelijke systematische herverdeling ⁽¹⁶⁾ van jongere naar oudere werknemers ⁽¹⁷⁾ zal zowel de eerlijkheid tussen de generaties als de transparantie verbeteren, aangezien de koppeling tussen bijdragen en uitkeringen duidelijker zal worden. Een ander zwak punt in het huidige systeem is de afhankelijkheid van pensioenpremieaanpassingen om onevenwichtigheden in de balansen van pensioenfondsen op te vangen, een probleem dat nog wordt verergerd door demografische ontwikkelingen ⁽¹⁸⁾. De sterkere koppeling tussen de prestaties van pensioenfondsen en de uitbetaling in het voorgestelde nieuwe systeem houdt in dat uitkeringsaanpassingen ⁽¹⁹⁾ het primaire

⁽¹⁵⁾ De obstakels voor de uitbreiding van de Nederlandse woningmarkt worden beschreven in 'Het bouwproces van nieuwe woningbouw', CPB (2019). Voor meer details over het aanbod van Nederlandse huizen, zie ook de diepgaande evaluatie van de macro-economische onevenwichtigheden voor Nederland 2022, Europese Commissie.

⁽¹⁶⁾ Ongeacht hun leeftijd bouwen werknemers hetzelfde bedrag aan pensioenrechten op voor elke euro aan betaalde pensioenpremies. De bijdragen die jongere werknemers betalen, hebben echter normaal gesproken een veel langere periode om van rendement op beleggingen te kunnen profiteren. Het loskoppelen van de opbouw van pensioenrechten van de afstand tot de pensioengerechtigde leeftijd (en dus van de investeringshorizon) betekent dat jongere werknemers de pensioenopbouw van oudere werknemers de facto subsidiëren.

⁽¹⁷⁾ CPB Nederlands Bureau voor Economische Beleidsanalyse (2018), Effecten van Afschaffing van de doorsneesystematiek en de gelijktijdige overeenkomst met betrekking tot een nieuw pensioencontract.

⁽¹⁸⁾ Met een vergrijzende bevolking zouden steeds grotere premieaanpassingen nodig zijn om de pensioenen van een steeds groter deel van de bevolking na de pensioenleeftijd te handhaven. Als gevolg van deze ontwikkelingen is er de afgelopen jaren al een verschuiving geweest naar een voorwaardelijk (indexering afhankelijk van de prestaties van het pensioenfonds) toegezegde-uitkeringsstelsel.

⁽¹⁹⁾ Deze aanpassingen gelden alleen voor pensioenuitkeringen van de tweede pijler. De aanwezigheid van het basispensioen van de overheid in het kader van de eerste pijler en de hoge gemiddelde

mechanisme zullen worden om onevenwichtigheden op te vangen, hetgeen de schokbestendigheid van het stelsel zou verbeteren. Het nieuwe systeem is gebaseerd op levenscyclusinvesteringen en een betere toewijzing van risico's aan de groepen die deze het best kunnen dragen (bv. minder renterisico voor ouderen). Bovendien is het huidige systeem ook niet goed toegerust om in te spelen op de behoeften van een moderne arbeidsmarkt, waar meer flexibiliteit werknemers die van verschillende soorten werk veranderen zou helpen.

Op macro-economisch niveau zijn pensioenbijdragen van de tweede pijler een belangrijke aanjager van verplichte besparingen voor huishoudens en dragen zij bij tot het overschot op de lopende rekening. De relatief hoge pensioenbijdragen, met name in combinatie met hoge hypotheekschulden en daarmee samenhangende aflossingen, kunnen leiden tot een suboptimale afvlakking van de consumptie in de verschillende levensfasen⁽²⁰⁾. Met andere woorden, in sommige gevallen sparen huishoudens meer dan zij zouden willen, terwijl zij na het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd vaak een hoog pensioeninkomen genieten met beperkte huisvestingskosten.

Het aanpakken van witwasrisico's

Nederland behoort tot de landen met de grootste stromen van binnenkomende en uitgaande buitenlandse directe investeringen ter wereld en is daarom onderhevig aan een hoog witwasrisico. Een aanzienlijk deel van deze stromen (ongeveer 80%) wordt uiteindelijk overgedragen naar een buitenlandse bestemming via special purpose entities, brievenbusmaatschappijen of

brievenbusmaatschappijen zonder echte economische activiteit in Nederland. Tegen deze achtergrond is het van cruciaal belang dat entiteiten die betrokken zijn bij de oprichting van vennootschappen en trusts (verleners van trust- en bedrijfsdiensten, belastingadviseurs en juridische adviseurs) zich bewust zijn van de witwasrisico's die aan deze bedrijfsstructuren verbonden zijn.

De afgelopen jaren heeft de Nederlandse regering verschillende maatregelen genomen om misbruik van vennootschaps- en juridische structuren voor witwasdoeleinden tegen te gaan. Dit omvat een breed scala aan maatregelen die zijn opgenomen in het in 2019 gelanceerde actieplan ter bestrijding van het witwassen van geld van de regering. Het plan heeft onder meer tot doel de rol van trust- en bedrijfsdiensten als poortwachters te versterken en de risico's waaraan deze sector is blootgesteld, aan te pakken. Voorts heeft de Nederlandse Senaat in november 2021 de invoering goedgekeurd van een openbaar register met bepaalde persoonlijke informatie over de uiteindelijke begunstigden van trusts en soortgelijke juridische constructies, ook bekend als het trustregister.

Nederland moet de resterende uitdagingen echter nog aanpakken. Naast de opname van de 5e antiwitwasrichtlijn in de nationale wetgeving, moet het trustregister nog worden opgezet en aangevuld met feitelijke gegevens. Voorts blijven diverse kwesties in verband met de naleving van de vereisten inzake de bestrijding van witwassen en terrorismefinanciering door meldingsplichtige entiteiten in de gehele niet-financiële sector, met inbegrip van verleners van trust- en bedrijfsdiensten, belangrijke uitdagingen voor Nederland. In dat verband moet de doeltreffendheid van het nieuwe toezichtstelsel en de handhavingsmaatregelen nog worden beoordeeld en aangetoond.

vervangingspercentages (geraamd op 97% door de OESO) impliceren dat het risico op armoede onder ouderen beperkt is.

⁽²⁰⁾ CPB Nederlands Bureau voor Economische Beleidsanalyse (2020), Zijn de besparingen van Nederlandse huishoudens optimaal?

Kansen om maatschappelijke resultaten te verbeteren en inclusieve groei te ondersteunen

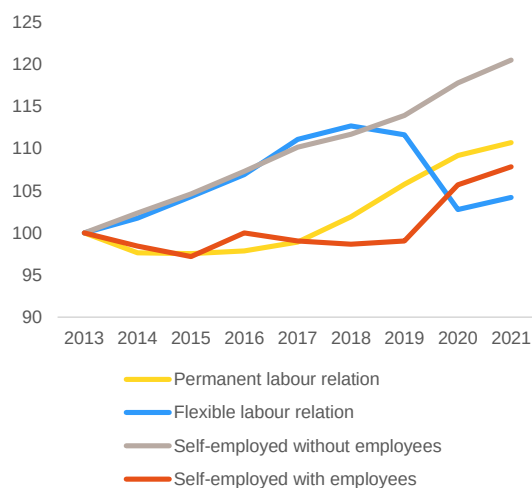
De algemene prestaties van de arbeidsmarkt zijn goed, met een hoge arbeidsparticipatie en een lage werkloosheid, maar de segmentatie van de arbeidsmarkt blijft voor belangrijke uitdagingen zorgen. Het sociaal scorebord ter ondersteuning van de Europese pijler van sociale rechten wijst op een goed presterende arbeidsmarkt en goede maatschappelijke resultaten in Nederland (zie bijlage 12). Niettemin blijven het hoge niveau van flexibele werkgelegenheid (39% van de beroepsbevolking in 2021)⁽²¹⁾ en de sterke groei ervan in het afgelopen decennium (zie grafiek 3.2) ook in vergelijking met andere EU-lidstaten een punt van zorg. Deze ontwikkeling vereist verdere aandacht met betrekking tot gelijke kansen op de arbeidsmarkt, billijke arbeidsvoorwaarden, adequate sociale bescherming en de rol ervan in de lage productiviteitsgroei. Hoewel bepaalde werknemers kunnen kiezen voor flexibele werkgelegenheid als gevolg van veranderende individuele voorkeuren, hebben sommigen geen keuze⁽²²⁾. Het gebruik van dit soort arbeid wordt in aanzienlijke mate beïnvloed door institutionele factoren en nationale beleidskeuzes, zoals verschillen in fiscale behandeling (voor zelfstandigen zonder werknemers), socialezekerheidsdekking en arbeidsbeschermingsregels. Zelfstandigen zijn bijvoorbeeld niet onderworpen aan socialezekerheidsbijdragen in verband met ziekte, invaliditeit, werkloosheid en ouderdom.

⁽²¹⁾ Dit omvat flexibele werkregelingen (ongeveer 2.5 miljoen/28% van de beroepsbevolking), zelfstandigen zonder werknemers (ongeveer 1.1 miljoen in totaal/ongeveer 11% van de beroepsbevolking).

⁽²²⁾ Met name werknemers met flexibele nulurencontracten, oproepcontracten of uitzendcontracten, platformwerk of zelfstandigen zonder werknemers die in de marge van de arbeidsmarkt actief zijn. Verslag over de regulering van het werk van het Bortslap-comité (2020) en het verslag *Het betere werk* van de Wetenschappelijke Raad van Overheidsbeleid (WRR, 2020). Zie ook advies SER MLT (Sociaal-economisch beleid 2021-2025 – Zekerheid voor mensen, een wendbare economie en herstel van de samenleving), Advies 21/08, juni 2021.

In plaats van te worden bepaald door de kenmerken van de baan, zijn deze financiële (dis) stimulansen van invloed op de gekozen arbeidsstatus.

Grafiek 2.2: Ontwikkeling van de arbeidssituatie naar type

(1) Index, 2013=100

Bron: CBS

De pandemie heeft de risico's van een sterk gesegmenteerde arbeidsmarkt en de ongunstige werkgelegenheids- en sociale situatie van bepaalde groepen verder aan het licht gebracht. Mensen met flexibele en/of tijdelijke contracten⁽²³⁾ (meestal jongeren, laaggeschoolden, mensen met een migratieachtergrond of een handicap) en zelfstandigen zonder werknemers werden het hardst getroffen tijdens de pandemie (zie

⁽²³⁾ Centraal Planbureau (2021), Notitie economische analyse steunpakket, <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Notitie-Economische-analyse-steunpakket-2020.pdf>. Zie ook Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2021), Ontwikkelingen flexwerk (<https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-flexwerk/hoofdcategorieen/ontwikkelingen-flexwerk>). Zie ook Fana, M., Tolan, S., Torrejón, S., Brancati, C. U., & Fernández-Macías, E. (2020). De lockdownmaatregelen tegen COVID-19 en de arbeidsmarkten van de EU. Luxemburg: Bureau voor publicaties van de Europese Unie, <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC120578>.

grafiek 3.2) ⁽²⁴⁾. Als gevolg daarvan werden zij geconfronteerd met een (aanzienlijke) daling van hun inkomen en een aantal van hen verzocht om tijdelijke inkomenssteunmaatregelen en/of moest hun financiële buffers gebruiken ⁽²⁵⁾.

Er zijn ambities geuit om de institutionele drijvende krachten achter de segmentering van de arbeidsmarkt aan te pakken, maar er blijven uitdagingen bestaan. Er zijn enkele maatregelen genomen om de kloof tussen de verschillende fiscale behandelingen te verkleinen, zoals een geleidelijke vermindering van de belastingaftrek voor zelfstandigen vanaf 2020. ⁽²⁶⁾ Er blijven echter aanzienlijke verschillen bestaan in de arbeidsvoorwaarden (bv. beperkte inkomenszekerheid voor personen met oproep- en nulurencontracten) en adequate sociale bescherming in het kader van verschillende werk- en werkregelingen. Het regeerakkoord van de huidige regering is bedoeld om de verschillen tussen regelingen voor vast en flexibel werk aan te pakken en de sociale bescherming van zelfstandigen te verbeteren, met name door de invoering van een verplichte invaliditeitsverzekering.

Ondanks de crisis zijn de tekorten aan arbeidskrachten verder toegenomen en zijn zij algemener geworden in alle sectoren. Sommige sectoren en ondernemers wijzen nog steeds op de gevolgen van de pandemie, maar de reeds bestaande tekorten op de arbeidsmarkt hebben zich opnieuw voorgedaan in overeenstemming met het algemene economische herstel en de opleving van de vraag naar arbeid. De krapte op de arbeidsmarkt bereikte eind 2021 een historisch niveau (zie de economische en werkgelegenheids-Snapshot en grafiek 1.1). Tekorten op basis van het aantal vacatures

zijn momenteel het meest geconcentreerd in de informatie- en communicatietechnologie, de bouw en de horeca ⁽²⁷⁾. Arbeidsmarktprognoses wijzen op een aanhoudend krappe arbeidsmarkt in de toekomst voor onderwijs, gezondheidszorg, technische banen (met inbegrip van wetenschap en techniek) en in de IT-sector ⁽²⁸⁾. De krappe arbeidsmarkt dreigt ook de verwezenlijking van de ambitieuze plannen van de regering in het kader van de groene en digitale transitie te belemmeren. Bovendien belemmert de lage betaalbaarheid van huisvesting in sommige regio's ook de mobiliteit op de Nederlandse arbeidsmarkt en kan het regionale tekort aan arbeidskrachten toenemen.

Ondanks een hoge algemene participatiegraad beschikt Nederland nog steeds over een pool van onbenutte en onderbenutte arbeidskrachten die kunnen worden geactiveerd. In 2020 bedroeg de kloof tussen niet-EU-burgers en Nederlanders in termen van arbeidsparticipatie 26.0 procentpunt ⁽²⁹⁾, wat meer is dan het EU-gemiddelde (15.7 procentpunt). De arbeidsparticipatie van vrouwen is hoog en neemt nog steeds toe, met een hoog percentage vrouwen in deeltijd (in 2021 werkte ongeveer 62,5% van de werkende vrouwen in deeltijd, tegenover een EU-gemiddelde van 28,3%) ⁽³⁰⁾. Dit resulteert in een bovengemiddelde loonkloof tussen mannen en vrouwen (14,2% in 2020, terwijl het EU-gemiddelde 13% bedroeg) ⁽³¹⁾, een van

⁽²⁴⁾ Diris, R., Jongen, E., Van Vliet, O., (2022), Zelfstandigen hard geraakt door coronacrisis, Economische Statistische berichten.

⁽²⁵⁾ CPB Centraal Planbureau (2022), Ontwikkeling van het arbeidsinkomen tijdens corona.

⁽²⁶⁾ Hoewel de regering deze in 2020, 2021 en 2022 volledig compenseerde door de 'arbeidskorting' (algemene belastingkrediet) te verhogen, is zij voornemens zelfstandigen tot 2025 met dit belastingkrediet te blijven compenseren.

⁽²⁷⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2021), Vacaturegraad naar bedrijfstak (<https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-arbeidsmarkt/vacatures/vacaturegraad-naar-bedrijfstak>).

⁽²⁸⁾ Bakens, J., Bijlsma, I., Dijkman, S., Fouarge, D., Goedhart, R. (2021). De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2026. ROA. ROA-verslagen nr. 005.

⁽²⁹⁾ De kloof tussen niet-EU-burgers en Nederlanders in termen van arbeidsparticipatie (% van de bevolking in de leeftijdsgroep 20-64 jaar) is tussen 2016 en 2021 licht toegenomen, van 25.3 tot 26 procentpunt, wat hoger is dan het EU-gemiddelde (14.9 procentpunt).

⁽³⁰⁾ Nederland heeft nog steeds de grootste genderkloof op het gebied van deeltijdwerk in de EU, die in 2021 op 44.1 procentpunt uitkwam.

⁽³¹⁾ Hoewel de arbeidsparticipatie van vrouwen hoog is en nog steeds toeneemt (77,5% in 2021 tegenover 76,6%

de grootste in de EU (zie bijlage 12). Het activeren en bij- en omscholen van inactieven, langdurig werklozen en mensen aan de rand van de arbeidsmarkt door middel van gerichte en gepersonaliseerde maatregelen kan helpen om tekorten aan arbeidskrachten te verminderen. Meer dan 500.000 werknemers in Nederland (ongeveer 5% van de beroepsbevolking) geven aan meer uren te willen werken⁽³²⁾. Bovendien zou het stimuleren van een toename van het aantal gewerkte uren door deeltijdwerkers, waaronder veel vrouwen, de bestaande tekorten op de arbeidsmarkt verder kunnen verminderen. Een betere toegang tot hoogwaardige en betaalbare kinderopvang en de invoering van maatregelen om ouders te helpen een beter evenwicht tussen werk en privéleven tot stand te brengen, kunnen bijvoorbeeld een toename van het aantal gewerkte uren vergemakkelijken.

Gerichte steun en voortgezette investeringen in basis-, technische en digitale vaardigheden, onderwijs en opleiding kunnen de toegang tot de arbeidsmarkt verbeteren en tegelijkertijd gelijke kansen en actieve inclusie bevorderen. Over het algemeen blijft de deelname van volwassenen aan een leven lang leren aanzienlijk hoger dan het EU-gemiddelde. Toch is deelname aan leren een uitdaging voor mensen in een kwetsbare situatie op de arbeidsmarkt vanwege hun onzekere arbeidsrelatie (flexibel of tijdelijk werk/zelfstandige) en in sommige gevallen een lager opleidingsniveau of een lage geletterdheid. Er kan behoefte zijn aan meer gerichte steun, onder meer gericht op het vergroten van de sectoroverschrijdende mobiliteit, om mensen in de marge van de arbeidsmarkt doeltreffender te bereiken. Het

in 2020), resulteert de genderkloof in gewerkte uren in een bovengemiddelde loonkloof tussen mannen en vrouwen en in een van de grootste pensioenkloof tussen mannen en vrouwen op latere leeftijd (vrouwen ouder dan 65 jaar ontvingen in 2020 36,9% minder pensioen dan mannen, vergeleken met een geschat EU-gemiddelde van 27,5%).

⁽³²⁾ Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) (2021), dashboard beroepsbevolking (<https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/dashboard-beroepsbevolking/wil-meer-uren-werken-beschikbaar>).

aanpakken van deze uitdagingen is van cruciaal belang voor Nederland om de EU-kerndoelstelling inzake vaardigheden voor 2030 te halen.

Het percentage voortijdige schoolverlaters is in overeenstemming met de doelstelling op EU-niveau, maar de basisvaardigheden zijn gedaald en de verschillen in prestatieniveau tussen scholen nemen toe. Kinderen van laag- en hoogopgeleide ouders worden steeds vaker op verschillende scholen opgeleid. Van alle EU-lidstaten is Nederland het land waar de verschillen tussen scholen het sterkst van invloed zijn op de prestaties van leerlingen, wat een weerspiegeling is van een op abilititeit gebaseerde tracering vanaf jonge leeftijd. Het percentage slecht presterende leerlingen is vooral hoog (56 %) onder leerlingen die in het buitenland zijn geboren. Autochtone leerlingen met een migratieachtergrond halen de achterstand slechts gedeeltelijk in. Bovendien kunnen verwachte tekorten aan leerkrachten negatieve gevolgen hebben voor de kwaliteit van het onderwijs en de onderwijsresultaten (zie bijlage 13).

Vermindering van de afhankelijkheid van fossiele energie en bevordering van de groene transitie

Nederland heeft goede vooruitgang geboekt bij het terugdringen van broeikasgasemissies, maar er is meer nodig om de EU- en nationale doelstellingen te halen. Het land heeft de doelstelling van de beschikking inzake de verdeling van de inspanningen voor 2020 overschreden, hoewel dit deels toe te schrijven is aan de gevolgen van de pandemie en niet zozeer aan structurele reducties. De uitstoot van broeikasgassen was in 2020 23% lager dan in 1990. Met het huidige beleid worden de emissies tegen 2030 geraamd op 38% tot 48% onder het niveau van 1990, wat lager is dan de doelstelling van het regeerakkoord om de emissies met 55% te verlagen.

Nederland is sterk afhankelijk van energie uit fossiele brandstoffen, met aanhoudende afhankelijkheid van Russische olie en Russisch gas. Aardgas en olie waren samen goed voor ongeveer 80% van het energieverbruik in Nederland in 2020, vergeleken met het EU-gemiddelde van minder dan 60%. Door de winning van aardgas op eigen grondgebied is Nederland van oudsher een netto-exporteur van gas, en zijn netwerk is nauw verbonden met andere lidstaten. Door de uitfasering van de binnenlandse gaswinning is de afhankelijkheid van invoer aanzienlijk toegenomen en was de gasinvoer in 2017 groter dan de uitvoer. Een aanzienlijk deel van de invoer komt via de terminal voor vloeibaar aardgas (LNG) in Rotterdam of via de verbinding met de terminal van Zeebrugge in België. Niettemin was de afhankelijkheid van Russisch gas aanzienlijk, zij het in mindere mate dan in veel andere lidstaten (30% van het in Nederland ingevoerde aardgas kwam in 2021 uit Rusland, tegenover een EU-gemiddelde van 44%). Door middel van energiebesparingsmaatregelen en uitbreiding van de LNG-capaciteit streeft de regering ernaar tegen eind 2022 onafhankelijk te zijn van Russische gasleveringen. De binnenlandse olietoevoer is klein en de afhankelijkheid van ruwe olie uit Rusland ligt op hetzelfde niveau als het EU-gemiddelde (26%). De Nederlandse regering streeft er ook naar om tegen het einde van het jaar onafhankelijk te worden van Russische olie en heeft bedrijven die blootstaan aan olie-invoer uit Rusland opgeroepen hun afhankelijkheid te verminderen om bij te dragen tot een snelle uitfasering van de invoer. Met 54% ligt de afhankelijkheid van de invoer van steenkool uit Rusland op hetzelfde niveau als het EU-gemiddelde. Over het geheel genomen is de Nederlandse economie iets minder blootgesteld aan het risico van verstoringen van de voorziening uit Rusland dan andere lidstaten, maar het effect van de stijgende gasprijzen zal naar verwachting relatief groot zijn ⁽³³⁾.

⁽³³⁾ Eurostat (2020), aandeel van de Russische invoer in de totale invoer van aardgas, ruwe olie en steenkool. Voor het gemiddelde van de EU-27 is de totale invoer gebaseerd op de invoer buiten de EU-27. Voor Nederland omvat de totale invoer de handel binnen de

Er is een aanzienlijk potentieel om het aandeel van fossiele bronnen in de energiemix te verminderen door de productie van hernieuwbare energie uit te breiden. Nederland heeft het op twee na laagste aandeel hernieuwbare energie in het bruto-eindverbruik van energie in de EU, hoewel het in 2020 vooruitgang heeft geboekt (zie grafiek 2.3 en bijlage 5). Het heeft ook een van de grootste verschillen tussen de aandelen van 2020 (14,7% in 2020) en de streefcijfers voor 2030 (27%). Er is echter een aanzienlijk potentieel om dit aandeel te vergroten, aangezien de Noordzee grote mogelijkheden biedt om de opwekking van elektriciteit uit windenergie uit te breiden.

Nederland neemt maatregelen om het aanbod en het gebruik van duurzaam biomethaan en waterstof te vergroten.

Nederland is voornemens de productie van biomethaan te versnellen, met name door de invoering van een bijmengverplichting voor energieleveranciers. Er zijn ook plannen om te investeren in elektrolysecapaciteit voor de productie van waterstof en om een deel van het bestaande gastransmissienetwerk tegen 2027 om te vormen tot een waterstofruggengraat, dat de belangrijkste industriële clusters bestrijkt en interconnecties met Antwerpen en het Ruhrgebied in Duitsland omvat.

Voor de frontloading van hernieuwbare energie zijn extra investeringen in energie-netwerkinfrastructuur nodig. Dit betreft netwerkinfrastructuur voor elektriciteit, warmte en hernieuwbare waterstof. Het elektriciteitsnet is sterk verbonden met de omliggende landen. De capaciteitsbeperkingen in het Nederlandse net bleven in 2021 echter toenemen, wat leidde tot vertragingen bij de uitvoering van nieuwe projecten voor hernieuwbare energie aan land. De capaciteitsbeperkingen zijn met name acuut in Flevoland, Drenthe en Noord-Limburg. Volgens Netbeheer Nederland vereist de uitvoering van de huidige plannen in het landelijke programma van de regionale energiestrategie een aanzienlijke uitbreiding van het netwerk

EU. Geraffineerde olieproducten vallen niet onder ruwe olie.

om netwerkknelpunten weg te werken⁽³²⁾. Het gebrek aan een voldoende 'slim' energienetwerk voor variabele hernieuwbare energie beperkt ook de doeltreffendheid en snelheid van de energietransitie.

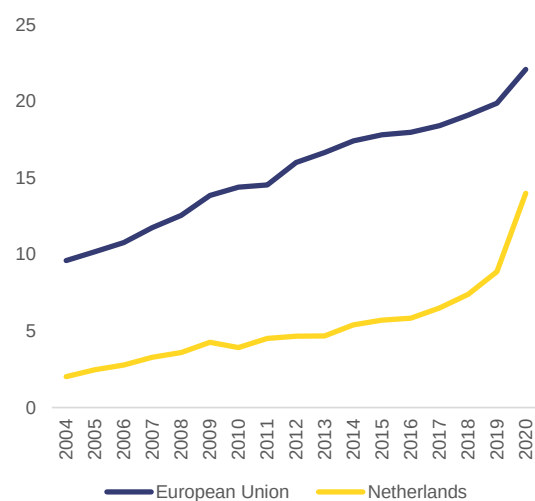
Een verdere vereenvoudiging van de administratieve procedures zou ook het aandeel energie uit hernieuwbare energiebronnen kunnen doen toenemen.

Nederland heeft de afgelopen jaren verschillende maatregelen genomen om de vergunningverlening voor energieprojecten te vereenvoudigen (bv. alleen hernieuwbare-energieprojecten boven bepaalde drempels kunnen worden aangevochten bij hogere rechtbanken, onlineplatform voor 'All in One Permit for Physical Aspects' voor onshore-windmolenparken en op de grond gemonteerde fotovoltaïsche windmolenparken, voorafgaande milieubeoordeling van offshore-windmolenparken), maar er blijven knelpunten bestaan, met name op lokaal niveau om projecten op het gebied van hernieuwbare energie goed te keuren, gezien de hoge bevolkingsdichtheid. Het regeerakkoord omvat plannen om de administratieve procedures voor energie-infrastructuurprojecten te versnellen en een klimaattransitiefonds van 35 miljard euro voor de komende 10 jaar op te richten. Het heeft tot doel de op nationaal en Europees niveau vastgestelde klimaatdoelstellingen te verwezenlijken, met name door de nodige energie-infrastructuur te ontwikkelen en de levering van hernieuwbare energie te stimuleren.

Verbeteringen van de energie-efficiëntie zijn een kostenefficiënte manier om de uitstoot en de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen in Nederland te verminderen.

Er is een aanzienlijk potentieel voor verbeteringen bij de renovatie van gebouwen en de uitrol van warmtepompen in de particuliere woningsector, wat vaak de voorkeur verdient boven de installatie van nieuwe gasketels.

Grafiek 2.3: **Aandeel hernieuwbare energie in bruto-eindverbruik van energie (in %)**

Bron: Eurostat

Verdere investeringen in vervoersinfrastructuur kunnen helpen knelpunten weg te nemen en duurzame mobiliteit te ondersteunen.

De spoor- en wegeninfrastructuur is overbelast. Het Nederlandse spoorwegnet wordt het intensiefst gebruikt in Europa (RMMS, 2020). De invoering van het Europees beheersysteem voor het spoorverkeer (ERTMS) in het Nederlandse spoorwegnet is aan de gang om de toename van de verkeerscapaciteit te ondersteunen. In 2019 was de verkeerscongestie weliswaar iets lager dan het EU-gemiddelde, maar had zij naar schatting 4% van het Nederlandse bbp gekost⁽³⁴⁾. Het regeerakkoord omvat investeringen in het onderhoud van de vervoersinfrastructuur en bevat de invoering van een 'kilometerheffing' tegen 2030 (*betalen naar gebruik/MRB-plus*). Het voorziet ook in de verdere uitrol van oplaadinfrastructuur. Nederland heeft ook het voortouw genomen om de binnenvaart koolstofvrij te maken. Investeringen in duurzame mobiliteitsinfrastructuur kunnen positieve overloopeffecten hebben op de interne markt, gezien het belang van Nederlandse vervoersknooppunten (haven van

⁽³⁴⁾ Schroten, A., van Essen, H., van Wijngaarden, L., Sutter, D., Andrew, E. (2019), Sustainable Transport Infrastructure Charging and Internalisation of Transport Externalities (studie voor de Europese Commissie, Bureau voor publicaties van de Europese Unie, Luxemburg).

Rotterdam, luchthaven Schiphol) en de grote afhankelijkheid van het land van olie verder verminderen (39% van de energiemix in 2020).

Overmatige stikstofafzettingen in de landbouw schaden het milieu. Het stikstofoverschot is vier keer zo hoog als het EU-gemiddelde, met ammoniakemissies per hectare ook het hoogste in Europa (60 kg NH₃/ha). Stikstofdepositie (Nederland overschrijdt de drempels van de nitraatrichtlijn) belemmert biodiversiteitsdoelstellingen en beïnvloedt de waterkwaliteit ⁽³⁵⁾. Naar aanleiding van een uitspraak van de Raad van State in 2019 moet de regering actie ondernemen om de stikstofdepositie in Natura 2000-gebieden te verminderen. De uitspraak heeft gevolgen gehad voor bestaande en nieuwe bouwvergunningen, waardoor de bouwactiviteiten in 2020 werden beperkt en onzekerheid werd gecreëerd voor landbouwactiviteiten.

Een verschuiving naar duurzame landbouw is noodzakelijk om de stikstofdepositie te verminderen en vergt aanzienlijke investeringen. De landbouw is verantwoordelijk voor 45% van de stikstofafzettingen ⁽³⁶⁾, voornamelijk als gevolg van intensieve veehouderij. Daarmee is Nederland het land met de hoogste veedichtheid in de EU ⁽³⁷⁾. Het regeerakkoord voorziet in een overgangsfonds van 25 miljard EUR tot 2035 om de overgang naar duurzame landbouw (met inbegrip van inkrimping) te ondersteunen, de stikstofcrisis aan te pakken en de natuur te herstellen. Het demissionaire kabinet heeft de wet inzake stikstofreductie opgesteld, die het stikstofreductieprogramma verankert waartoe de regering heeft besloten naar aanleiding van de uitspraken van de Raad van State.

⁽³⁵⁾ 15% van de grondwaterstations meldt een slechte kwaliteit.

⁽³⁶⁾ RIVM (2022), Wat is Stikstof?.

⁽³⁷⁾ Europese Commissie (2021), Verslag over de tenuitvoerlegging van de nitraatrichtlijn.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

Gezien de belangrijkste uitdagingen die in dit verslag worden beschreven, zou Nederland baat hebben bij:

- Beperking van de fiscale prikkels die het eigenwoningbezit met schuldfinanciering begunstigen, waardoor de hoge schuldenlast van de huishoudens wordt verlaagd en de sterke groei van de huizenprijzen wordt teruggedrongen, en door het woningaanbod te verhogen, met name door de regelgeving inzake landgebruik te versoepelen en de planningscapaciteit op lokaal bestuursniveau te verbeteren.
- Het aanpakken van tekortkomingen in het pensioenstelsel van de tweede pijler door de uitvoering van de pensioenovereenkomst van 2019 en 2020, waardoor het stelsel schokbestendiger, transparanter en eerlijker wordt.
- Verdere verbetering van de maatschappelijke resultaten en inclusieve groei door de segmentatie van de arbeidsmarkt te verminderen en adequate sociale bescherming voor zelfstandigen te bevorderen.
- Het aanpakken van tekorten aan arbeidskrachten ter ondersteuning van de uitvoering van investeringen, vooral die ter ondersteuning van de groene en digitale transitie, met name door het activeren van onbenutte arbeids- en bij- en omscholingsmaatregelen.
- Het stimuleren van energie-efficiëntie en het verhogen van de investeringen in netcapaciteit, hernieuwbare energiebronnen en elektrificatie om de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen, onder meer uit Rusland, te verminderen.
- Vermindering van de druk op overbelaste weg- en spoorweginfrastructuur en ondersteuning van duurzame mobiliteit door verdere investeringen in vervoersinfrastructuur.
- Een duurzamere landbouw aanmoedigen om de bodem- en waterverontreiniging te verminderen en de biodiversiteit te beschermen door de stikstofemissies te verminderen.

BIJLAGEN

LIJST VAN BIJLAGEN

Transversale voortgangsindicatoren	23
Bijlage 1: DUURZAME ONTWIKKELINGSDOELSTELLINGEN	23
Bijlage 2: PLAN VOOR HERSTEL EN VEERKRACHT - UITVOERING	25
Bijlage 3: ANDERE EU-INSTRUMENTEN VOOR HERSTEL EN GROEI	26
Bijlage 4: VOORUITGANG BIJ DE UITVOERING VAN DE LANDSPECIFIEKE AANBEVELINGEN	28
Milieuduurzaamheid	30
Bijlage 5: GREEN DEAL	30
Bijlage 6: SOCIALE EN WERKGELEGENHEIDSEFFECTEN VAN DE GROENE TRANSITIE	34
Productiviteit	36
Bijlage 7: HULPBRONNENEFFICIËNTIE EN PRODUCTIVITEIT	36
Bijlage 8: DIGITALE TRANSITIE	38
Bijlage 9: INNOVATIE	40
Bijlage 10: INDUSTRIE EN EENGEMAAKTE MARKT	42
Bijlage 11: OPENBAAR BESTUUR	45
Rechtvaardigheid	47
Bijlage 12: UITDAGINGEN OP HET GEBIED VAN WERKGELEGENHEID, VAARDIGHEDEN EN SOCIAAL BELEID IN HET LICHT VAN DE EUROPESE PIJLER VAN SOCIALE RECHTEN	47
Bijlage 13: ONDERWIJS EN VAARDIGHEDEN	49
Bijlage 14: GEZONDHEID EN GEZONDHEIDSZORGSTELSELS	51
Bijlage 15: ECONOMISCHE EN SOCIALE PRESTATIES OP REGIONAAL NIVEAU	53
Macro-economische stabiliteit	56
Bijlage 16: BELANGRIJKE ONTWIKKELINGEN IN DE FINANCIËLE SECTOR	56
Bijlage 17: BEOORDELINGSMATRIX VAN DE PROCEDURE VOOR MACRO-ECONOMISCHE ONEVENWICHTIGHEDEN	58
Bijlage 18: BELASTINGHEFFING	60
Bijlage 19: ECONOMISCHE EN FINANCIËLE KERNINDICATOREN	62
Bijlage 20: SCHULDHOUDBAARHEIDSANALYSE	63

LIJST VAN TABELLEN

Tabel A4.1:	Overzichtstabel LSA's 2019, 2020 en 2021	29
Tabel A5.1:	Indicatoren ter onderbouwing van de vooruitgang met de Green Deal van de EU vanuit macro-economisch oogpunt	33
Tabel A7.1:	Geselecteerde indicatoren voor hulpbronnenefficiëntie	37
Tabel A8.1:	Kernindicatoren van de index van de digitale economie en samenleving	39

Tabel A9.1:	Kernindicatoren voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie	41
Tabel A10.1:	Kernindicatoren voor de eengemaakte markt en de industrie (1/2)	43
Tabel A10.2:	Kernindicatoren voor de eengemaakte markt en de industrie (2/2)	44
Tabel A11.1:	Indicatoren voor het openbaar bestuur – Nederland	46
Tabel A12.1:	Sociaal scorebord voor Nederland	47
Tabel A13.1:	Doelstellingen op EU-niveau en andere contextuele indicatoren in het strategisch kader voor de Europese onderwijsruimte	49
Tabel A14.1:	Belangrijkste gezondheidsindicatoren	52
Tabel A15.1:	Enkele indicatoren op regionaal niveau — Nederland	55
Tabel A16.1:	Financiële gezondheidsindicatoren	57
Tabel A17.1:	Beoordelingsmatrix voor macro-economische onevenwichtigheden	59
Tabel A18.1:	Fiscale indicatoren	61
Tabel A19.1:	Economische en financiële kernindicatoren	62
Tabel A20.1:	Schuldhoudbaarheidsanalyse voor Nederland	63
Tabel A20.2:	Heat map van de risico's voor de budgettaire houdbaarheid voor Nederland	64

LIJST VAN GRAFIEKEN

Grafiek A1.1:	Vooruitgang in de richting van de SDG's in Nederland in de afgelopen vijf jaar	23
Grafiek A3.1:	ESIF 2014-2020 Totaal budget per fonds	26
Grafiek A3.2:	Bijdrage van het cohesiebeleid aan de SDG's (miljard EUR)	27
Grafiek A4.1:	De vooruitgang van Nederland met betrekking tot de LSA's 2019-2020 (cyclus van het Europees Semester 2022)	28
Grafiek A5.1:	Begrotingsaspecten van de groene transitie	30
Grafiek A5.2:	Thema – Energie – Aandeel in de energiemix (vaste stoffen, olie, gas, kernenergie, hernieuwbare energie)	31
Grafiek A5.3:	Thema – Biodiversiteit – Terrestrische beschermde gebieden en biologische landbouw	31
Grafiek A5.4:	Thema – Mobiliteit – Aandeel emissievrije voertuigen (% van nieuwe registraties)	32
Grafiek A6.1:	Uitdagingen in verband met een eerlijke groene transitie	35
Grafiek A6.2:	Energiearmoede per inkomensdeciël	35
Grafiek A7.1:	Economisch belang en uitbreiding van de circulaire economie — werkgelegenheid en toegevoegde waarde in de sectoren van de circulaire economie	36
Grafiek A11.1:	Prestaties op het gebied van de indicator voor overheidsopdrachten op de eengemaakte markt	45
Grafiek A13.1:	Percentage leerkrachten met ten minste een masterdiploma, volgens sociaal-economisch profiel van de school, PISA 2018	50
Grafiek A14.1:	Levensverwachting bij de geboorte (in jaren)	51
Grafiek A14.2:	Verwachte stijging van de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg in de periode 2019-2070 (referentiescenario van de werkgroep vergrijzing)	51
Grafiek A15.1:	Bbp per hoofd van de bevolking (2010) en bbp-groei (2010-2019)	53
Grafiek A15.2:	Gebieden in Nederland die het zwaarst door de klimaattransitie worden getroffen	53
Grafiek A15.3:	Innovatieprestaties in Nederland	54
Grafiek A18.1:	Indicatoren van de belastingwig	61

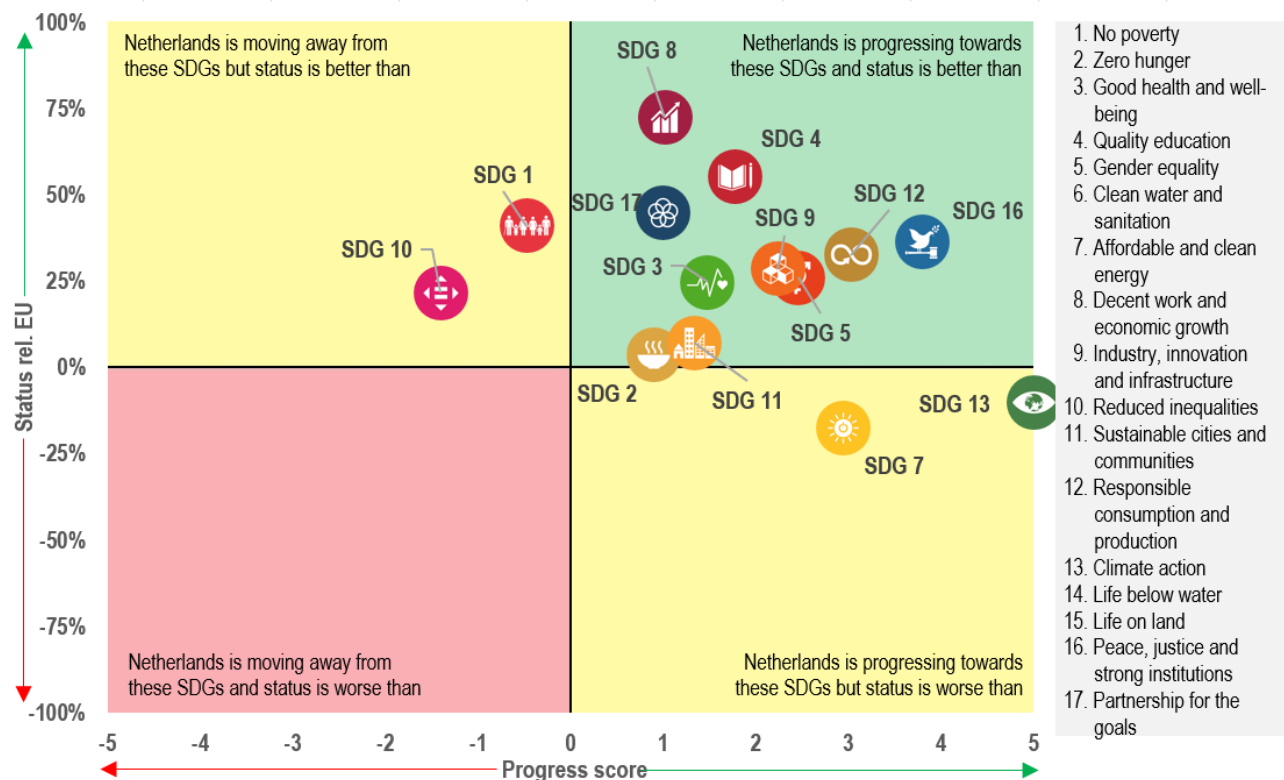
In deze bijlage wordt de vooruitgang van Nederland in de richting van de duurzameontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) beoordeeld op basis van de vier dimensies van concurrerende duurzaamheid. De 17 SDG's en de bijbehorende indicatoren bieden een beleidskader in het kader van de Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling van de VN om een einde te maken aan alle vormen van armoede, ongelijkheden te bestrijden en de klimaatverandering aan te pakken, en er tegelijkertijd voor te zorgen dat niemand aan zijn lot wordt overgelaten. De EU en haar lidstaten zijn vastbesloten deze historische mondiale kaderovereenkomst na te leven en een actieve rol te spelen bij het maximaliseren van de vooruitgang in de richting van de SDG's. De onderstaande grafiek is gebaseerd op de reeks SDG-indicatoren van de EU, die is ontwikkeld om de vooruitgang in de richting van de SDG's in een EU-context te monitoren.

betrekking tot *milieuduurzaamheid* (SDG 2, 6, 9, 11, 12, 13, 15), terwijl de prestaties voor SDG 7 beter worden. Wat betreft de aanpak van 'betaalbare en schone energie' (SDG 7) heeft het land aanzienlijke vooruitgang geboekt met betrekking tot het aandeel hernieuwbare energie in het totale energieverbruik, dat is gestegen van 5,7% in 2015 tot 14% in 2020, maar nog steeds onder het EU-gemiddelde ligt (22,1% in 2020). Het land verbeterde ook wat betreft indicatoren als 'primaire energieverbruik' (3,4 ton olie-equivalent per hoofd van de bevolking in 2020) en 'eindenergieverbruik' (2,6 ton in 2020), maar het verbruik blijft boven het EU-gemiddelde (respectievelijk 2,8 en 2 ton in 2020). Wat de milieueffecten van de landbouwproductie (SDG 2) betreft, zijn de ammoniakemissies van de landbouw licht gedaald van 61,7 kg per hectare cultuurgrond in 2014 tot 58,9 kg in 2019, wat nog steeds zeer hoog is in vergelijking met het EU-gemiddelde (19,7 kg in 2019).

Nederland presteert zeer goed op verschillende SDG-indicatoren

Nederland presteert zeer goed op de meeste SDG-indicatoren met betrekking tot

Grafiek A1.1: Vooruitgang in de richting van de SDG's in Nederland in de afgelopen vijf jaar

Zie voor gedetailleerde datasets over de verschillende SDG's het jaarlijkse ESTAT-verslag, 'Sustainable development in the European Union', <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/KS-03-21-096>; Uitgebreide landspecifieke gegevens over de vooruitgang op korte termijn van de lidstaten zijn hier te vinden: [Belangrijkste bevindingen - indicatoren voor duurzame ontwikkeling - Eurostat \(europa.eu\)](#).

Bron: Eurostat

billijkheid (SDG 1, 2, 3, 4, 5, 8, 10). Het land presteert beter dan het EU-gemiddelde voor de meeste indicatoren met betrekking tot armoede, gezondheid en onderwijs (SDG's 1, 3 en 4). Het presteert historisch gezien zeer goed op het gebied van economische groei en werkgelegenheid (SDG 8). De arbeidsparticipatie is gestegen van 77,9% in 2016 tot 81,7% in 2021, waardoor Nederland een van de best presterende landen in de EU is (EU-gemiddelde: 73,1% in 2021). Tegelijkertijd daalde het percentage langdurig werklozen van 2,3% in 2016 tot 0,8% in 2021 en ligt het ver onder het EU-gemiddelde (2,8% in 2021). Wat migratie en sociale inclusie (SDG 10) betreft, is de kloof tussen niet-EU-burgers en Nederlandse onderdanen die na sociale overdrachten met inkomensarmoede worden bedreigd, sterk toegenomen van 4,7% in 2015 tot 25,9% in 2020, meer dan het EU-gemiddelde (23,8% in 2020). Ook het verschil in arbeidsparticipatie tussen deze twee categorieën is tussen 2016 en 2021 licht toegenomen (van 25,3% tot 26,0% in 2021) en blijft hoger dan het EU-gemiddelde (14,9%).

Nederland presteert zeer goed op het gebied van SDG-indicatoren met betrekking tot productiviteit (SDG 4, 8, 9). Het land heeft het hoogste percentage mensen met ten minste elementaire digitale vaardigheden (79% in 2021, vergeleken met het EU-gemiddelde van 54%) en een van de hoogste percentages volwassenen die deelnemen aan onderwijs, dat sinds 2015 is toegenomen (18,8% in 2016 en 26,6% in 2021) (SDG 4). Het aandeel huishoudens met snel internet (90,6%) ligt in 2021 ruim boven het EU-gemiddelde (70,2%) en betekent aanzienlijke vooruitgang ten opzichte van deze indicator sinds 2016 (31,2% in 2016). Nederland heeft zijn aandeel van het bbp in O&O verhoogd van 2,1% in 2015 tot 2,3% in 2020 en voldoet nu aan het EU-gemiddelde (2,3% in 2020). Het aandeel van O&O-personeel onder de actieve bevolking is gestegen van 1,6% in 2015 tot 1,7% in 2020 (EU-gemiddelde: 1,4% in 2020) (SDG 9).

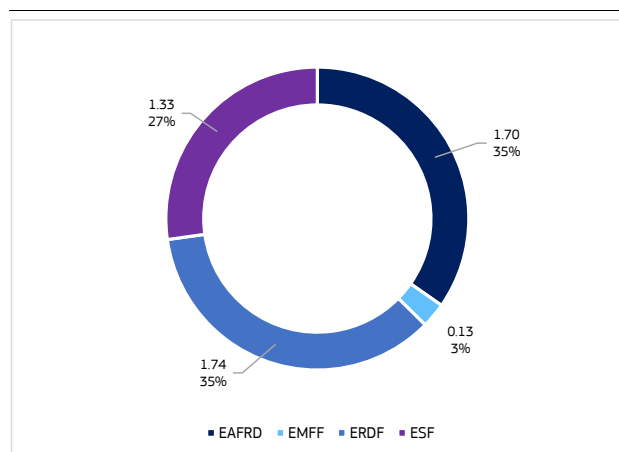
Nederland presteert zeer goed op het gebied van SDG-indicatoren met betrekking tot macro-economische stabiliteit (8, 16). Met name de indicatoren inzake 'vrede, gerechtigheid en sterke instellingen' (SDG 16) zijn verder verbeterd en het land scoort sterk op indicatoren met betrekking tot toegang tot de rechter. Nederland presteert ook beter dan het EU-gemiddelde wat betreft indicatoren met betrekking tot werkgelegenheid en fatsoenlijk werk (SDG 8).

Hoewel het percentage van de bevolking dat aangifte doet van criminaliteit, geweld of vandalisme is gedaald van 17,4% in 2014 tot 15,7% in 2020, ligt het nog steeds boven het EU-gemiddelde (11% in 2019) (SDG 16).

De faciliteit voor herstel en veerkracht staat centraal in de inspanningen van de Europese Unie om het herstel van de Unie na de COVID-19-pandemie te ondersteunen en de veerkracht van de Unie tegen toekomstige schokken te versterken. Op 13 mei 2022 had Nederland zijn herstel- en veerkrachtplan nog niet officieel ingediend.

De EU-begroting van meer dan 1,2 biljoen EUR voor 2021-2027 is de investeringshefboom voor de uitvoering van de prioriteiten van de EU. Op basis van een aanvullend bedrag van ongeveer 800 miljard EUR via NextGenerationEU en het grootste instrument ervan, de faciliteit voor herstel en veerkracht, vormt deze begroting een aanzienlijke slagkracht om het herstel en de duurzame groei te ondersteunen.

Grafiek A3.1: **ESIF 2014-2020 Totaal budget per fonds**

(1) Miljard EUR in lopende prijzen, % van het totaal

(2) De gegevens voor het Elfpo hebben betrekking op de periode 2014-2022 overeenkomstig Verordening (EU) 2020/2220 tot vaststelling van een overgangsbepaling voor steun uit het Elfpo en het ELGF in de jaren 2021 en 2022.

Bron: Europese Commissie, Cohesie Open Data

In de periode 2021-2027 zullen de fondsen van het cohesiebeleid van de EU ⁽³⁸⁾ de ontwikkelingsdoelstellingen op lange termijn in Nederland ondersteunen door 1,92 miljard euro te investeren ⁽³⁹⁾. Dit omvat 623,1 miljoen EUR uit het Fonds voor een rechtvaardige transitie voor het verlichten van de sociaal-economische gevolgen van de groene transitie in de meest kwetsbare regio's. In de partnerschapsovereenkomsten en -programma's in het kader van de fondsen voor het cohesiebeleid voor de periode 2021-2027 wordt rekening gehouden met de landspecifieke aanbevelingen en investeringsrichtsnoeren in het kader van het Europees semester voor de periode 2019-2020. Daarnaast zal Nederland voor de periode 2023-27 4,1 miljard EUR steun ontvangen uit het

gemeenschappelijk landbouwbeleid, dat sociale, ecologische en economische duurzaamheid en innovatie in de landbouw en plattelandsgebieden ondersteunt, bijdraagt aan de Europese Green Deal en voedselzekerheid op lange termijn waarborgt.

In 2014-2020 hebben de Europese structuur- en investeringsfondsen (ESIF) Nederland 2,73 miljard EUR ⁽⁴⁰⁾ **uit de EU-begroting toegewezen, met nog eens 2,18 miljard EUR uit nationale financiering (grafiek A3.1), wat neerkomt op ongeveer 0,1% van het bbp voor 2014-2020 en 2,5% van de overheidsinvesteringen** ⁽⁴¹⁾. Op 31 december 2021 was de totale ESIF-begroting toegewezen aan specifieke projecten en was 60% gerapporteerd als uitgegeven, waardoor eind 2023 nog 1,97 miljard EUR moest worden uitgegeven ⁽⁴²⁾. De 11 doelstellingen die het meest relevant zijn voor de financiering van het cohesiebeleid in Nederland zijn onderzoek en innovatie, koolstofarme economie, duurzame en hoogwaardige werkgelegenheid en sociale inclusie (in totaal 2,25 miljard EUR). Eind 2020 steunden de investeringen in het kader van het cohesiebeleid meer dan 8.000 bedrijven, waarvan er ongeveer 2.700 bedoeld waren om nieuwe producten op de markt te brengen. 760 bedrijven kregen steun om samen te werken met onderzoeksinstituten. De particuliere investeringen die overeenkomen met de steun voor O&O- en innovatieprojecten bedragen bijna 614 miljoen EUR. Het cohesiebeleid hielp ook meer dan 589.000 mensen op de arbeidsmarkt en financierde speciale stages die ertoe leidden dat bijna 111.000 stagiairs een baan kregen aangeboden die anders zeer weinig kansen op de arbeidsmarkt zouden hebben gehad.

De fondsen van het cohesiebeleid dragen reeds in aanzienlijke mate bij aan de duurzameontwikkelingsdoelstellingen

⁽⁴⁰⁾ De ESIF omvatten de fondsen van het cohesiebeleid (EFRO, ESF+, CF, Interreg) en het Europees Landbouwfonds voor plattelandsontwikkeling (Elfpo) en het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij (EFMZV). Volgens de 'N+3-regel' moeten de voor de jaren 2014-2020 vastgelegde middelen uiterlijk in 2023 (voor het Elfpo tegen 2025) worden besteed. Gegevensbron: [Cohesie Open Data](https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/ES), afsluitdatum 31.12.2021 voor EFRO, ESF+, CF, Interreg; afsluitdatum 31.12.2020 voor Elfpo en EFMZV.

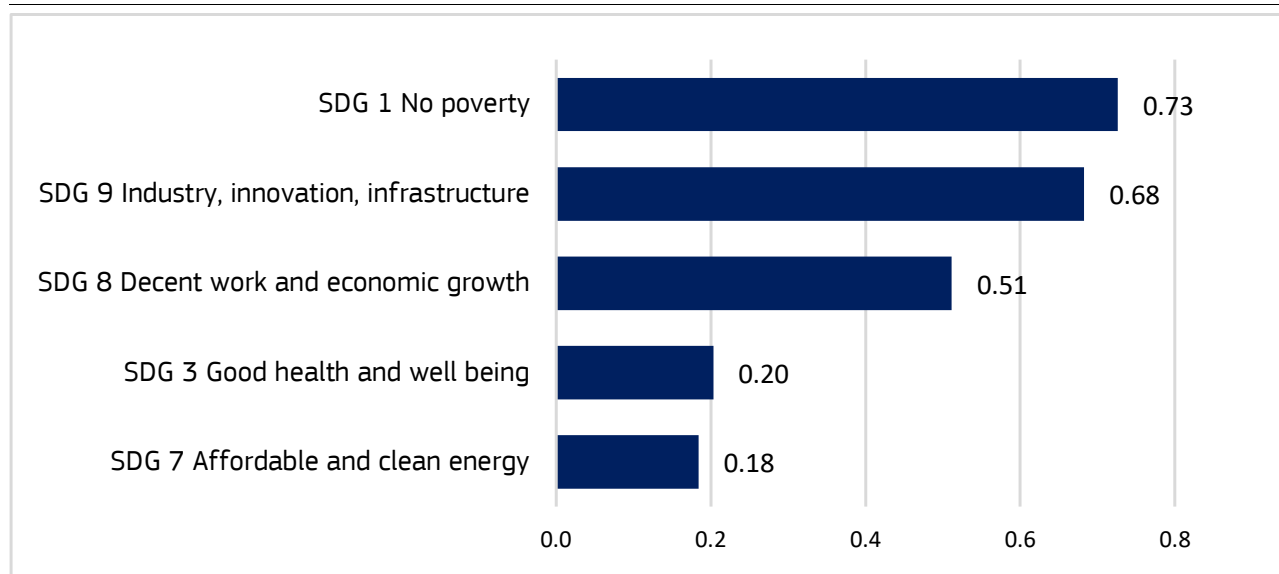
⁽⁴¹⁾ Overheidsinvesteringen zijn bruto-investeringen in vaste activa plus kapitaaloverdrachten, overheid.

⁽⁴²⁾ Met inbegrip van React-EU. ESIF-gegevens op <https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/ES>.

⁽³⁸⁾ Europees Fonds voor regionale ontwikkeling (EFRO), Europees Sociaal Fonds Plus (ESF+), Cohesiefonds (CF), Fonds voor een rechtvaardige transitie (JTF), Interreg.

⁽³⁹⁾ Lopende prijzen, [Cohesie Open Data](https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/ES).

Grafiek A3.2: **Bijdrage van het cohesiebeleid aan de SDG's (miljard EUR)**

Bron: Europese Commissie

(SDG's). In Nederland ondersteunen deze fondsen 5 van de 17 SDG's, waarbij tot 98% van de uitgaven bijdraagt tot de verwezenlijking van de doelstellingen.

Het React-EU-instrument (herstelbijstand voor cohesie en de regio's van de EU) in het kader van NextGenerationEU verstrekte 668,4 miljoen EUR extra financiering voor de toewijzingen in het kader van het cohesiebeleid voor de periode 2014-2020 aan Nederland om te zorgen voor een evenwichtig herstel, convergentie te stimuleren en vitale steun te verlenen aan regio's na de uitbraak van het coronavirus. React-EU ondersteunt investeringen die de transitie naar een digitale en groene economie ondersteunen en de regionale economie veerkrachtiger maken. Het ondersteunt kwetsbare groepen die het zwaarst worden getroffen door de COVID-19-crisis door ondersteuning en begeleiding te bieden bij het vinden van (nieuw) werk en de ontwikkeling van de nodige basis- en beroepsvaardigheden - ook in het licht van de groene en de digitale transitie.

De Commissie biedt via het instrument voor technische ondersteuning expertise op maat om Nederland te helpen bij het ontwerpen en uitvoeren van groeibevorderende hervormingen. Sinds 2019 heeft het land bijstand gekregen via 19 projecten voor technische ondersteuning. In 2021 uitgevoerde projecten hadden bijvoorbeeld tot doel de lokale diensten voor arbeidsvoorziening te verbeteren of de

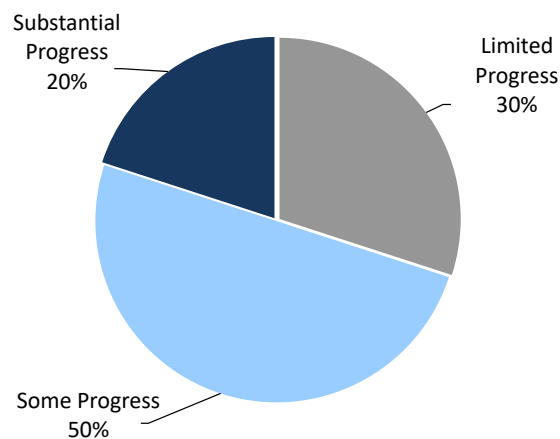
uitvoering van autodeelstrategieën te versnellen. In 2022 zullen nieuwe projecten van start gaan om onder meer de integratie van onderdanen van derde landen in Nederland te ondersteunen.

Nederland profiteert ook van andere EU-programma's, zoals de Connecting Europe Facility, waarbij 585,6 miljoen EUR aan EU-financiering werd toegewezen aan specifieke projecten op het gebied van strategische vervoersnetwerken, en Horizon 2020, waarbij 5.330 miljoen EUR aan EU-financiering werd toegewezen.

BIJLAGE 4: VOORUITGANG BIJ DE UITVOERING VAN DE LANDSPECIFIEKE AANBEVELINGEN

De Commissie heeft de landspecifieke aanbevelingen (LSA's) ⁽⁴³⁾ 2019-2021 die in het kader van het Europees Semester tot Nederland zijn gericht, beoordeeld. Bij de beoordeling wordt rekening gehouden met de beleidsmaatregelen die Nederland tot nu toe heeft genomen. In totaal is 70% van de LSA's die gericht waren op structurele kwesties in 2019 en 2020 ten minste 'enige vooruitgang' geboekt, terwijl 30% 'beperkt' registreerde (zie grafiek A4.1).

Grafiek A4.1: De vooruitgang van Nederland met betrekking tot de LSA's 2019-2020 (cyclus van het Europees Semester 2022)

Bron: Europese Commissie

⁽⁴³⁾ LSA's 2021: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A32021H0729%2819%29&qid=1627675454457>

LSA's 2020: https://eur-lex.europa.eu/search.html?textScope0=ti&lang=en&scope=EURL&qid=1526385017799&type=quick&AU_CODED=CO NSIL&DD_YEAR=2020&andText0=recommendation&DD_M ONTH=07

LSA's 2019: https://eur-lex.europa.eu/search.html?textScope0=ti&lang=en&scope=EURL&qid=1526385017799&type=quick&AU_CODED=CO NSIL&DD_YEAR=2019&andText0=recommendation&DD_M ONTH=07

Tabel A4.1: **Overzichtstabel LSA's 2019, 2020 en 2021**

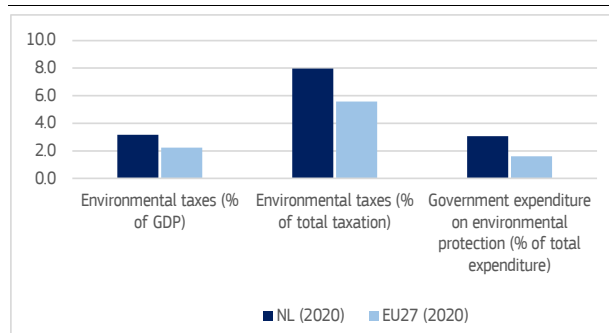
Netherlands	Assessment in May 2022
2019 CSR1	Some Progress
<i>Reduce the debt bias for households and the distortions in the housing market, including by supporting the development of the private rental sector.</i>	Limited Progress
<i>Ensure that the second pillar of the pension system is more transparent, inter-generationally fairer and more resilient to shocks.</i>	Some Progress
<i>Implement policies to increase household disposable income, including by strengthening the conditions that support wage growth, while respecting the role of social partners.</i>	Some Progress
<i>Address features of the tax system that may facilitate aggressive tax planning, in particular by means of outbound payments, notably by implementing the announced measures.</i>	Substantial Progress
2019 CSR 2	Limited Progress
<i>Reduce the incentives for the self-employed without employees, while promoting adequate social protection for the self-employed,</i>	Limited Progress
<i>and tackle bogus self-employment.</i>	Limited Progress
<i>Strengthen comprehensive life-long learning and upgrade skills notably of those at the margins of the labour market and the inactive.</i>	Some Progress
2019 CSR 3	Some Progress
<i>While respecting the medium-term budgetary objective, use fiscal and structural policies to support an upward trend in investment.</i>	Not relevant anymore
<i>Focus investment-related economic policy on research and development in particular in the private sector,</i>	Some Progress
<i>on renewable energy, energy efficiency and greenhouse gas emissions reduction strategies</i>	Some Progress
<i>and on addressing transport bottlenecks.</i>	Some Progress
2020 CSR1	Some Progress
<i>In line with the general escape clause, take all necessary measures to effectively address the pandemic, sustain the economy and support the ensuing recovery. When economic conditions allow, pursue fiscal policies aimed at achieving prudent medium-term fiscal positions and ensuring debt sustainability, while enhancing investment.</i>	Not relevant anymore
<i>Strengthen the resilience of the health system, including by tackling the existing shortages of health workers and stepping up the deployment of relevant e-Health tools.</i>	Some Progress
2020 CSR2	Some Progress
<i>Mitigate the employment and social impact of the crisis and</i>	Substantial Progress
<i>promote adequate social protection for the self-employed.</i>	Limited Progress
2020 CSR 3	Some Progress
<i>Front-load mature public investment projects (to foster the economic recovery)</i>	Limited Progress
<i>and promote private investment to foster the economic recovery.</i>	Limited Progress
<i>Focus investment on the green and digital transition, in particular on digital skills development,</i>	Some Progress
<i>sustainable infrastructure and clean and efficient production and use of energy</i>	Some Progress
<i>as well as mission-oriented research and innovation.</i>	Substantial Progress
2020 CSR 4	Some Progress
<i>Take steps to fully address features of the tax system that facilitate aggressive tax planning in particular on outbound payments, notably by implementing the adopted measures and ensuring its effectiveness.</i>	Substantial Progress
<i>Ensure effective supervision and enforcement of the anti-money laundering framework.</i>	Some Progress
2021 CSR1	Substantial Progress
<i>In 2022, pursue a supportive fiscal stance, including the impulse provided by the Recovery and Resilience Facility, and preserve nationally financed investment.</i>	Full Implementation
<i>When economic conditions allow, pursue a fiscal policy aimed at achieving prudent medium-term fiscal positions and ensuring fiscal sustainability in the medium term.</i>	Substantial Progress
<i>At the same time, enhance investment to boost growth potential. Pay particular attention to the composition of public finances, on both the revenue and expenditure sides of the budget, and to the quality of budgetary measures in order to ensure a sustainable and inclusive recovery. Prioritise sustainable and growth-enhancing investment, in particular investment supporting the green and digital transition.</i>	Some Progress
<i>Give priority to fiscal structural reforms that will help provide financing for public policy priorities and contribute to the long-term sustainability of public finances, including, where relevant, by strengthening the coverage, adequacy and sustainability of health and social protection systems for all.</i>	Substantial Progress

Bron: Europese Commissie

De Europese Green Deal beoogt de EU om te vormen tot een moderne, hulpbronnefficiënte en concurrerende economie, waar vanaf 2050 netto geen broeikasgassen meer worden uitgestoten en de economische groei is losgekoppeld van het gebruik van hulpbronnen. Deze bijlage biedt een momentopname van de belangrijkste en economisch meest relevante ontwikkelingen in Nederland in de respectieve “bouwstenen” van de Europese Green Deal. De bijlage wordt aangevuld met bijlage 6 over de sociale en werkgelegenheidseffecten van de groene transitie en bijlage 7 over de aspecten van de circulaire economie van de Green Deal.

De broeikasgasemissie-intensiteit is de afgelopen jaren in Nederland aanzienlijk gedaald, maar er zijn verdere inspanningen nodig. Tussen 1990 en 2019 (2020) is de uitstoot van broeikasgassen in de hele economie (met uitzondering van landgebruik) in Nederland met 14 % gedaald (23 %), wat minder is dan het EU-gemiddelde. Hoewel de emissie-intensiteit van de economie vergelijkbaar is met het EU-gemiddelde, liggen de emissies per hoofd van de bevolking boven het EU-gemiddelde. In de Nederlandse klimaatwet is voor de hele economie een doelstelling vastgesteld om de broeikasgasemissies tegen 2030 met 48 % te verminderen ten opzichte van het niveau van 1990. Nederland heeft zijn doelstelling voor 2020 om de emissies in sectoren die niet onder de EU-regeling voor de handel in emissierechten vallen, met 16 % te verminderen ten opzichte van 2005, ruimschoots overtroffen. In zijn nationale energie- en klimaatplan wil Nederland dezelfde vermindering bereiken als het huidige streefcijfer van -36 % voor de inspanningsverdeling voor 2030. De voorgestelde nieuwe doelstelling van de verordening inzake de verdeling van de inspanningen voor Nederland is een vermindering van 48 %. Volgens de huidige praktijken op het gebied van landbeheer zal Nederland tegen 2030 naar verwachting een hogere netto-uitstoot hebben.

Grafiek A5.1: Begrotingsaspecten van de groene transitie

1) Belastingen en overheidsuitgaven voor milieubescherming.
Bron: Eurostat

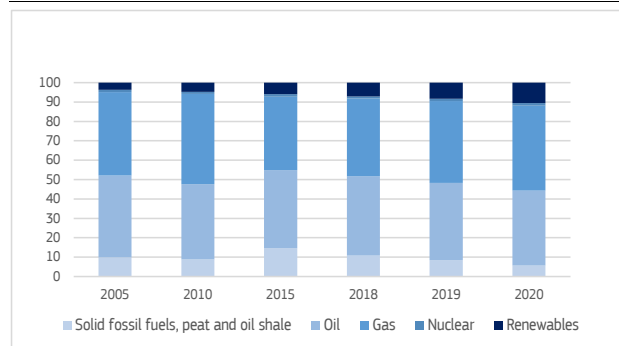
Zowel milieubelastingen als overheidsuitgaven voor milieubescherming liggen in Nederland boven het EU-gemiddelde. De Nederlandse belastinginkomsten, zowel als percentage van de totale belastinginkomsten als van het bbp, liggen boven het EU-gemiddelde. Daarbij vormen energiebelastingen het grootste onderdeel van het totaal, waarbij een aanzienlijk deel ook toe te schrijven is aan vervoersbelastingen. Een klein percentage gaat ook naar de belastingen op vervuiling. Tegelijkertijd besteedt de Nederlandse regering een groter deel van haar uitgaven aan milieubescherming dan de EU in het algemeen. De subsidies voor fossiele brandstoffen zijn sinds 2016 gestaag gedaald. De budgettaire blootstelling aan klimaatrisico's (d.w.z. het klimaatrisico voor de overheidsfinanciën als gevolg van niet-verzekerde activa) wordt als laag/matig beschouwd, met uitzondering van het risico van overstromingen. Voor meer indicatoren inzake belastingen, zie bijlage 18.

Nederland heeft een relatief laag aandeel hernieuwbare energie in het bruto binnenlands verbruik (11 %). Fossiele energiedragers vormen nog steeds het grootste deel van de energiemix met 39 % aardolie en aardolieproducten en 44 % aardgas. Met een aanzienlijke daling van de binnenlandse gasproductie wordt Nederland van een grote exporteur een grote importeur van aardgas. Als gevolg daarvan had Nederland statistische overdrachten nodig om zijn streefcijfer voor hernieuwbare energie voor 2020 te halen, en zijn nog steeds aanzienlijke investeringen nodig om de bijdrage van hernieuwbare energie aan het EU-

streefcijfer voor 2030 van 27 % van het bruto-eindverbruik van energie te bereiken.

Grafiek A5.2: Thema – Energie

Aandeel in de energiemix (vaste stoffen, olie, gas, kernenergie, hernieuwbare energie)

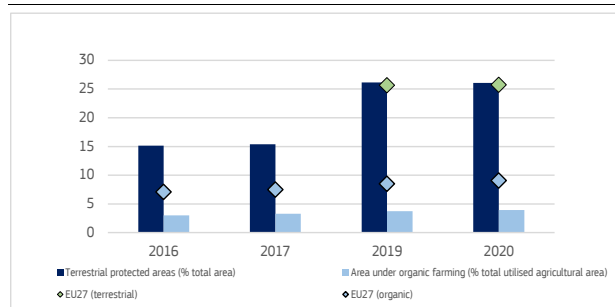
1) De energiemix is gebaseerd op het bruto binnenlands verbruik en omvat geen warmte en elektriciteit. Het aandeel hernieuwbare energie omvat biobrandstoffen en niet-hernieuwbaar afval.

Bron: Eurostat

De bescherming van de biodiversiteit vormt een aanzienlijke uitdaging: meer dan driekwart van de beschermde habitats en soorten heeft een ongunstige staat van instandhouding. Het aandeel van de beoordelingen voor habitats met een goede staat van instandhouding is toegenomen, met name voor habitats die niet door stikstof worden aangetast. Tegelijkertijd is het aandeel habitats met een slechte staat van instandhouding gestegen tot 58,85 % en is het aandeel van de beoordelingen voor soorten met een slechte staat van instandhouding gedaald tot 38,75 %. De belangrijkste probleempunten zijn de landbouw, door de mens veroorzaakte veranderingen in het waterregime en natuurlijke processen. Een van de belangrijkste redenen voor de verslechtering van habitats is de aanhoudende hoge druk van de landbouw en de veranderingen in het waterregime (drainage). Wat beschermde soorten betreft, bedroeg het aandeel van de beoordelingen van habitats in een goede staat van instandhouding in 2018 26,25 %, meer dan de 22,78 % die in de vorige verslagperiode (2007-2012) werd gemeld. Geen van de krachtens de EU-natuurrichtlijnen beschermde boshabitats vertoont een gunstige staat van instandhouding. Wat vogels betreft, vertoonde 58 % van de broedsoorten op korte termijn stijgende of stabiele populatietrends (62 % voor belangrijke overwinterende soorten).

Grafiek A5.3: Thema — Biodiversiteit

Terrestrische beschermde gebieden en biologische landbouw

1) Voor terrestrische beschermde gebieden ontbreken gegevens voor 2018 en gegevens voor het EU-gemiddelde voor 2016 en 2017. De verandering in de terrestrische beschermde gebieden tussen 2017 en 2019 is deels toe te schrijven aan een wijziging van de nationale methode voor de definitie van beschermde gebieden.

Bron: EEA en Eurostat

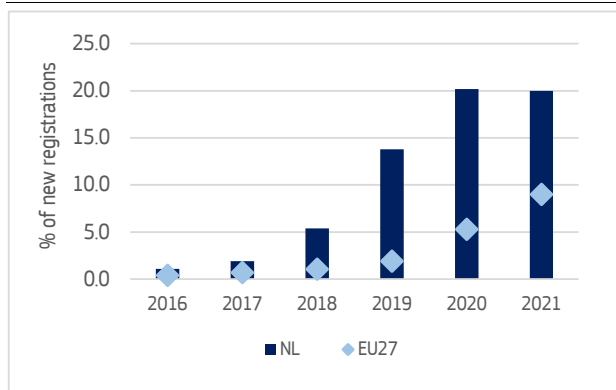
De belangrijkste uitdagingen zijn de waterkwaliteit, die sterk wordt beïnvloed door stikstofdepositie, en luchtverontreiniging als gevolg van nitraten en ammoniak. Landgebruik en zeer intensieve landbouw zijn van invloed op de natuur en de biodiversiteit. De luchtkwaliteit in Nederland blijft aanleiding geven tot ernstige bezorgdheid⁴⁴: 78 % van de oppervlaktewaterlichamen, maar ook dammen, barrières en sluizen worden getroffen. Stikstofdepositie is voornamelijk het gevolg van landbouw en verkeer en er moeten nog specifieke maatregelen worden besproken. Nederland moet zijn nitraatactieprogramma aanzienlijk versterken met maatregelen die afgestemd zijn op de ernst en urgentie van de situatie, in overeenstemming met de verplichtingen uit hoofde van de nitratenrichtlijn. Nederland moet er ook voor zorgen dat de doelstellingen van de kaderrichtlijn water, Natura 2000 en de wetgeving inzake luchtkwaliteit worden verwezenlijkt.

Wat duurzame mobiliteit betreft, heeft Nederland een zeer dynamische uitrol van emissievrije voertuigen en een groot aandeel van elektrificatie in zijn spoorwag.

⁽⁴⁴⁾ [Europees Milieuagentschap. Air Quality in Europe – 2021 Report \(Luchtkwaliteit in Europa - verslag 2021\)](#). Voor meer informatie over de onderliggende methodologie, zie blz. 106.

Grafiek A5.4: Thema — Mobiliteit

Aandeel emissievrije voertuigen (% van nieuwe registraties)

1) Emissievrije voertuigen omvatten elektrische voertuigen met batterijen en brandstofcellen (BEV, FCEV).

Bron: Europees Waarnemingscentrum voor alternatieve brandstoffen

Tabel A5.1: **Indicatoren ter onderbouwing van de vooruitgang met de Green Deal van de EU vanuit macro-economisch oogpunt**

						Target			Distance			'Fit for 55'						
			2005	2019	2020	2030	WEM	WAM	2030	WEM	WAM							
Progress to policy targets	Non-ETS GHG emission reduction target ⁽¹⁾	MTCO2 eq. % pp ⁽²⁾	128.1	-24%	-29%	-36%	-7	-7	-48%	-19	-19							
											National contribution to 2030							
			2005	2016	2017	2018	2019	2020	EU target									
	Share of energy from renewable sources in gross final consumption of energy ⁽¹⁾	%	2%	6%	7%	7%	9%	14%	27%									
	Energy efficiency: primary energy consumption ⁽¹⁾	Mtoe	70.1	65.1	65.0	64.3	63.5	58.4	46.6									
	Energy efficiency: final energy consumption ⁽¹⁾	Mtoe	54.1	49.8	50.2	50.6	49.7	45.5	43.9									
			NETHERLANDS							EU								
			2015	2016	2017	2018	2019	2020	2018	2019	2020							
Fiscal and financial indicators	Environmental taxes (% of GDP)	% of GDP	3.3	3.4	3.3	3.3	3.4	3.2	2.4	2.4	2.2							
	Environmental taxes (% of total taxation)	% of taxation ⁽³⁾	9.0	8.7	8.6	8.6	8.6	8.0	6.0	5.9	5.6							
	Government expenditure on environmental protection	% of total exp.	3.02	3.18	3.19	3.26	3.25	3.06	1.66	1.70	1.61							
	Investment in environmental protection	% of GDP ⁽⁴⁾	0.69	0.49	0.50	0.51	-	-	0.42	0.38	0.41							
	Fossil fuel subsidies	EUR2020bn	0.55	0.82	0.81	0.78	0.75	-	56.87	55.70	-							
	Climate protection gap ⁽⁵⁾	score 1-4	1.9 out of 4 (increase from historical level of 1). This is a low/medium risk category (4 being a high risk).															
Climate	Net GHG emissions	1990 = 100	88	88	90	87	86	76	79	76	69							
	GHG emissions intensity of the economy	kg/EUR10	0.33	0.32	0.30	0.29	0.27	0.26	0.32	0.31	0.30							
	Energy intensity of the economy	kgoe/EUR10	0.11	0.11	0.11	0.11	0.10	0.10	0.12	0.11	0.11							
Energy	Final energy consumption (FEC)	2015=100	100.0	102.1	102.9	103.8	101.9	93.4	103.5	102.9	94.6							
	FEC in residential building sector	2015=100	100.0	103.1	100.8	101.0	99.1	97.5	101.9	101.3	101.3							
	FEC in services building sector	2015=100	100.0	100.6	102.9	102.6	100.5	96.0	102.4	100.1	94.4							
Pollution	Smog-precursor emission intensity (to GDP) ⁽⁴⁾	tonne/EUR10 ⁽⁶⁾	0.74	0.70	0.67	0.65	0.60	0.56	0.99	0.93	-							
	Years of life lost caused due to air pollution by PM2.5	per 100,000 inh.	614	545	578	638	551	-	863	762	-							
	Years of life lost due to air pollution by NO2	per 100,000 inh.	118	87	95	101	62	-	120	99	-							
	Nitrate in ground water	mg NO3/litre	-	-	-	-	-	-	21.7	20.7	-							
Biodiversity	Terrestrial protected areas	% of total	-	15.2	15.4	-	26.2	26.1	-	25.7	25.7							
	Marine protected areas	% of total	-	25.6	-	-	25.6	-	-	10.7	-							
	Organic farming	% of total utilised agricultural area	2.7	3.0	3.3	3.5	3.8	4.0	8.0	8.5	9.1							
			2000-2006			2006-2012			2012-2018			00-06		06-12		12-18		
	Net land take		per 10,000 km2		98.9			60.3			18.4			13.0		11.0		5.0
			2015	2016	2017	2018	2019	2020	2018	2019	2020							
Mobility	GHG emissions intensity of transport (to GVA) ⁽⁷⁾	kg/EUR10	1.02	0.99	0.96	0.96	0.94	0.88	0.89	0.87	0.83							
	Share of zero emission vehicles ⁽⁸⁾	% in new registrations	0.7	1.1	1.9	5.4	13.9	20.5	1.0	1.9	5.4							
	Number of plug-in electric vehicles per charging point		5	6	5	5	5	5	8	8	12							
	Share of electrified railways	%	75.9	75.7	75.6	70.7	75.6	-	55.6	56.0	-							
	Congestion (average number of hours spent in road congestion per year by a representative commuting driver)		30.2	31.3	31.9	32.4	32.8	-	28.9	28.8	-							
Digital			Year	NL	EU													
	Share of smart meters in total metering points ⁽⁹⁾ - electricity	% of total	2018	46.5	35.8													
	Share of smart meters in total metering points ⁽⁹⁾ - gas	% of total	2018	46.6	13.1													
	ICT used for environmental sustainability ⁽¹⁰⁾	%	2021	63.6	65.9													

1) De niet-ETS-doelstelling voor broeikasgassen voor 2030 is gebaseerd op de verordening inzake de verdeling van de inspanningen. De FF55-doelstellingen zijn gebaseerd op het voorstel van de Commissie om de klimaatambitie van de EU tegen 2030 te verhogen. Streefcijfers voor hernieuwbare energie en energie-efficiëntie en nationale bijdragen in het kader van de governanceverordening (Verordening (EU) 2018/1999). 2) De afstand tot de doelstelling is de kloof tussen de doelstelling van de lidstaten voor 2030 in het kader van de verordening inzake de verdeling van de inspanningen en de verwachte emissies, met respectievelijk bestaande maatregelen (WEM) en aanvullende maatregelen (WAM), uitgedrukt als percentage van de emissies in het referentiejaar 2005. 3) Percentage van de totale inkomsten uit belastingen en sociale premies (exclusief toegerekende sociale premies). De inkomsten uit het ETS zijn opgenomen in de inkomsten uit milieubelastingen (in 2017 bedroegen zij 1,5 % van de totale inkomsten uit milieubelastingen op EU-niveau). 4) Omvat uitgaven voor bruto-investeringen in vaste activa die moeten worden gebruikt voor de productie van milieubeschermingsdiensten (d.w.z. bestrijding en preventie van verontreiniging) in alle sectoren, d.w.z. de overheid, industrie en gespecialiseerde dienstverleners. 5) De indicator voor de kloof op het gebied van klimaatbescherming maakt deel uit van de Europese aanpassingsstrategie (februari 2021) en wordt gedefinieerd als het aandeel van niet-verzekerde economische verliezen als gevolg van klimaatgerelateerde rampen. 6) Zwaveloxiden (SO2-equivalent), ammoniak, deeltjes < 10µm, stikstofoxiden in de totale economie (gedeeld door het bbp). 7) Vervoer en opslag (NACE sectie H). 8) Emissievrije voertuigen omvatten elektrische voertuigen op batterijen (BEV) en brandstofcelvoertuigen (FCEV). 9) Verslag van de Europese Commissie (2019) "Benchmarking smart metering in the EU-28". 10) Europese Commissie (2021). De DESI van de voorgaande jaren is voor alle landen herberekend om rekening te houden met eventuele wijzigingen in de keuze van indicatoren en met correcties van de onderliggende gegevens. Daardoor is het mogelijk dat de scores en de plaatsing van landen anders zijn dan in vorige publicaties.

Bron: Eurostat, JRC, Europese Commissie, EEA, EAFO

De groene transitie omvat niet alleen verbeteringen van de ecologische duurzaamheid, maar ook een belangrijke sociale dimensie. Hoewel de maatregelen in dit verband de kans op duurzame groei en het scheppen van banen omvatten, moet er ook voor worden gezorgd dat niemand aan zijn lot wordt overgelaten en dat alle groepen in de samenleving van de transitie profiteren.

Nederland heeft aanzienlijke groene investeringen gepland, met een aanzienlijk potentieel voor het scheppen van banen, terwijl energie-intensieve sectoren vrij groot blijven. Problemen van sociale aard in verband met de toegang tot vervoer en energie zijn minder waarschijnlijk een probleem.

Nederland heeft in zijn nationale energie- en klimaatplan (NECP) een ambitieus pakket groene transitie maatregelen opgenomen om een duurzame toekomst voor het land tot stand te brengen. De beschikbaarheid van voldoende gekwalificeerde professionals, met name technisch geschoolde werknemers, is van essentieel belang, aangezien digitale vaardigheden in de hele economie steeds meer nodig zijn. Het Europees Sociaal Fonds Plus (ESF+) zal werknemers en werkzoekenden helpen bij het vinden en behouden van werk, ook in het licht van de groene en de digitale transitie. Het Fonds voor een rechtvaardige transitie (623,1 miljoen EUR) zal de sociale gevolgen van de transitie in de zwaarst getroffen regio's helpen verzachten door bij- en omscholing en meer sectoroverschrijdende mobiliteit. Naar aanleiding van het NECP zijn overeenkomsten gesloten voor het opzetten van sectorale onderwijs- en arbeidsmarktagenda's¹. Het gaat daarbij onder meer om initiatieven ter versterking van het arbeidsmarkt- en opleidingsbeleid dat werknemers actief moet sturen naar banen in duurzame technologieën in alle sectoren en een leven lang leren moet stimuleren. Wat energiearmoede betreft, maakt Nederland melding van het aantal getroffen huishoudens, maar het geeft geen specifieke maatregelen aan bovenop de bestaande en vrij omvangrijke beleidsmaatregelen voor armoedebestrijding.

Wat de werkgelegenheidsdimensie betreft, is de koolstofvoetafdruk van de economie licht afgenomen, en hoewel energie-intensieve sectoren vrij groot blijven, zou de groene

economie verder kunnen worden uitgebreid, aangezien zij een aanzienlijk potentieel voor het scheppen van banen biedt. De broeikasgasemissie-intensiteit van de Nederlandse economie is tussen 2015 en 2020 met 20 % gedaald (in termen van bruto toegevoegde waarde) en ligt nu 10 % onder het EU-gemiddelde, terwijl de gemiddelde koolstofvoetafdruk per werknemer met 15,88 ton broeikasgasemissies hoger is dan het EU-gemiddelde (13,61 ton in de EU, zie grafiek A6.1). Hoewel er geen krimpende sectoren zijn vastgesteld⁽⁴⁵⁾, biedt de Nederlandse energie-intensieve industrie (EII), met inbegrip van aardgaswinning, scheepvaart en chemicaliën⁽⁴⁶⁾, werkgelegenheid voor 1,3 % van het totale aantal werknemers, waarvoor bij- en omscholing bijzonder belangrijk kunnen zijn (zie bijlage 15). De sector milieugoederen en -diensten biedt banen aan ongeveer 1,5 % van de beroepsbevolking (2,2 % in de EU)⁽⁴⁷⁾, en wind- en zonne-energie en verbeteringen van de energie-efficiëntie bieden verdere kansen voor groene banen⁽⁴⁸⁾.

Wat de sociale dimensie van de groene transitie betreft, lijkt het waarborgen van de toegang tot vervoer en energie in Nederland in het algemeen minder een probleem. Een relatief laag maar stabiel aandeel van de plattelandsbevolking loopt een armoederisico (10,8 % tegenover 18,7 % in de EU in 2020)⁽⁴⁹⁾. Het aandeel van de bevolking dat zijn woningen niet voldoende warm kan houden, is gedaald van 2,9 % in 2015 tot 2,4 % in 2020, wat lager is dan het EU-gemiddelde (8 %). Lagere inkomensgroepen worden het meest getroffen (zie grafiek A6.2). De consumptiepatronen verschillen

⁽⁴⁵⁾ SWD(2021) 275 final.

⁽⁴⁶⁾ Europees Semester 2020: Overzicht van de investeringsrichtsnoeren betreffende het Fonds voor een rechtvaardige transitie 2021-2027 per lidstaat (bijlage D).

⁽⁴⁷⁾ Er bestaat momenteel geen gemeenschappelijke EU-brede definitie van groene banen. De rekeningen van de milieugoederen- en -dienstensector (EGSS) rapporteren alleen over een economische sector die milieuprodukten genereert, d.w.z. goederen en diensten die worden geproduceerd voor milieubescherming of het beheer van hulpbronnen.

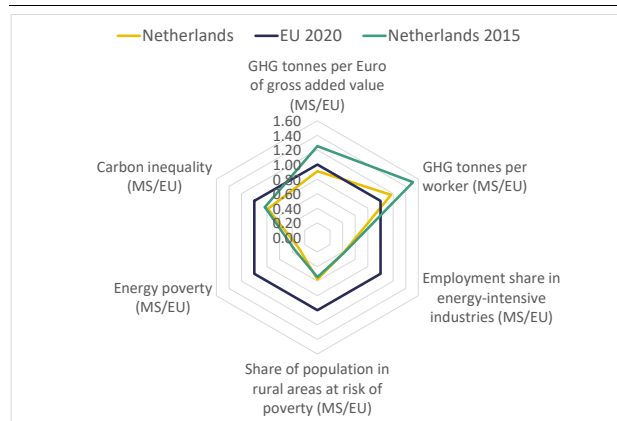
⁽⁴⁸⁾ Asikainen, T., Bitat, A., Bol, E., Czako, V., Marmier, A., Muench, S., Murauskaite-Bull, I., Scapolo, F. en Stoermer, E (2021), The future of jobs is green, EUR 30867 EN, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

⁽⁴⁹⁾ Gebaseerd op COM(2021) 568 final (bijlage I) als maatstaf voor potentiële vervoersuitdagingen in de context van de groene transitie (bv. vanwege de kwetsbaarheid voor brandstofprijzen).

per bevolkingsgroep: de gemiddelde koolstofvoetafdruk van de 10 % grootste uitstoters is ongeveer vier keer zo groot als die van de onderste 50 % van de bevolking (5,3 keer in de EU).

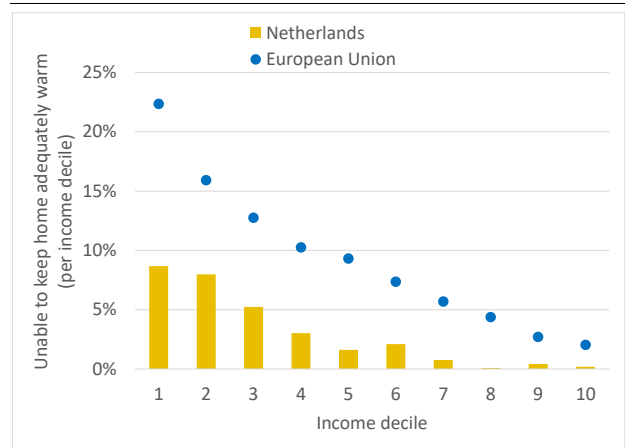
Belastingstelsels zijn van cruciaal belang voor een eerlijke transitie naar klimaatneutraliteit ⁽⁵⁰⁾. De inkomsten van Nederland uit de totale milieubelastingen zijn in de loop der tijd vrij constant gebleven (2015-2020) en bedroegen in 2020 ongeveer 3,3 % van het bbp (boven het EU-gemiddelde van 2,2 %). De belastingwig voor mensen met een laag inkomen ⁽⁵¹⁾ is tussen 2015 en 2019 gedaald van 26,9 % tot 23,9 % (22 % in 2021), vergeleken met 31,9 % in de EU in 2021 (zie bijlage 18). Herverdelingsmaatregelen ter begeleiding van milieubelastingen kunnen een positief effect hebben op het beschikbare inkomen van huishoudens met een lager inkomen ⁽⁵²⁾.

Grafiek A6.1: **Uitdagingen in verband met een eerlijke groene transitie**

1) De cijfers zijn de factoren die de genormaliseerde prestatie-indicatoren tegenover het EU-27-gemiddelde aangeven.
 2) Koolstofongelijkheid: gemiddelde emissies per hoofd van de bevolking: top 10 % tegenover laagste 50 % (2019).
Bron: Eurostat, World Inequality Database

Grafiek A6.2: **Energiearmoede per inkomensdecil**

1) HH050: In staat om huis voldoende te verwarmen.
 2) HY020: Totaal beschikbaar inkomen van het huishouden.
Bron: Eurostat-enquête EU-SILC (2020)

⁽⁵⁰⁾ COM(2021) 801 final.

⁽⁵¹⁾ De belastingwig voor een alleenverdiener bedraagt 50 % van het nationale gemiddelde loon (belastingen- en uitkeringendatabase, Europese Commissie/OESO).

⁽⁵²⁾ SWD(2021) 641 final, deel 3/3.

Een efficiënt gebruik van hulpbronnen is van cruciaal belang om het concurrentievermogen en de open strategische autonomie te waarborgen en tegelijkertijd de milieueffecten tot een minimum te beperken. De groene transitie biedt de Europese industrie ook aanzienlijke kansen door markten te creëren voor schone technologieën en producten. Dit zal doorheen de hele waardeketen te voelen zijn in sectoren zoals energie en vervoer, bouw en renovatie, voeding en elektronica. Daardoor zullen in heel Europa duurzame, lokale en goed betaalde banen worden gecreëerd.

Nederland neemt in de EU de eerste plaats in wat betreft circulair secundair materiaalgebruik. Met een gebruiksperscentage van 28,5 % in 2016 en 30,9 % in 2020 ligt het land ver boven het EU-gemiddelde van 12,8 %. “Nederland circulair in 2050” is een van de meest verregaande programma’s in de EU. Het aantal groene overheidsopdrachten ligt al hoger dan de aanbeveling van de Commissie. Nederland beschikt over een aantal werkwijzen voor circulair aanbesteden en het programma “Green Deals” is van start gegaan met een aantal pilots en richtsnoeren voor functionele specificaties. In het algemeen is Nederland een koploper in het beleidskader voor de circulaire economie.

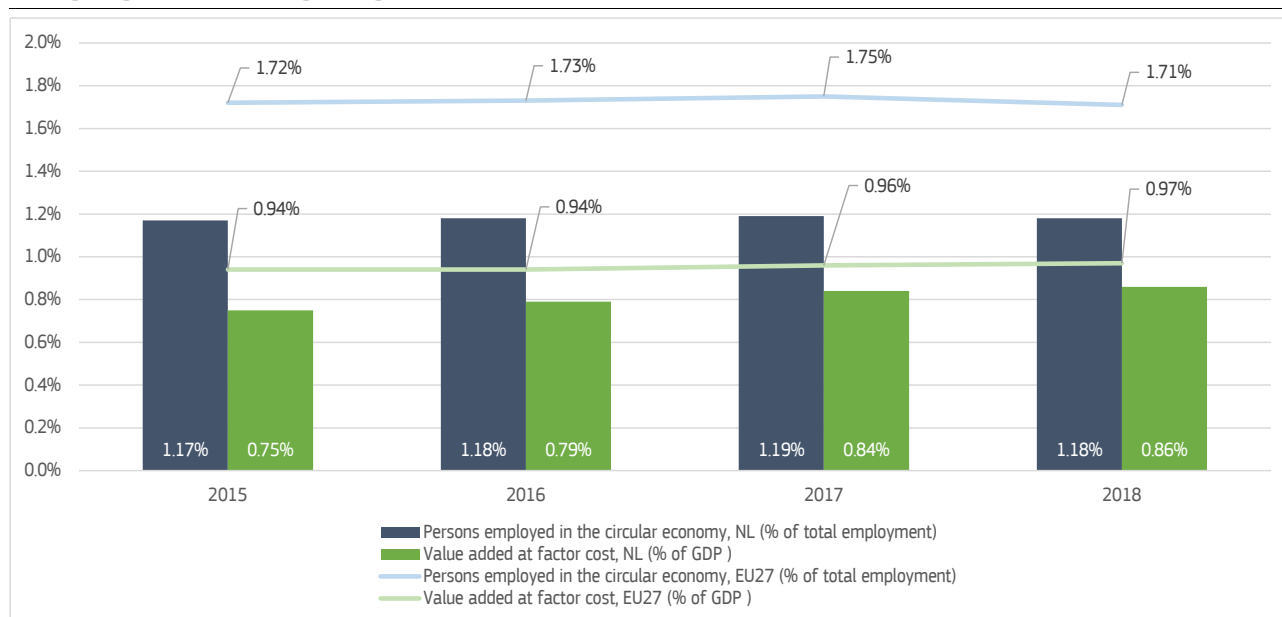
Nederland presteert het best op het gebied van hulpbronnenproductiviteit en ligt ruim boven het EU-gemiddelde.

Hulpbronnenproductiviteit drukt uit hoe efficiënt de economie materiële hulpbronnen gebruikt om welvaart te genereren. De verbetering daarvan kan helpen om de negatieve gevolgen voor het milieu tot een minimum te beperken en de afhankelijkheid van volatiele grondstoffenmarkten te verminderen. De hulpbronnenproductiviteit in Nederland bedraagt 5 koopkrachtstandaarden (KKS) per kg verbruikt materiaal in 2020, terwijl het EU-gemiddelde 2,2 KKS per kg bedraagt. Het land maakt gebruik van innovatieve publiek-private partnerschappen (Green Deals). Ook kleine ondernemingen worden steeds meer circulair.

De economische groei in Nederland is nog niet losgekoppeld van de afvalproductie.

De totale afvalproductie blijft hoog (8,4 kg per persoon in 2018, tegenover 8,3 kg per persoon in 2016), meer dan het jaarlijkse EU-gemiddelde van 5,2 kg per persoon. Het Nederlandse recyclingpercentage voor stedelijk afval ligt rond 57 %, ruim boven het EU-gemiddelde van ongeveer 48 %, en boven de EU-streefcijfers voor 2020 en 2025 van respectievelijk 50 % en 55 %. Recycling blijft de belangrijkste vorm van verwerking van stedelijk afval, terwijl het storten van afval met 3 % ver onder het EU-gemiddelde ligt als gevolg van stortbelastingen en -verboden. Deze relatief hoge waarde illustreert het

Grafiek A7.1: Economisch belang en uitbreiding van de circulaire economie — werkgelegenheid en toegevoegde waarde in de sectoren van de circulaire economie

Bron: Eurostat

Tabel A7.1: **Geselecteerde indicatoren voor hulpbronnefficiëntie****Key indicators - Netherlands**

SUB-POLICY AREA	2015	2016	2017	2018	2019	2020	EU27
Circularity							
Resource Productivity (Purchasing power standard (PPS) per kilogram)	3.3	3.7	4.1	4.2	4.6	5.0	2.2
Material Intensity (kg/EUR)	0.3	0.3	0.2	0.2	0.2	0.2	0.4
Circular Material Use Rate (%)	25.8	28.5	29.7	28.9	30.0	30.9	12.8
Material footprint (Tones/capita)	7.9	7.9	7.3	7.4	7.4	-	14.6
Waste							
Waste generation (kg/capita, total waste)	-	8281	-	8429	-	-	5234
Landfilling (% of total waste treated)	-	2.2	-	3.1	-	-	38.5
Recycling rate (% of municipal waste)	51.8	53.5	54.6	55.9	56.9	56.8	47.8
Hazardous waste (% of municipal waste)	-	3.6	-	3.6	-	-	4.3
Competitiveness							
Gross value added in environmental goods and services sector (% of GDP)	2.1	2.2	2.3	2.2	2.3	2.4	2.3
Private investment in circular economy (% of GDP)	0.1	0.1	0.1	0.2	-	-	0.1

Bron: Eurostat

geavanceerde niveau van afvalbeheer in Nederland. Wat de productie en het beheer van afval betreft, zijn de algemene prestaties van Nederland echter goed, rekening houdend met de indicator voor recycling en circulair materiaalgebruik. In ieder geval zijn afvalpreventie en hergebruik de meest geprefereerde opties en staan zij bovenaan de afvalhiërarchie.

Verdere maatregelen kunnen Nederland helpen zijn leidende positie op het gebied van milieutechnologie te behouden. Dit heeft met name betrekking op duurzaam productontwerp, hulpbronnefficiënte productieprocessen, digitale oplossingen, industriële symbiose, herproductie in belangrijke waardeketens, alternatieven voor de niet-duurzame winning van grondstoffen en nieuwe circulaire bedrijfsmodellen. Er is ook ruimte om af te stappen van de verbranding van herbruikbaar en recycleerbaar afval, onder meer door middel van economische instrumenten, om ervoor te zorgen dat de recyclingdoelstellingen voor de periode na 2020, met name voor kunststoffen, worden gehaald. Dit zal maatregelen vereisen om de verbranding van stedelijk afval te verminderen.

De index van de digitale economie en samenleving (DESI) monitort de digitale vooruitgang van de EU-lidstaten. Menselijk kapitaal, digitale connectiviteit, de integratie van digitale technologieën door bedrijven en digitale overheidsdiensten zijn de gebieden waarop de kernpunten van het digitale decennium tot uiting komen⁽⁵³⁾. In deze bijlage worden de DESI-prestaties van Nederland beschreven.

Hoewel Nederland over het algemeen goed presteert als een land dat op digitaal gebied geavanceerd is, is het lage percentage ICT-afgestudeerden een punt van zorg, aangezien dit afbreuk kan doen aan het vermogen van Nederland om de digitale transitie te versnellen. Nederland heeft het hoogste percentage personen in de Europese Unie dat ten minste over digitale vaardigheden op basisniveau beschikt. Het percentage afgestudeerden in de ICT-sector blijft echter achter bij het EU-gemiddelde (3,1 % in vergelijking met 3,9 % volgens de meest recente beschikbare gegevens) en het percentage ondernemingen dat kampt met moeilijk in te vullen ICT-vacatures blijft hoog (71,3 % tegenover 55,4 % in vergelijking met het EU-gemiddelde in 2020). Dit gebrek aan digitaal ICT-personeel kan nadelig zijn voor de verdere vooruitgang in de Nederlandse digitale transitie. Voorts ligt het percentage vrouwelijke ICT-specialisten ook onder het EU-gemiddelde (18 % tegenover 19 %).

Nederland presteert goed inzake connectiviteit met een hoog niveau van dekking op het gebied van 5G en netwerken met zeer hoge capaciteit (very high capacity network - VHCN). Het land scoort nog steeds ruim boven het EU-gemiddelde voor alle connectiviteitsaspecten. Niettemin ligt het gebruik van ten minste 100 Mbps snelheden, ondanks de beschikbare dekking, onder het potentieel, aangezien huishoudens blijven vasthouden aan lagere snelheden en de breedbandprijzen nog steeds hoger zijn dan het EU-gemiddelde. Het gebruik van mobiele breedband lijkt daarentegen niet te worden beïnvloed en lag in 2021 op 94 % . Ondanks de hoge 5G-dekking is er echter aanzienlijke ruimte voor verbetering van de kwaliteit, betrouwbaarheid en capaciteit van het Nederlandse 5G-netwerk. De uitbreiding van spectrumopties tot buiten het huidige systeem van

dynamische spectrumdeling – met name de lancering van de veiling van de 3.6 GHz-band – is in dit verband van cruciaal belang.

Nederlandse bedrijven integreren met succes nieuwe digitale technologieën en scoren boven het gemiddelde in alle kernmaatstaven, maar er zijn meer inspanningen nodig om EU-topprestaties voor alle geavanceerde technologieën te bereiken.

Het percentage bedrijven dat de cloud gebruikt, ligt boven het EU-gemiddelde. Het percentage kmo's met ten minste een basisniveau van digitale intensiteit en het gebruik van artificiële intelligentie en big data door bedrijven ligt ook boven het EU-gemiddelde. Het gebruik van AI door bedrijven loopt echter achter bij het gebruik van cloud en big data.

Nederland is een koploper op het gebied van het aanbieden van digitale openbare diensten. Het land presteert boven het EU-gemiddelde wat betreft het aanbieden van digitale overheidsdiensten aan zowel burgers als bedrijven, met enkele van de hoogste scores in de EU voor beide indicatoren.

⁽⁵³⁾ Digitaal kompas 2030: de Europese aanpak voor het digitale decennium, COM(2021) 118 final.

Tabel A8.1: Kernindicatoren van de index van de digitale economie en samenleving

	Netherlands			EU	EU top-performance
	DESI 2020	DESI 2021	DESI 2022	DESI 2022	DESI 2022
Human capital					
At least basic digital skills	NA	NA	79%	54%	79%
% individuals			2021	2021	2021
ICT specialists	5.6%	5.9%	6.7%	4.5%	8.0%
% individuals in employment aged 15-74	2019	2020	2021	2021	2021
Female ICT specialists	17%	18%	18%	19%	28%
% ICT specialists	2019	2020	2021	2021	2021
Connectivity					
Fixed Very High Capacity Network (VHCN) coverage	89%	90%	91%	70%	100%
% households	2019	2020	2021	2021	2021
5G coverage (1)	NA	80%	97%	66%	99.7%
% populated areas		2020	2021	2021	2021
Integration of digital technology					
SMEs with at least a basic level of digital intensity	NA	NA	75%	55%	86%
% SMEs			2021	2021	2021
Big data	22%	27%	27%	14%	31%
% enterprises	2018	2020	2020	2020	2020
Cloud	NA	NA	60%	34%	69%
% enterprises			2021	2021	2021
Artificial Intelligence	NA	NA	13%	8%	24%
% enterprises			2021	2021	2021
Digital public services					
Digital public services for citizens	NA	NA	85	75	100
Score (0 to 100)			2021	2021	2021
Digital public services for businesses	NA	NA	88	82	100
Score (0 to 100)			2021	2021	2021

(1) De 5G-dekkingsindicator meet niet de gebruikerservaring, die kan worden beïnvloed door verschillende factoren, zoals het soort apparaat dat wordt gebruikt, de omgevingsomstandigheden, het aantal gelijktijdige gebruikers en de netwerkcapaciteit. 5G-dekking verwijst naar het percentage bevolkte gebieden zoals gerapporteerd door exploitanten en nationale regelgevende instanties.

Bron: Index van de digitale economie en samenleving

Deze bijlage geeft een algemeen overzicht van de prestaties van het Nederlandse onderzoeks- en innovatiesysteem. Volgens de editie 2021 van het Europees innovatiescorebord⁽⁵⁴⁾, behoort Nederland tot de groep landen die sterk presteren op het gebied van innovatie met een score die ruim boven het EU-gemiddelde ligt. De innovatieprestaties zijn echter licht gedaald ten opzichte van voorgaande jaren, toen Nederland tot de groep van innovatieleiders behoorde.

Nederland heeft in 2020 en 2021 belangrijke investeringsinitiatieven op het gebied van onderzoek en ontwikkeling aangekondigd. Het doel ervan is Nederlandse investeringen in onderzoek en ontwikkeling dichterbij die van andere lidstaten met een vergelijkbaar niveau van economische ontwikkeling te brengen. De totale O&O-intensiteit bedroeg 2,29 % in 2020, onder het EU-gemiddelde van 2,32 % en onder het nationale streefcijfer van 2,5 %, dat oorspronkelijk voor 2020 was vastgesteld. Terwijl de publieke O&O-intensiteit met 0,75 % van het bbp in 2020 onder het EU-gemiddelde blijft, tegenover een EU-gemiddelde van 0,78 % van het bbp, en in de loop der tijd is gedaald, zijn de O&O-uitgaven van het bedrijfsleven gestegen tot het EU-gemiddelde. Via het Nationaal Groeifonds ter waarde van 20 miljard euro en een aangekondigd O&O-fonds van 5 miljard euro trekt Nederland de overheidsuitgaven voor onderzoek en ontwikkeling op, die ook (direct en indirect) gericht zijn op het stimuleren van O&O in het bedrijfsleven om verdere innovatie te stimuleren. De innovatiesteun zou baat kunnen hebben bij meer aandacht voor duurzaamheid en het bereiken van een breder scala aan bedrijven. Het opdrachtgerichte innovatiebeleid kan een potentiële beleidshefboom zijn om O&O-investeringen te stimuleren en tegelijkertijd hardnekkige of opkomende maatschappelijke vraagstukken aan te pakken. Dit ambitieuze beleidsinitiatief koppelt de sectorale en technologische uitdagingen aan de maatschappelijke vraagstukken door publieke en private belanghebbenden samen te brengen om gedeelde kennisagenda's, visie en uitvoering te ontwikkelen.

Nederland presteert onder het EU-gemiddelde als het gaat om nieuwe afgestudeerden in wetenschap, engineering en ICT. In Nederland bedroeg het aantal nieuwe

afgestudeerden in wetenschappen en ingenieurswetenschappen 11,3 % in 2019. Het EU-gemiddelde lag toen op 16,3 % (zie de statistieken hieronder). Evenzo ligt het aantal afgestudeerden in informatica onder het EU-gemiddelde en is het in de loop der jaren stabiel gebleven, terwijl de vraag naar ICT-professionals is toegenomen. Dit tekort aan gekwalificeerd personeel is nog steeds een aanzienlijke uitdaging en komt niet overeen met de omvang en ambitie van de Nederlandse economie om vaart te zetten achter de digitale en groene transitie.

⁽⁵⁴⁾ Europees innovatiescorebord 2021, landenprofiel: Nederland
<https://ec.europa.eu/docsroom/documents/45927>.

Tabel A9.1: Kernindicatoren voor onderzoek, ontwikkeling en innovatie

The Netherlands	2010	2015	2018	2019	2020	Compound annual growth 2010-20	EU average
Key indicators							
R&D Intensity (GERD as % of GDP)	:	2.15	2.14	2.18	2.29	0,8(*)	2.32
Public expenditure on R&D as % of GDP	:	0.77	0.72	0.73	0.75	0(*)	0.78
Business enterprise expenditure on R&D (BERD) as % of GDP	:	1.38	1.42	1.46	1.54	1,3(*)	1.53
Quality of the R&I system							
Scientific publications of the country within the top 10% most cited publications worldwide as % of total publications of the country	16.1	15.4	15	:	:	-0.9	9.9
PCT patent applications per billion GDP (in PPS)	5.7	5.8	4.9	:	:	-1,7	3.5
Academia-business cooperation							
Public-private scientific co-publications as % of total publications	11.1	11.7	12.4	12.2	11.4	0.3	9.05
Human capital and skills availability							
New graduates in science & engineering per thousand pop. aged 25-34	9.2	:	10.8	11.3	:	6.1	16.3
Public support for business enterprise expenditure on R&D (BERD)							
Total public sector support for BERD as % of GDP	:	0.244	0.251	0.254	:	-0,7(**)	0.196
R&D tax incentives: foregone revenues as % of GDP	0.135	0.135	0.138	0.145	:	0.9	0.1
Green innovation							
Share of environment-related patents in total patent applications filed under PCT (%)	11,9	10,0	9,9	:	:	-2,2	12,8
Finance for innovation and Economic renewal							
Venture Capital (market statistics) as % of GDP	0.04	0.03	0.05	0.06	0.08	10.2	0.054
Employment in fast-growing enterprises in 50% most innovative sectors	5.2	4.8	4	6.6	6.9	3.2	5.5

(*) Samengestelde jaarlijkse groei 2013-2020.

(**) Samengestelde jaarlijkse groei 2013-2019.

Gegevens: Eurostat, OESO, DG JRC, Science-Metrix (Scopus-databank en statistische octrooidatabank van het EOB), Invest Europe.

Bron: DG Onderzoek en Innovatie – Common R&I Strategy & Foresight Service – Chief Economist Unit

Productiviteitsgroei is een cruciale motor voor economische welvaart, welzijn en convergentie op de lange termijn ⁽⁵⁵⁾. Een belangrijke bron van productiviteit voor de EU-economie is een goed functionerende eengemaakte markt, waar eerlijke en doeltreffende concurrentie en een bedrijfsvriendelijk klimaat worden gewaarborgd waarin kleine en middelgrote ondernemingen soepel kunnen opereren en innoveren. Bedrijven en industrie zijn sterk afhankelijk van robuuste toeleveringsketens en worden geconfronteerd met knelpunten die een negatief effect hebben op de productiviteit, de werkgelegenheid, de omzet en de toe-/uittredingsgraad van bedrijven. Dit kan gevolgen hebben voor het vermogen van de lidstaat om de Europese groene en digitale transformatie te verwezenlijken.

Nederland is op het gebied van productiviteitsniveaus weliswaar een koploper in de EU, maar loopt achterop op het gebied van productiviteitsgroei. De arbeidsproductiviteit, afgemeten aan het reële bbp per gewerkt uur, steeg tussen 2000 en 2018 slechts met 0,4 % gemiddeld, minder dan de helft van het gemiddelde van de eurozone en de G7 ⁽⁵⁶⁾. Tegelijkertijd is de Nederlandse economie steeds arbeidsintensiever geworden. Verschillende ontwikkelingen kunnen deze tendens verklaren. Meer dan 60 % van de reële bbp-groei in Nederland in de afgelopen jaren is toe te schrijven aan de groei van de arbeidsinput (totaal aantal gewerkte uren door alle betrokkenen). Flexibele werkregelingen hebben deze trend versterkt, met name in de dienstensectoren, die over het algemeen een lagere productiviteit hebben ⁽⁵⁷⁾. De bijdrage van kapitaal, zowel ICT als niet-ICT, aan de bbp-groei, die gemiddeld een hoger groeipotentieel heeft, is mettertijd afgenomen van 43 % vóór 2015 tot 15 % in 2018.

Nederland heeft een algemeen gunstig ondernemingsklimaat, maar er zijn enkele punten van zorg. De prestaties van Nederland liggen boven het gemiddelde wat betreft internemarktindicatoren, met name op het gebied van handelsintegratie en openstelling van de markt. Niettemin heeft een aantal grote bedrijven de afgelopen jaren hun hoofdkantoor uit

Nederland verhuisd. Een recente rechterlijke uitspraak over klimaatkwesties heeft gevolgen gehad voor de voorspelbaarheid van het ondernemingsklimaat en bedrijfsinvesteringen. De bedrijfsdynamiek in Nederland is in elk geval sinds 2006 gestaag afgenomen, met aanzienlijke gevolgen voor de productiviteit, met name in de dienstensector ⁽⁵⁸⁾. De toegang van Nederlandse kmo's tot bankfinanciering blijft constant onder de EU-gemiddelden ⁽⁵⁹⁾.

De Nederlandse economie kampt met acute tekorten aan arbeidskrachten en is afhankelijk van de invoer van grondstoffen.

Het tekort aan arbeidskrachten is een van de belangrijkste punten van zorg van bedrijven. In 2021 meldde gemiddeld 23 % van de bedrijven in Nederland capaciteitsbeperkingen als gevolg van tekorten aan arbeidskrachten, tegenover 17 % in de EU. Tegen het einde van het jaar namen de tekorten verder toe: meer dan 35 % van alle bedrijven meldde capaciteitsbeperkingen als gevolg van tekorten aan arbeidskrachten. De Nederlandse economie is meer afhankelijk van kritieke grondstoffen dan andere lidstaten (invoerconcentratie-index van 0,19 tegenover 0,17 in de EU).

⁽⁵⁵⁾ [Jaarlijkse strategie voor duurzame groei 2022](#).

⁽⁵⁶⁾ Productiviteit in Nederland, IMF, 2020

⁽⁵⁷⁾ JRC, "Productiviteit in Europa", factsheet – Nederland, 2020.

⁽⁵⁸⁾ CPB, "The contribution of business dynamics to productivity growth in the Netherlands" (Nederlandstalige samenvatting: "Vegen nieuwe bezems schoner dan oude? De rol van bedrijfsdynamiek in de groei van productiviteit"), augustus 2021.

⁽⁵⁹⁾ Samengestelde EIF-index voor leningen en de SAFE-enquête.

Tabel A10.1: Kernindicatoren voor de eengemaakte markt en de industrie (1/2)

SUB-POLICY AREA	INDICATOR NAME	DESCRIPTION	2021	2020	2019	2018	2017	Growth rates	EU27 average*
HEADLINE INDICATORS									
Economic structure	Value added by source (domestic)	VA that depends on domestic intermediate inputs, % [source: OECD (TiVA), 2018]				65.83			62.6%
	Value added by source (EU)	VA imported from the rest of the EU, % [source: OECD (TiVA), 2018]				14.84			19.7%
	Value added by source (extra-EU)	% VA imported from the rest of the world, % [source: OECD (TiVA), 2018]				19.3			17.6%
Cost competitiveness	Producer energy price (industry)	Index (2015=100) [source: Eurostat, sts_inppd_a]	134.2	81.5	99.8	104.4	93.9	42.9%	127.3
RESILIENCE									
Shortages/supply chain disruptions	Material Shortage using survey data	Average (across sectors) of firms facing constraints, % [source: ECFIN CBS]	22	6	9	8	7	214%	26%
	Labour Shortage using survey data	Average (across sectors) of firms facing constraints, % [source: ECFIN CBS]	19	11	19	18	10	90%	14%
	Sectoral producer prices	Average (across sectors), 2021 compared to 2020 and 2019, index [source: Eurostat]						8.6%	5.4%
Strategic dependencies	Concentration in selected raw materials	Import concentration a basket of critical raw materials, index [source: COMEXT]	0.19	0.18	0.19	0.18	0.2	-5%	17%
	Installed renewables electricity capacity	Share of renewable electricity to total capacity, % [source: Eurostat, nrg_inf_epc]		30.10	19.50	17.50	15.00	101%	
Investment dynamics	Net Private investments	Change in private capital stock, net of depreciation, % GDP [source: Ameco]		3.6	4.5	3.6	3.3	9.1%	2.6%
	Net Public investments	Change in public capital stock, net of depreciation, % GDP [source: Ameco]		0.2	0.3	0.4	0.3	-33%	0.4%

(*) Meest recente gegevens

Bron: Zie hierboven in de tabel de respectieve bron voor elke indicator in de kolom "Omschrijving".

Tabel A10.2: Kernindicatoren voor de eengemaakte markt en de industrie (2/2)

SINGLE MARKET										
Professional services	Single Market integration	Intra-EU trade	Ratio of Intra-EU trade to Extra-EU trade, index [source: Ameco]	1.21	1.20	1.15	1.17	1.20	1%	1.59
		Regulatory restrictiveness indicator	Restrictiveness of access to and exercise of regulated professions (professions with above median restrictiveness, out of the 7 professions analysed in SWD (2021)185 [source: SWD (2021)185; SWD(2016)436 final])	0				1	-100.0%	3.37
	Professional qualifications recognition	Recognition decisions w/o compensation	Professionals qualified in another EU MS applying to host MS, % over total decisions taken by host MS [source: Regulated professions database]	28.1						45%
	Compliance - cooperation EC and MS	Transposition - overall	5 sub-indicators, sum of scores [source: Single Market Scoreboard]		Below average	Below average	Above average	Above average		
		Infringements - overall	4 sub-indicators, sum of scores [source: Single Market Scoreboard]		On average	Below average	Below average	On average		
Investment protection		Confidence in investment protection	Companies confident that their investment is protected by the law and courts of MS if something goes wrong, % of all firms surveyed [source: Flash Eurobarometer 504]	65						56%
BUSINESS ENVIRONMENT – SMEs										
Business demography		Bankruptcies	Index (2015=100) [source: Eurostat, sts_rb_a]		53.2	63.4	60.6	64.7	-17.8%	70.1 (2020)
		Business registrations	Index (2015=100) [source: Eurostat, sts_rb_a]		121.2	126.1	111.8	106.2	0.141	105.6
		Late payments	Share of SMEs experiencing late payments in past 6 months, % [source: SAFE]	22.7	25	33.1	n.a.	n.a.	-31%	45%
Access to finance		EIF Access to finance index – Loan	Composite: SME external financing over last 6 months, index from 0 to 1 (the higher the better) [source: EIF SME Access to Finance Index]		0.33	0.28	0.21	0.29	15.0%	0.56 (2020)
		EIF Access to finance index – Equity	Composite: VC/GDP, IPO/GDP, SMEs using equity, index from 0 to 1 (the higher the better) [source: EIF SME Access to Finance Index]		0.33	0.17	0.38	0.43	-21.9%	0.18 (2020)
Public procurement		% of rejected or refused loans	SMEs whose bank loans’ applications were refused or rejected, % [source: SAFE]	16.5	28.2	18.4	2.7	16.4	0.9%	12.4%
		SME contractors	Contractors which are SMEs, % of total [source: Single Market Scoreboard]		67	66	63	72	-6.9%	63%
		SME bids	Bids from SMEs, % of total [source: Single Market Scoreboard]		74	75	71	70	6%	70.8%

(*) Meest recente gegevens

Bron: Zie hierboven in de tabel de respectieve bron voor elke indicator in de kolom "Omschrijving".

Een goede bestuurlijke capaciteit bevordert economische welvaart, sociale vooruitgang en rechtvaardigheid. Overheidsdiensten op alle overheidsniveaus leveren crisisrespons, zorgen voor de verlening van openbare diensten en dragen bij tot de opbouw van de veerkracht die nodig is voor de duurzame ontwikkeling van de Europese economie.

Het openbaar bestuur in Nederland is een van de meest doeltreffende in de EU⁽⁶⁰⁾. Nederland behoort tot de best presterende EU-landen op het gebied van digitaal openbaar bestuur, met een gemiddeld hoog digitaliseringsniveau (NL: 85 %, EU: 71 %). 94 % van de diensten wordt digitaal aangeboden (EU: 81 %) ⁽⁶¹⁾. Het percentage gebruikers van e-overheid is tijdens de COVID-19-pandemie gestegen tot 92 %.

Nederland heeft een goed functionerend begrotingskader en staat rond het EU-gemiddelde voor overheidsopdrachten. De kwaliteit van de begrotingsplanning en de kracht van de begrotingsregels liggen de afgelopen vier jaar consequent boven het EU-gemiddelde. Er is echter ruimte voor verbetering op het gebied van overheidsopdrachten, gezien het relatief lage gebruik van gecentraliseerde aanbestedingen en de lage scores bij indicatoren voor het meten van de gegevenskwaliteit bij aanbestedingen (grafiek A11.1).

Nederland ligt ver boven het EU-gemiddelde op het gebied van empirisch onderbouwde beleidsvorming (NL: 2,07, EU: 1,67). Nederland is een van de EU-landen die het vaakst gebruikmaken van raadpleging van belanghebbenden en evaluatie achteraf van wetgeving. Bedrijven merkten echter consequent op dat snel veranderende wetgeving een probleem vormde voor bedrijfsvoering op nationaal niveau (41 % in zowel 2017 als 2019) ⁽⁶²⁾.

Grafiek A11.1: Prestaties op het gebied van de indicator voor overheidsopdrachten op de eengemaakte markt

(1) De indicatoren voor mededinging en transparantie hebben een wegingsfactor 3, terwijl de efficiëntie- en kwaliteitsindicatoren een wegingsfactor 1 hebben. Alle andere indicatoren hebben een wegingsfactor 1/3 in de samengestelde SMS-indicator.

Bron: Scorebord van de eengemaakte markt, data 2020

Het rechtsstelsel werkt over het algemeen efficiënt. De duur van de procedures in eerste aanleg is kort, met name voor burgerlijke en handelszaken, terwijl de efficiëntie van de bestuursrechtspraak in eerste aanleg enigszins is afgenomen. De algemene kwaliteit van het rechtsstelsel is goed, hoewel het digitaliseringsniveau verder kan worden verbeterd. Voor 2022 is de regering voornemens meer middelen uit te trekken voor het rechtsbijstandsstelsel, gezien bepaalde zorgen over de toereikendheid van de financiering ervan ⁽⁶³⁾. Wat de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht betreft, zijn er geen systemische tekortkomingen gemeld ⁽⁶⁴⁾.

⁽⁶⁰⁾ Worldwide Governance Indicators, 2020. Nederland scoort 1,9 op een schaal van -2,5 tot 2,5.

⁽⁶¹⁾ [eGovernment Benchmark 2021](https://eGovernmentBenchmark2021), Europese Commissie.

⁽⁶²⁾ Europese Commissie, Flash Eurobarometer 482, 2019 <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2248>.

⁽⁶³⁾ Zie ook het verslag over de rechtsstaat van de Commissie, 2021 – Landenhoofdstuk over Nederland.

⁽⁶⁴⁾ Voor een meer gedetailleerde analyse van de prestaties van het rechtsstelsel in Nederland, zie het komende EU-scorebord voor justitie 2022 en het landenhoofdstuk voor Nederland van het aanstaande verslag over de rechtsstaat 2022 van de Commissie.

Tabel A11.1: Indicatoren voor het openbaar bestuur – Nederland

NL	Indicator (1)	2017	2018	2019	2020	2021	EU27
E-government							
1	Share of individuals who used internet within the last year to interact with public authorities (%)	82.0	86.0	84.0	91.0	92.0	70.8
2	2021 e-government benchmark 's overall score (2)	na	na	na	na	85.1	70.9
Open government and independent fiscal institutions							
3	2021 open data maturity index	na	na	na	na	91.6	81.1
4	Scope Index of Fiscal Institutions	70.5	70.5	70.5	70.5	na	56.8
Educational attainment level, adult learning, gender parity and ageing							
5	Share of public administration employees with tertiary education, levels 5-8 (3)	53.2	53.9	56.1	58.6	57.6	55.3
6	Participation rate of public administration employees in adult learning (3)	26.9	26.4	25.9	24.9	37.4	18.6
7	Gender parity in senior civil service positions (4)	32.8	31.2	25.4	23.4	20.2	21.8
8	Share of public sector workers between 55 and 74 years (3)	26.2	27.3	27.2	26.3	26.7	21.3
Public Financial Management							
9	Medium term budgetary framework index	0.85	0.85	0.85	0.85	na	0.72
10	Strength of fiscal rules index	2.3	2.3	2.3	2.3	na	1.5
11	Public procurement composite indicator	-3.0	3.0	0.0	0.7	na	-0.7
Evidence-based policy making							
12	Index of regulatory policy and governance practices in the areas of stakeholder engagement, Regulatory Impact Assessment (RIA) and ex post evaluation of legislation	1.89	na	na	2.07	na	1.7

(1) Hoge waarden staan voor goede prestaties, met uitzondering van indicatoren 7 en 8. (2) Meet de gebruikersgerichtheid (ook voor grensoverschrijdende diensten) en de transparantie van digitale overheidsdiensten, alsook het bestaan van basisvoorwaarden die de verlening van die diensten mogelijk maken. (3) Onderbreking van de reeks in 2021. Ook voor indicator 5: onderbreking van de reeksen in 2019. (4) Gedefinieerd als de absolute waarde van het verschil tussen het percentage mannen en vrouwen in leidinggevende functies in overheidsdienst.

Bron: Enquête over het gebruik van ICT, Eurostat (# 1); Benchmarkverslag voor e-overheid (# 2); Verslag over de maturiteit inzake open data (# 3); Fiscal Governance Database (# 4, 9, 10); Arbeidskrachtenenquête, Eurostat (# 5, 6, 8), Europees Instituut voor gendergelijkheid (# 7), samengestelde indicator van het scorebord van de eengemaakte markt voor overheidsopdrachten (# 11); OESO, Indicators of Regulatory policy and governance (# 12).

BIJLAGE 12: UITDAGINGEN OP HET GEBIED VAN WERKGELEGENHEID, VAARDIGHEDEN EN SOCIAAL BELEID IN HET LICHT VAN DE EUROPESE PIJLER VAN SOCIALE RECHTEN

De Europese pijler van sociale rechten zet de koers uit voor opwaartse convergentie in de richting van betere arbeids- en levensomstandigheden in de Europese Unie. De uitvoering van zijn twintig beginselen inzake gelijke kansen en toegang tot de arbeidsmarkt, eerlijke arbeidsvoorwaarden, sociale bescherming en inclusie, ondersteund door de kerndoelen van de EU voor 2030 inzake werkgelegenheid, vaardigheden en armoedebestrijding, zal het streven van de Unie naar een digitale, groene en eerlijke transitie versterken. Deze bijlage geeft een overzicht van de vooruitgang die Nederland heeft geboekt bij de verwezenlijking van de doelstellingen van de Europese pijler van sociale rechten.

Tabel A12.1: **Sociaal scorebord voor Nederland**

Equal opportunities and access to the labour market	Early leavers from education and training (% of population aged 18-24) (2021)	5.3
	Individuals' level of digital skills (% of population 16-74) (2021)	79.0
	Youth NEET (% of total population aged 15-29) (2021)	5.5
	Gender employment gap (percentage points) (2021)	8.2
	Income quintile ratio (S80/S20) (2020)	4.2
Dynamic labour markets and fair working conditions	Employment rate (% population aged 20-64) (2021)	81.7
	Unemployment rate (% population aged 15-74) (2021)	4.2
	Long term unemployment (% population aged 15-74) (2021)	0.8
	GDHI per capita growth (2008=100) (2020)	106.9
	At risk of poverty or social exclusion (in %) (2020)	16.0
Social protection and inclusion	At risk of poverty or social exclusion for children (in %) (2020)	15.8
	Impact of social transfers (other than pensions) on poverty reduction (% reduction of AROP) (2020)	36.8
	Disability employment gap (ratio) (2020)	25.4
	Housing cost overburden (% of population) (2020)	8.3
	Children aged less than 3 years in formal childcare (% of under 3-years-olds) (2020)	67.6
	Self-reported unmet need for medical care (% of population 16+) (2020)	0.2

Bijgewerkt op 29 april 2022. De lidstaten worden in het sociaal scorebord ingedeeld volgens een statistische methode die is overeengekomen met het Comité voor de werkgelegenheid en het Comité voor sociale bescherming. In het sociaal scorebord wordt gezamenlijk gekeken naar de niveaus en veranderingen van de indicatoren ten opzichte van de respectieve EU-gemiddelden en worden de lidstaten in zeven categorieën ingedeeld. Meer informatie over de gevolgde methode is te vinden in het gezamenlijk verslag over de werkgelegenheid 2022. Als gevolg van veranderingen in de definitie van de digitale vaardigheden van de bevolking in 2021, worden bij de beoordeling van deze indicator uitzonderlijk alleen niveaus gebruikt; NEET: jongeren die geen werk hebben en geen onderwijs of opleiding volgen; GDHI: bruto beschikbaar inkomen van huishoudens.

Bron: Europese Commissie, Eurostat.

De Nederlandse arbeidsmarkt presteert over het algemeen goed, maar er blijven aanzienlijke uitdagingen bestaan met betrekking tot de arbeidsmarktsegmentatie en de ongunstige situatie op sociaal en werkgelegenheidsgebied van bepaalde groepen. De arbeidsparticipatie in Nederland ligt ruim boven het EU-gemiddelde (82,2 % tegenover 74,4 % in het vierde kwartaal 2021). Het hoge aantal atypische flexibele en tijdelijke contracten en het aantal zelfstandigen zonder personeel, dat de afgelopen tien jaar sterk is toegenomen, blijven echter een punt van zorg en vereisen verdere aandacht wat betreft de uitdagingen op het gebied van gelijke kansen, billijke arbeidsvoorwaarden en adequate sociale bescherming. De COVID-19-pandemie heeft de risico's in een reeds sterk gesegmenteerde arbeidsmarkt vergroot. Mensen met flexibele contracten (met name jongeren, laaggeschoolden, mensen met een migrantenachtergrond en/of personen met een handicap) behoorden tot de groepen die het hardst werden getroffen, samen met zelfstandigen zonder personeel. Hoewel de arbeidsparticipatiekloof tussen mannen en vrouwen in 2021 gemiddeld 8.2 procentpunten bedroeg, blijft deeltijdwerk wijdverbreid, met name onder vrouwen. Als gevolg daarvan is de genderpensioenloof in Nederland een van de grootste in de EU. In het kader van het Europees Sociaal Fonds Plus (ESF+) zal Nederland blijven investeren in de actieve inclusie van kwetsbare groepen, waaronder mensen met een migratieachtergrond. De ESF+-middelen zullen worden ingezet om werknemers in de marge van de arbeidsmarkt bij- en omscholingsmogelijkheden te bieden en banenverlies te voorkomen.

Toenemende tekorten aan arbeidskrachten en vaardigheden en ongelijkheden op het gebied van toegang tot onderwijs, volwasseneneducatie en bij- en omscholing vormen uitdagingen, ook met het oog op de groene en de digitale transitie. Het verbeteren van de arbeidsmarkresultaten van groepen in een ongunstige werkgelegenheids- en/of kwetsbare sociale situatie zou ook helpen om tekorten aan arbeidskrachten aan te pakken en het onbenutte potentieel aan arbeidskrachten en vaardigheden te activeren. Na verscheidene jaren van zwakke groei

is de deelname van volwassenen aan leeractiviteiten in de afgelopen vier weken in 2020 gedaald, maar veel minder dan in de meeste landen (met 0.7 procentpunt ten opzichte van 2019), en met 18,8 % is deze deelname nog steeds meer dan het dubbele van het EU-gemiddelde (9,2 %). Na een onderbreking in de tijdreeksen steeg de participatiegraad in 2021 tot 26,6 %. Het is echter moeilijk om mensen in een kwetsbare arbeidsmarktsituatie te bereiken. Verdere investeringen in het verbeteren van basis-, technische en digitale vaardigheden, het vergroten van de sectoroverschrijdende mobiliteit en inzetbaarheid, en het verbeteren van de kwaliteit en inclusiviteit van onderwijs en opleiding voor iedereen, is essentieel voor Nederland om bij te dragen aan de verwezenlijking van het EU-kerndoel inzake vaardigheden voor 2030.

te dragen aan de verwezenlijking van het kerndoel van de EU voor 2030 inzake armoedebestrijding.

Hoewel het percentage mensen dat met armoede of sociale uitsluiting wordt bedreigd in Nederland stabiel is en ruim onder het EU-gemiddelde ligt, blijven er uitdagingen bestaan voor specifieke groepen, zoals mensen met een migratieachtergrond en personen met een handicap. In 2020 liep ongeveer 36 % van de buiten de EU geboren personen die in Nederland wonen het risico op armoede of sociale uitsluiting, 22.5 procentpunten meer dan onder de in Nederland geboren personen. Voor mensen met een niet-EU-migratieachtergrond is de kloof het gevolg van een groter risico op armoede (29,7 % tegenover 11,1 % voor autochtonen), deels wegens een ongunstigere werkgelegenheidssituatie, een hoger percentage ernstige materiële deprivatie (8,9 % tegenover 1,1 %) en een grotere prevalentie van armoede onder werkenden (14,9 % tegenover 4,6 %). Bovendien liepen in 2020 meer dan een kwart (29,3 %) van de kinderen met in het buitenland geboren ouders risico op armoede, ongeveer drie keer zoveel als kinderen met in Nederland geboren ouders (9%). Bovendien liep 24,9 % van de personen met een handicap in 2020 risico op armoede of sociale uitsluiting (tegenover 12 % van de personen zonder handicap). Het risico op armoede onder werkenden is groter voor mensen die werken met flexibele en/of tijdelijke contracten en voor zelfstandigen zonder personeel. Ook blijft de toegang tot adequate sociale bescherming voor zelfstandigen zonder personeel voor aanzienlijke uitdagingen zorgen. Daarom is er ruimte voor versterkte sociale beleidsmaatregelen voor Nederland om bij

In deze bijlage worden de belangrijkste uitdagingen voor het Nederlandse onderwijs- en opleidingsstelsel geschetst in het licht van de doelstellingen op EU-niveau van het strategisch kader voor de Europese Onderwijsruimte en andere contextuele indicatoren, op basis van de analyse uit de Onderwijs- en opleidingsmonitor 2021. Het onderwijs- en opleidingsstelsel van Nederland presteert goed wat betreft voortijdig schoolverlaten en de resultaten van het tertiair onderwijs, maar kampt met uitdagingen op het gebied van kansengelijkheid. Dit heeft geleid tot een verslechtering op de lange termijn van de basisvaardigheden, terwijl de verschillen in prestatieniveau tussen scholen toenemen.

De deelname aan voor- en vroegschoolse educatie en opvang vanaf de leeftijd van 3 jaar ligt onder het EU-gemiddelde; recente investeringen zijn gericht op betere kwaliteit en bredere participatie. Vanaf de leeftijd van 3 jaar neemt 90,5 % van de kinderen deel aan voor- en vroegschoolse educatie en opvang. Dat is

minder dan het EU-gemiddelde en minder dan de EU-doelstelling voor 2030. Voor 2020 heeft de regering extra investeringen gedaan om de kwaliteit van voor- en vroegschoolse educatie en opvang te verbeteren. Het aantal participatie-uren moet hoger worden en het kwalificatieniveau van het betrokken personeel moet worden verhoogd tot tertiair niveau. De gelijkheid van onderwijskansen zal worden geëvalueerd.

Het percentage voortijdige schoolverlaters is in overeenstemming met de doelstelling op EU-niveau, maar de basisvaardigheden, zoals gemeten door het OESO-programma voor internationale studentenbeoordeling (PISA), zijn verslechterd. Nederland heeft het EU-streefcijfer (minder dan 9 %) voor voortijdige schoolverlaters al bereikt. Er is op de lange termijn over de hele linie echter een neerwaartse trend in de gemiddelde scores. Het percentage slecht presterende leerlingen ligt voor wiskunde dicht bij de EU-doelstelling van 15 %, maar is hoger op het gebied van wetenschap en met name op het gebied van leesvaardigheid. Het percentage slecht

Tabel A13.1: Doelstellingen op EU-niveau en andere contextuele indicatoren in het strategisch kader voor de Europese onderwijsruimte

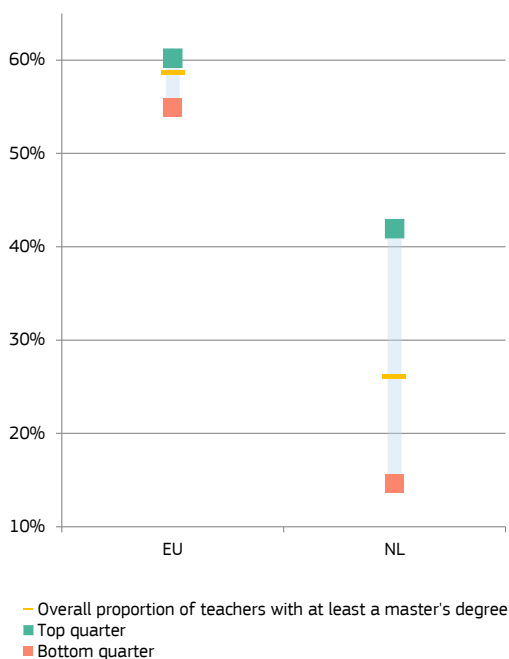
Indicator	Target	2015		2021	
		Netherlands	EU27	Netherlands	EU27
Participation in early childhood education (age 3+)	96%	92.8%	91.9%	90.5% ²⁰¹⁹	92.8% ²⁰¹⁹
Low achieving 15-year-olds in:	Reading	< 15%	18.1%	20.4%	24.1% ²⁰¹⁸
	Mathematics	< 15%	16.7%	22.2%	22.5% ²⁰¹⁸
	Science	< 15%	18.5%	21.1%	22.9% ²⁰¹⁸
Early leavers from education and training (age 18-24)	Total	< 9 %	8.2%	11.0%	5.3% ²⁰¹⁸
	By gender	Men	9.9%	12.5%	6.8% ²⁰¹⁸
		Women	6.4%	9.4%	7.9% ²⁰¹⁸
	By degree of urbanisation	Cities	7.6%	9.6%	5.2% ²⁰¹⁸
		Rural areas	9.2%	12.2%	8.7% ²⁰¹⁸
		Native	8.0%	10.0%	6.3% ²⁰¹⁸
	By country of birth	EU-born	20.7%	10.8%	8.5% ²⁰¹⁸
		Non EU-born	11.2%	23.4%	21.4% ²⁰¹⁸
	Total	45%	45.1%	36.5%	7.5% ²⁰¹⁸
Tertiary educational attainment (age 25-34)	By gender	Men	40.6%	31.2%	55.6% ²⁰¹⁹
		Women	49.6%	41.8%	41.2% ²⁰¹⁹
	By degree of urbanisation	Cities	51.9%	46.2%	50.8% ²⁰¹⁹
		Rural areas	35.0%	26.9%	35.7% ²⁰¹⁹
		Native	46.6%	37.7%	60.5% ²⁰¹⁹
	By country of birth	EU-born	44.7%	32.7%	46.8% ²⁰¹⁹
		Non EU-born	32.4%	27.0%	61.6% ²⁰¹⁹
					51.4% ²⁰¹⁹
					40.9% ²⁰¹⁹
Share of school teachers (ISCED 1-3) who are 50 years or over		41.2%	38.3%	37.4% ²⁰¹⁹	38.9% ²⁰¹⁹

(1) In de EU-gemiddelden voor PISA-leesprestaties voor 2018 zijn geen cijfers voor ES opgenomen; u = lage betrouwbaarheid; : = niet beschikbaar; er zijn nog geen gegevens beschikbaar voor de overige doelstellingen op EU-niveau in het strategisch kader van de Europese onderwijsruimte, die betrekking hebben op ondermaatse prestaties op het gebied van digitale vaardigheden, de mogelijkheden voor afgestudeerden van beroepsopleidingen om te leren op de werkplek en de deelname van volwassenen aan leeractiviteiten.

Bron: Eurostat (UOE, arbeidskrachtenenquête); OESO (PISA)

presterende leerlingen is vooral hoog (56 %) onder leerlingen die in het buitenland zijn geboren. In Nederland geboren leerlingen met een migratieachtergrond halen de achterstand slechts gedeeltelijk in. Verschillen tussen de scholen hebben in alle EU-landen de meeste invloed op de prestaties van leerlingen. Dit weerspiegelt het feit dat vanaf jonge leeftijd selectie van leerlingen op grond van hun mogelijkheden plaatsvindt en dat de personele middelen ongelijk zijn verdeeld. Er zijn aanwijzingen dat de pandemie de leerachterstanden heeft verergerd. Naar aanleiding daarvan heeft de overheid in februari 2021 buitengewone aanvullende onderwijsinvesteringen aangekondigd om de leerverliezen die gepaard gingen met de pandemie, te compenseren.

Grafiek A13.1: **Percentage leerkrachten met ten minste een masterdiploma, volgens sociaal-economisch profiel van de school, PISA 2018**

Bron: OESO (2019), PISA 2018

Het tekort aan leerkrachten wordt steeds problematischer. Nederland kampt met een oplopend leerkrachtentekort. Van alle basisschoolleerkrachten is 35 % vijftig jaar of ouder, en slechts een op de drie leerkrachten werkt voltijds. De tekorten zijn het grootst in de Randstad (de vier grootste steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht en de omliggende gebieden). Het percentage bevoegde leerkrachten verschilt sterk per regio, per schooltype en volgens de samenstelling van de schoolbevolking. Het

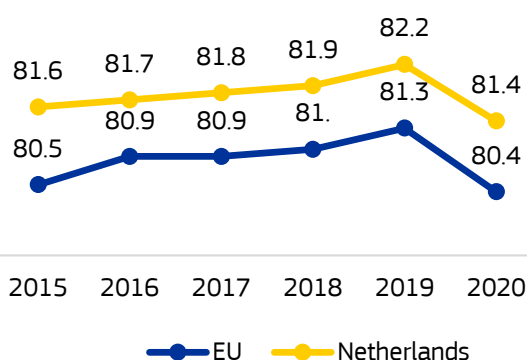
verschil tussen de scholen met een bevoorrecht sociaal-economisch profiel en die met een kansarm profiel, wat het percentage leerkrachten met ten minste een masterdiploma betreft, is het grootste in de EU. De tekorten zijn nijpender in scholen waar de meerderheid van de leerlingen een migratieachtergrond heeft. De regering heeft maatregelen genomen, waaronder verhoging van de salarissen, om het tekort aan leerkrachten te verminderen. Het effect van deze maatregelen moet nog blijken.

Het percentage tertiair opgeleiden en hun arbeidsparticipatie liggen ruim boven het EU-gemiddelde. Van de 25-tot 34-jarigen heeft 55,6 % een hogeronderwijsdiploma (EU: 41,2 %) Het percentage tertiair opgeleiden onder in de EU maar buiten Nederland geboren personen (53,3 %) overtreft dat van in Nederland geboren personen (56,2 %), en is bovendien relatief hoog onder buiten de EU geboren personen (51,5 %; EU-gemiddelde: 34,7 %) De arbeidsparticipatie van pas afgestudeerden van het tertiair onderwijs is zeer hoog, namelijk 95,2 % (EU-gemiddelde: 84,9 %).

Met name in het licht van de huidige COVID-19-pandemie is een veerkrachtige gezondheidszorg een voorwaarde voor duurzaamheid in de economie en de samenleving. Deze bijlage toont een momentopname van de zorgsector in Nederland.

De levensverwachting is in Nederland hoger dan in de EU in haar geheel, maar nam in 2020 met meer dan 9 maanden af als gevolg van COVID-19. Tot 17 april 2022 meldde Nederland 1,27 cumulatieve COVID-19-sterfgevallen per 1 000 inwoners en 461 bevestigde cumulatieve COVID-19-gevallen per 1 000 inwoners. De sterftcijfers in Nederland als gevolg van behandelbare oorzaken behoren tot de laagste in de EU. De meeste mensen geven aan gezond te zijn, maar er zijn grote verschillen tussen inkomensgroepen.

Grafiek A14.1: **Levensverwachting bij de geboorte (in jaren)**

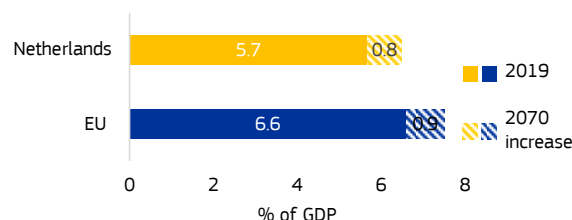

Bron: Eurostat-databank

De zorguitgaven in verhouding tot het bbp en per hoofd van de bevolking lagen in Nederland in 2019 boven het EU-gemiddelde.

Een groot deel van de uitgaven voor gezondheidszorg komt voor rekening van publieke bronnen, en het aandeel eigen bijdragen is dan ook laag. Er is verder een grote vrijwillige zorgverzekeringssector, die diensten buiten het uitkeringspakket dekt. De overheidsuitgaven voor gezondheidszorg als percentage van het bbp zullen naar verwachting iets onder het EU-gemiddelde voor 2070 liggen ⁽⁶⁵⁾.

Grafiek A14.2: **Verwachte stijging van de overheidsuitgaven voor gezondheidszorg in de periode 2019-2070 (referentiescenario van de werkgroep vergrijzing)**

Bron: Europese Commissie/EPC (2021)

Nederland heeft een sterk eerstelijnszorgstelsel, maar kampt met een tekort aan bepaalde gezondheidswerkers. In algemene artspraktijken is het vaak lastig om na pensionering een vervanger te vinden. Hoewel het aantal verpleegkundigen per inwoner boven het EU-gemiddelde ligt, is het verplegend personeel overbelast, bijvoorbeeld in ziekenhuizen. De gezondheidszorg is relatief goed ontwikkeld, maar het Nederlandse stelsel heeft in sommige poliklinische afdelingen en voor sommige diensten (bijvoorbeeld geestelijke gezondheidszorg voor kinderen) te maken gehad met buitensporige wachttijden. Er wordt ook veel minder dan het EU-gemiddelde gebruikgemaakt van antimicrobiële middelen.

Van het tekort aan zorgwerkers werd al gewag gemaakt in de landspecifieke aanbevelingen (LSA's) van 2020. De tweede uitdaging, die werd vermeld in de LSA's inzake gezondheid van 2020, betreft de uitrol van e-gezondheidsinstrumenten. Tijdens de pandemie kon de toegang tot zorgdiensten in stand worden gehouden door consulten op afstand.

⁽⁶⁵⁾ The 2021 Ageing Report: Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070), Europese Commissie (ECFIN) en werkgroep vergrijzing (EPC).

Tabel A14.1: **Belangrijkste gezondheidsindicatoren**

	2016	2017	2018	2019	2020	EU average (latest year)
Treatable mortality per 100 000 population (mortality avoidable through optimal quality healthcare)	68.9	65.0	64.6	61.3		92.1 (2017)
Cancer mortality per 100 000 population	285.1	276.7	269.7	266.6		252.5 (2017)
Current expenditure on health, % GDP	10.3	10.1	10.0	10.2		9.9 (2019)
Public share of health expenditure, % of current health expenditure	81.2	81.7	82.1	82.6		79.5 (2018)
Spending on prevention, % of current health expenditure	3.5	3.3	3.2	3.3		2.8 (2018)
Acute care beds per 100 000 population	290.0	277.8	274.1	261.7		387.4 (2019)
Doctors per 1 000 population *	3.5	3.6	3.7	3.7		3.8 (2018)
Nurses per 1 000 population *	10.7	10.9	11.2	10.7		8.2 (2018)
Consumption of antibacterials for systemic use in the community, daily defined dose per 1 000 inhabitants per day **	9.3	8.9	8.9	8.7	7.8	14.5 (2020)

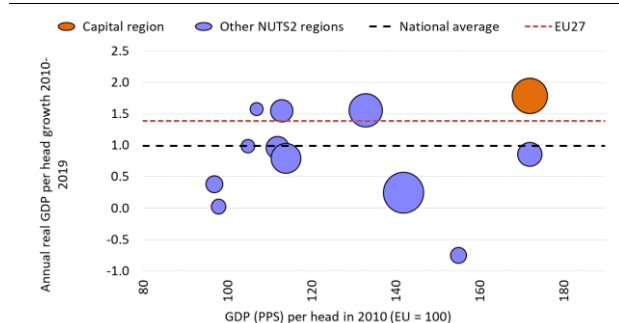
De gegevens over het aantal artsen per 1 000 inwoners hebben betrekking op praktiserende artsen in alle landen, behalve FI, EL, PT (hier is het criterium de vergunning voor de uitoefening van het beroep) en SK (hier geldt het criterium van beroepsmatige activiteit). De gegevens over het aantal verpleegkundigen per 1 000 inwoners hebben betrekking op praktiserende verpleegkundigen in alle landen (gegevens uit 2014 voor FI), behalve IE, FR, PT, SK (beroepsmatig actief) en EL (alleen verpleegkundigen die in een ziekenhuis werken).

Meer informatie: https://ec.europa.eu/health/state-health-eu/country-health-profiles_nl

Bron: Eurostat-databank, behalve: * Eurostat-databank en OESO, ** ECDC

De regionale dimensie is een belangrijke factor bij de beoordeling van de economische en sociale ontwikkelingen in een lidstaat. Door met deze dimensie rekening te houden, kan een goed gekalibreerde en gerichte beleidsrespons worden geboden, die cohesie bevordert en in alle regio's voor duurzame en veerkrachtige economische ontwikkeling zorgt.

Grafiek A15.1: Bbp per hoofd van de bevolking (2010) en bbp-groei (2010-2019)

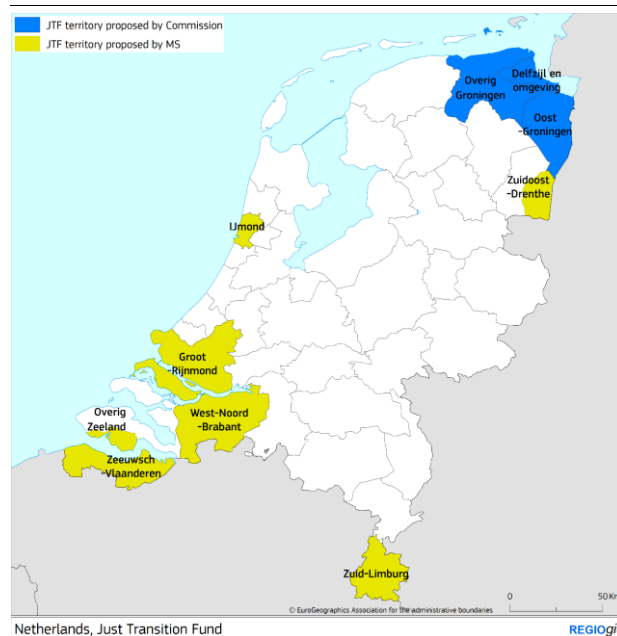

Bron: Europese Commissie

De regionale verschillen zijn in Nederland zeer gering en zijn de afgelopen tien jaar zeer stabiel gebleven. De provincie Noord-Holland, waar de hoofdstad Amsterdam ligt, had in 2019 het hoogste bbp per hoofd (170 % van het EU-gemiddelde). Drie provincies — Drenthe, Friesland en Flevoland — hebben een bbp dat iets onder het EU-gemiddelde ligt (respectievelijk 87 %, 88 % en 96 %). Deze kleinere variatie van de regionale verschillen wordt ook weerspiegeld in de relatief beperkte verschillen bij de regionale gemiddelde besteedbare inkomens van huishoudens in 2019. Deze variëren van 108 % van het landelijk gemiddelde in Utrecht tot 82 % in Groningen. Noord-Holland kende tussen 2010 en 2019 ook de hoogste bbp-groei per hoofd van de bevolking (1,8 %), terwijl de enige regio met een krimpend bbp Groningen was (-0,75). Deze negatieve groei van het bbp per hoofd van de bevolking is voornamelijk toe te schrijven aan de daling van de gaswinning, die naar verwachting in 2022 zal worden stopgezet. De groei in Groningen exclusief de aardgaswinning bedroeg in 2019 echter 1,1 %. Dit impliceert dat de economische prestaties andere dan de gaswinning op regionaal niveau, in vergelijking met de rest van de economie, een kleiner verschil laten zien. Drie andere regio's — Zeeland, Noord-Brabant en Limburg — realiseerden een met Noord-Holland vergelijkbaar groeitempo. De twee regio's met het laagste bbp per hoofd van de bevolking, Drenthe

en Friesland, hebben ook vrij lage groeicijfers: respectievelijk 0,02 % en 0,38 %.

Grafiek A15.2: Gebieden in Nederland die het zwaarst door de klimaattransitie worden getroffen

Bron: Europese Commissie

De relatief kleine verschillen in bbp per hoofd van de bevolking komen ook tot uiting in kleine verschillen in arbeidsproductiviteit.

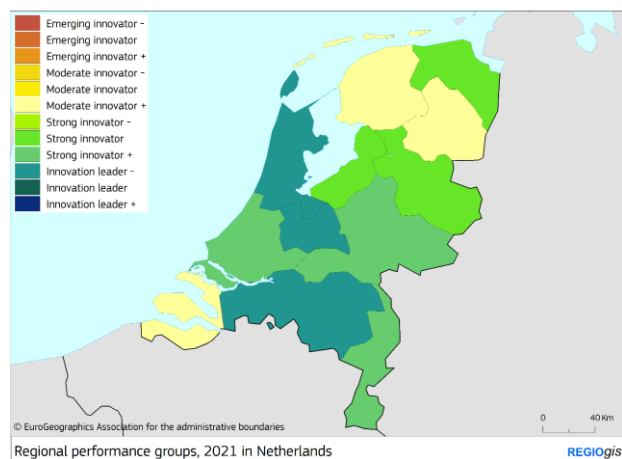
Noord-Holland en Utrecht zijn het meest productief (respectievelijk 132 % en 122 % van het EU-gemiddelde), terwijl Friesland en Drenthe het minst productief zijn (respectievelijk 85 % en 87 % van het EU-gemiddelde). De gemiddelde reële productiviteitsgroei varieerde in de periode 2010-2019 van -1,3 % in Groningen tot 1,5 % in Noord-Holland.

De transitie naar een koolstofneutrale economie heeft uiteenlopende gevolgen voor de regio's.

Regio's met clusters van emissie-intensieve industrieën in Nederland staan voor bijzondere uitdagingen waar het gaat om vermindering van de uitstoot van broeikasgassen, duurzame transformatie van hun industrieën, ontwikkeling van alternatieve duurzame economische activiteiten en om- en bijscholing van werknemers. Deze regio's zijn Delfzijl/Eemshaven in de provincie Groningen, het Noordzeekanaalgebied (Amsterdam/IJmond), Rotterdam en West-Noord-Brabant, Zeuwsch-Vlaanderen en andere gebieden in Zeeland, en Zuid-Limburg. De klimaattransitie heeft vooral gevolgen voor Groningen, vanwege de

gecombineerde effecten van het einde van de aardgaswinning en de uitdagingen op het gebied van emissiereductie in de industrie.

Grafiek A15.3: **Innovatieprestaties in Nederland**

(1) Regionale prestatiegroepen 2021 in Nederland

Bron: Europese Commissie

De innovatieprestaties zijn hoog in Nederland, met enkele regionale verschillen.

De meeste provincies zijn sterk in innovatie, of zijn innovatieleiders, maar Drenthe, Friesland en Zeeland worden als gematigd in innovatie aangemerkt. De laatste drie scoren in de regionale innovatie-index (2021) iets onder het EU-gemiddelde. De innovatieleiders Noord-Holland, Utrecht en Noord-Brabant scoren 4,1 tot 5,7 procentpunt boven het landelijk gemiddelde, wat wijst op gematigde regionale verschillen.

Nederland heeft een hoog werkgelegenheidsniveau (80 % in 2020) en een lage werkloosheid (3,8 % in 2020). De regionale verschillen zijn gering.

De arbeidsparticipatie varieert van 74,5 % in Groningen tot 82,6 % in Utrecht. Het werkloosheidspercentage is met 5,2 % het hoogste in Groningen, gevolgd door Zuid-Holland met 4,4 %. Het laagste percentage is 2,6 %, in Zeeland. Groningen heeft met 22 % het hoogste percentage van de bevolking dat met armoede en sociale uitsluiting wordt bedreigd. In contrast met de opwaartse trend in 2015-2019 is de arbeidsparticipatie, ook in verband met de pandemie, in 2020 in de meeste regio's gedaald. De werkloosheidscijfers vertoonden in 2020 in de meeste regio's een vergelijkbare trendmatige ommekeer. Deze effecten werden opgevangen door de maatregelen die de Nederlandse

autoriteiten hebben genomen om de gevolgen van de COVID-19-pandemie te reduceren.

Het tekort aan arbeidskrachten neemt in Nederland toe: uit de meest recente cijfers (CBS, 2021) blijkt een recordtoename van het aantal vacatures. De krapte op de arbeidsmarkt heeft gevolgen voor het hele land. Sommige regio's, waaronder Zeeland, Groot-Amsterdam en sommige gebieden in Noord-Brabant, hebben te kampen met een uiterst krappe arbeidsmarkt.

Alle Nederlandse regio's werden getroffen door de COVID-19-pandemie.

Het sterftecijfer is sinds week 9 van 2020 met 5 % tot 19 % gestegen ten opzichte van de gemiddelde sterfte in dezelfde weken van de periode 2015-2019. De pandemie trof de verschillende regio's in uiteenlopende mate, in overeenstemming met de asymmetrische impact van de crisis en de verschillende regionale economieën. Noord-Holland werd zwaar getroffen door de pandemie als gevolg van de aanwezigheid van de luchthaven Schiphol en het belang van de horeca in de regio.

Tabel A15.1: **Enkele indicatoren op regionaal niveau — Nederland**

NUTS 2 Region	GDP per head (PPS)	Productivity (GVA (PPS) per person employed)	Real productivity growth	GDP per head growth	Employment rate	Unemployment rate	At-risk-of-poverty or social exclusion	Innovation performance
	EU27=100, 2019	EU27=100, 2018	Avg % change on preceding year, 2010-2019	Avg % change on preceding year, 2010-2019	% of pop. aged 20-64, 2020	% of active population, 2020	% of active population, 2020	RIS regional performance group
European Union	100	100	1.00	1.39	72.3	7.1		
Nederland	128	110	0.67	0.99	80.0	3.8	16.30	
Groningen	116	111	-1.44	-0.75	74.5	5.2	21.70	Strong innovator
Friesland (NL)	88	85	-0.53	0.38	80.1	3.9	16.70	Moderate innovator +
Drenthe	87	87	-0.33	0.02	78.4	3.7	15.00	Moderate innovator +
Overijssel	108	92	0.05	0.96	80.6	3.5	15.10	Strong innovator
Gelderland	108	97	0.36	0.79	80.2	3.5	14.90	Strong innovator +
Flevoland	96	102	0.73	0.98	81.3	3.9	15.00	Strong innovator
Utrecht	158	122	0.88	0.86	82.6	3.5	14.20	Leader innovator -
Noord-Holland	170	132	1.62	1.79	80.6	3.9	18.10	Leader innovator -
Zuid-Holland	126	113	0.47	0.24	79.0	4.4	18.30	Strong innovator +
Zeeland	103	99	0.81	1.58	81.0	2.6	14.60	Moderate innovator +
Noord-Brabant	130	107	0.96	1.56	81.9	3.5	13.90	Leader innovator -
Limburg (NL)	113	101	0.82	1.55	75.9	3.5	15.00	Strong innovator +

Bron: Eurostat; * EDGAR-databank

Deze bijlage geeft een overzicht van belangrijke ontwikkelingen in de financiële sector in Nederland. De financiële sector lijkt goed gekapitaliseerd en matig winstgevend. De activa van de banken zijn in 2021 toegenomen en hun winstgevendheid is hersteld. De solvabiliteit is goed met een kapitaaltoereikendheidsratio van 22,7 % in het derde kwartaal van 2021 (tegenover 19,3 % in de EU). De kredietkwaliteit is sterk, met een gestaag afnemend percentage niet-renderende leningen dat in het derde kwartaal van 2021 1,5 % bedroeg (tegenover 2,1 % in de EU). Het rendement op eigen vermogen is 8,9 %, het hoogste resultaat van de afgelopen 5 jaar. Het is hoger dan het gemiddelde van de EU-27, dat 7,1 % bedraagt. De Nederlandse banken hebben de afgelopen tijd een sterkere toename van de kredietverlening aan niet-financiële vennootschappen geconstateerd, maar zij moeten zorgen voor beheersing van de risico's van aanhoudend lage rentetarieven, een plotselinge stijging van de inflatie en de klimaattransitie. Andere uitdagingen vloeien voort uit de scherpe stijging van de huizenprijzen en uit een markt voor zakelijk onroerend goed die zwaar door de pandemie is getroffen. De risico's in verband met witwassen en cybercriminaliteit vormen eveneens een bedreiging voor financiële instellingen.

De markt voor niet-zakelijk onroerend goed vertoont hoge risico's die gedeeltelijk worden beperkt door macroprudentiële beleidsmaatregelen. Het Europees Comité voor systeemrisico's heeft een aantal belangrijke kwetsbaarheden vastgesteld⁽⁶⁶⁾: tekenen van overwaardering van de huizenprijzen, een sterke groei van de huizenprijzen, een hoge schuldenlast van de huishoudens en soepele kredietverleningsnormen. De afgelopen 5 jaar zijn de Nederlandse huizenprijzen met gemiddeld 8 % per jaar gestegen, met in 2021 een stijging van gemiddelde 15,2 %. Dit vermindert de betaalbaarheid van door de eigenaar bewoonde woningen en leidt tot hogere risico's voor de huizenkopers. Bovendien zijn aflossingsvrije hypotheekleningen weer aantrekkelijker geworden. Omdat bij de huidige risicoweging van hypothecaire leningen onvoldoende rekening wordt gehouden

met het systeemrisico dat aan een correctie voor de woningmarkt kleefte, heeft de Nederlandsche Bank met ingang van 1 januari 2022 op grond van artikel 458 van de verordening kapitaalvereisten⁽⁶⁷⁾ een ondergrens ingevoerd voor de risicoweging van hypothecaire leningen. Bovendien kondigde zij haar voornemen aan om een contracyclische kapitaalbuffer op te bouwen, teneinde de banken beter bestand te maken tegen schokken.

⁽⁶⁶⁾ ESRB, Vulnerabilities in the residential real estate sectors of the EEA countries, februari 2022, <https://www.esrb.europa.eu/news/pr/date/2022/html/esrb.pr2.20211~9393d5e991.en.html>.

⁽⁶⁷⁾ Verordening (EU) nr. 575/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 26 juni 2013 betreffende prudentiële vereisten voor kredietinstellingen en beleggingsondernemingen en tot wijziging van Verordening (EU) nr. 648/2012 (PB L 176 van 27.6.2013, blz. 1).

Tabel A16.1: **Financiëlegezondheidsindicatoren**

	2017	2018	2019	2020	2021
Total assets of the banking sector (% of GDP)	322.0	299.9	297.0	317.5	310.6
Share (total assets) of the five largest bank (%)	83.8	84.7	84.7	84.3	-
Share (total assets) of domestic credit institutions (%)¹	92.6	93.3	93.7	93.9	93.9
Financial soundness indicators:¹					
- non-performing loans (% of total loans)	2.1	1.9	1.8	1.9	1.5
- capital adequacy ratio (%)	22.1	22.4	22.9	23.2	22.7
- return on equity (%)	8.8	8.1	7.7	3.0	8.9
NFC credit growth (year-on-year % change)	-0.7	-0.3	-1.0	1.6	7.0
HH credit growth (year-on-year % change)	0.0	0.2	0.2	-0.8	1.3
Cost-to-income ratio (%)¹	57.3	59.8	58.1	58.2	55.4
Loan-to-deposit ratio (%)¹	117.7	117.5	119.4	104.4	99.3
Central bank liquidity as % of liabilities	1.5	1.4	1.4	6.8	7.6
Private sector debt (% of GDP)	249.6	243.6	232.3	233.7	-
Long-term interest rate spread versus Bund (basis points)	20.4	17.9	18.3	13.3	4.4
Market funding ratio (%)	52.1	50.3	50.0	42.6	-
Green bond issuance (bn EUR)	8.8	8.9	21.8	18.6	25.9

(1) Meest recente gegevens: derde kwartaal 2021

Bron: ECB, Eurostat, Refinitiv

De beoordelingsmatrix van de procedure voor macro-economische onevenwichtigheden bevat de belangrijkste elementen van de diepgaande evaluatie die overeenkomstig artikel 5 van Verordening (EU) nr. 1176/2011 betreffende de preventie en correctie van macro-economische onevenwichtigheden voor Nederland is verricht, zoals samengevat in het werkdocument van de diensten van de Commissie (SWD(2022) 636) ⁽⁶⁸⁾. Voor de lidstaten die in het waarschuwingsmechanismeverslag 2022 zijn geselecteerd, bevat het verslag voor de achterliggende oorzaak van elke onevenwichtigheid en voor elk aanpassingsvraagstuk afzonderlijk de voornaamste bevindingen met betrekking tot de ernst van de vastgestelde uitdagingen en de ontwikkeling die zij doormaken, alsook de beleidsrespons en lacunes.

Nederland vertoont kwetsbaarheden in verband met de hoge particuliere schuld en een groot overschot op de lopende rekening. Nederland heeft aanhoudend overschotten op de lopende rekening en naar internationale normen en volgens de fundamentele waarden is de particuliere schuld hoog. Het overschot op de lopende rekening is grotendeels het gevolg van een goederenhandelsoverschot. Uit sectoraal perspectief zijn grote besparingen en beperkte binnenlandse investeringen van niet-financiële vennootschappen de belangrijkste structurele factoren voor het aanhoudend hoge overschot op de lopende rekening, dat in 2021 opnieuw opliep tot 9,5 % van het bbp. De particuliere schuld blijft hoog en bedraagt 229 % van het bbp, door de hoge schuldenlast van zowel niet-financiële vennootschappen als huishoudens. De hoge schuldenlast van huishoudens is vooral problematisch omdat dit huishoudens kwetsbaar maakt voor economische schokken, aangezien de huizenprijzen overgewaardeerd lijken te zijn en de sterke stijging van de huizenprijzen de afgelopen jaren de nominale hypotheekschuld mede heeft doen toenemen.

In de toekomst zullen het overschot op de lopende rekening en de particuliere schuld naar verwachting hoog blijven. De schuldenlast van de huishoudens zal naar verwachting hoog blijven als gevolg van de sterke stijging van de huizenprijzen en de diverse verstoringen op de woningmarkt die

schuldgefinancierd eigenwoningbezit in de hand werken. De op expansie gerichte bestedingsplannen van de regering zouden het overschot op de lopende rekening tot op zekere hoogte kunnen temperen tegen het einde van het mandaat van de regering. Verwacht wordt dat een verslechtering van de handelsvoorwaarden en de verhuizing van Shell naar het Verenigd Koninkrijk het spaaroverschot in Nederland enigszins zal doen afnemen ten opzichte van 2021. Aangezien de voornaamste factoren die het overschot in de hand werken, echter nog steeds aanwezig zijn, zal het algemene niveau naar verwachting boven de prudentiële drempel blijven.

Er is beperkte vooruitgang geboekt op beleidsgebied. Met name zal, ondanks een geleidelijke verlaging van de hypotheekrenteaftrek tot 2023, een genereuze fiscale subsidie voor door de eigenaar bewoonde woningen blijven bestaan. Daarnaast is er een beperkt aanbod van huizen, blijft de particuliere huurmarkt onderontwikkeld en blijft de macroprudentiële regelgeving relatief soepel. Wat het hoge overschot op de lopende rekening betreft, zijn de prikkels voor ondernemingen om inkomsten te behouden slechts gedeeltelijk aangepakt en zullen de hoge verplichte besparingen van huishoudens via het pensioenstelsel blijven bestaan ondanks de hervorming van de tweede pensioenpijler die in 2027 in werking zal treden. Uit simulaties blijkt dat het overschot op de lopende rekening de komende jaren zou kunnen worden getemperd indien de op expansie gerichte bestedingsplannen volledig worden uitgevoerd.

Om die redenen, en meer in het algemeen op basis van de elementen van de diepgaande evaluatie die op grond van Verordening (EU) nr. 1176/2011 betreffende de preventie en correctie van macro-economische onevenwichtigheden voor Nederland is verricht, zoals samengevat in het werkdocument van de diensten van de Commissie (SWD(2022) 636 final), **heeft de Commissie in haar mededeling “Voorjaarspakket 2022 van het Europees Semester” (COM(2022) 600 final) geoordeeld dat Nederland nog steeds macro-economische onevenwichtigheden ondervindt.**

⁽⁶⁸⁾ Europese Commissie (2022), COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT In-Depth Review for The Netherlands in accordance with Article 5 of Regulation (EU) No 1176/2011 on the prevention and correction of macroeconomic imbalances.

Tabel A17.1: **Beoordelingsmatrix voor macro-economische onevenwichtigheden**

	Ernst van de uitdaging	Ontwikkeling en vooruitzichten	Beleidsreactie
Onevenwichtigheden (niet-duurzame trends, kwetsbaarheden en bijbehorende risico's)			
Saldo op de lopende rekening	Nederland heeft de afgelopen drie decennia een overschot op de lopende rekening gehad. Het blijft bij de hoogste van de eurozone en bevindt zich ruim boven de door fundamentele waarden gerechtvaardigde niveaus (3,2 % van het bbp in 2021, volgens de door de Commissie opgestelde "normramingen"). Tussen 2017 en 2021 bedroeg het gemiddeld ongeveer 10 % van het bbp per jaar. Vanuit sectoraal perspectief duidt dit op een aanhoudende kloof tussen besparingen en investeringen, met een mogelijke verkeerde toewijzing van middelen, en heeft dit relevantie voor de eurozone als geheel. Een uitsplitsing naar institutionele sector wijst naar de niet-financiële vennootschappen als grootste bijdragers gezien de grote aanwezigheid van multinationals, hetgeen leidt tot een spaaroverschot in de bedrijfssector van 6,3 % van het bbp in 2021. De besparingen van huishoudens worden geschat door aanzienlijke verplichte pensioenbesparingen. Vóór de pandemie liet de overheidssector ook een nominaal spaaroverschot zien.	Over het algemeen steeg het overschot op de lopende rekening in 2021 tot 9,5 % van het bbp, nadat het in 2020 was gedaald. Wat sectorale bijdragen betreft, hebben een beperking van de consumptie en sparen uit voorzorg als gevolg van de COVID-19-crisis in 2021 het overschot van huishoudens vergroot, dat slechts lichtjes is gedaald van 6,3 % van het bbp in 2020 naar 5,8 % in 2021. Voor 2022 wordt verwacht dat de besparingen van de huishoudens sterker zullen dalen. Het bedrijfsoverschot is in 2021 sterk gestegen, naar 6,3 % komende van 4,8 %, deels door de stijgende olieprijs en de daaruit voortvloeiende inkomsten van Shell. Gezien de verhuizing van de onderneming naar het Verenigd Koninkrijk zullen de nettobesparingen niet langer bijdragen aan de nettobesparingen van de sector van de niet-financiële ondernemingen. Het netto financieringstekort bedroeg 2,5 % van het bbp in 2021 en zal in 2022 naar verwachting op hetzelfde niveau blijven. In 2022 zal het overschot op de lopende rekening naar verwachting afnemen tot 8,8 % van het bbp en in 2023 zal het grosso modo op hetzelfde niveau blijven, aangezien de structurele aanjagers blijven bestaan.	In 2021 heeft de regering een op expansie gericht begrotingsbeleid aangehouden om de huishoudens en bedrijven te ondersteunen in het licht van de aanhoudende gevolgen van de COVID-19-crisis. Voor de komende drie jaar zijn 79 miljard EUR aan aanvullende uitgaven gepland, hetgeen erop wijst dat het op expansie gerichte begrotingsbeleid zal worden voortgezet, hoewel een aanzienlijk deel van de uitgaven naar het einde van de regeerperiode wordt verschoven. Het tekort voor 2022 en 2023 wordt geraamd op respectievelijk 2,7 % en 2,1 % van het bbp. De hervorming van de tweede pensioenpijler, die in 2027 in werking treedt, zal zorgen voor meer flexibiliteit en billijkheid tussen de generaties, maar zij zal geen significante invloed hebben op de grote verplichte besparingen van het systeem, die een van de voornaamste structurele factoren zijn voor het spaaroverschot in de sector van de huishoudens. Prikkels voor ondernemingen om inkomsten te behouden, zijn de afgelopen jaren slechts gedeeltelijk aangepakt.
Particuliere schuld	In 2021 bedroeg de particuliere schuld in Nederland 229 % van het bbp; deze behoort tot de hoogste waarden in de EU en bevindt zich ruim boven de fundamentele en prudentiële benchmarks. De huishoudelijke schuld, die in 2021 99,5 % van het bbp bedraagt en grotendeels bestaat uit hypothecaire schuld, ligt ruim 25 procentpunten van het bbp boven de fundamentele benchmark en ongeveer 50 procentpunten boven het gemiddelde van de eurozone. De illiquiditeit van activa en de hoge schuld niveaus kunnen huishoudens kwetsbaar maken voor correcties van de huizenprijzen. In 2021 bedroeg de schuld van niet-financiële vennootschappen 129,5 % van het bbp. Dit zijn 35 procentpunten boven de prudentiële drempel en 15 procentpunten boven de fundamentele benchmark. Dit is grotendeels terug te voeren op de intraconcernschuld van multinationals en vormt dus een lager risico dan het nominale cijfer doet uitschijnen.	Gedurende 2021 nam de huishoudelijke schuld af. De nominale hypotheekschuld was 4,1%. Ondanks de lichte daling gedurende 2021 zal de nominale huishoudelijke schuld naar verwachting in nominale termen blijven groeien onder invloed van de stijging van de huizenprijzen en de relatief soepele macroprudentiële regelgeving. De bedrijfsschulden als percentage van het bbp daalden licht in 2021. Fiscale steunmaatregelen beantwoordden een aanzienlijk deel van de liquiditeitsbehoeften van bedrijven. Het hypothecaire krediet zal naar verwachting blijven stijgen gezien de stijgende huizenprijzen. Noemereffecten zullen de particuliere schuld als percentage van het bbp de komende jaren naar verwachting echter op een relatief stabiel niveau houden.	De maximale aftrek van de hypotheekrente van het belastbaar inkomen zal tot 2023 blijven dalen. De subsidie voor schuldgefinancierd eigenwoningbezit blijft echter substantieel. Relatief soepele macroprudentiële regelgeving stuwt de schuld van de huishoudens omhoog. De hoge loan-to-value-ratio zal naar verwachting behouden blijven, ondanks aanbevelingen van het Europees Comité voor systeemrisico's (ESRB) in tegengestelde zin. Kapitaalgerichte maatregelen met betrekking tot het risicogewicht voor hypotheekrenten zijn in januari 2022 versterkt en kunnen hypotheekrenteverstrekking door de banken in zekere mate ontmoedigen.
Huisvesting	De huizenprijzen in Nederland zijn sinds 2014 zowel in nominale als reële termen aanhoudend gestegen. Tussen 2017 en 2020 zijn zij in nominale termen gemiddeld met bijna 8 % gestegen en in reële termen met ongeveer 6 %. De nominale stijging gedurende 2021 bedroeg gemiddeld 15 %. Er zijn duidelijke en toenemende tekenen van oververvaling, met een algemene waarderingskloof op 23 % in 2021. De stijging van de prijzen wordt aangestuurd door fiscale prikkels voor (schuldgefinancierd) eigenwoningbezit in combinatie met een structureel ontoereikend aanbod van huizen.	In 2021 stegen de huizenprijzen sneller. In De december 2021 bevonden de overdrachtsbelasting op de aankoop van huizenprijzen zich ongeveer 20 % boven een woning gewijzigd. De belasting (die het niveau in dezelfde maand in 2020, 2 % bedroeg) werd afgeschaft voor wie Volgens ramingen van de Commissie is voor het eerst een huis koopt en de gemiddelde waarderingskloof verhoogd voor investeerders die een gedurende 2021 meer dan verdubbeld. woning kopen om te verhuren. Deze Geaccumuleerde huishoudelijke maatregel voedt de voorkeur voor besparingen en nieuwe prikkels voor eigendomsverwerving en kan de eigenwoningbezit, in combinatie met particuliere huurmarkt verder reeds lang bestaande structurele ondermijnen. De hypotheekrenteaftrek factoren die eigenwoningbezit (zie boven) is een andere prikkel die aanmoedigen en lage rentetarieven, eigenwoningbezit aanmoedigt. De hebben de stijging in de hand gewerkt. doelstelling voor de constructie van nieuwe huizen zal gevoelig worden Aangezien de structurele aanjagers verhoogd, hetgeen de druk op de vraag blijven bestaan, zullen de prijzen volgend kan helpen afnemen. Er blijven echter jaar naar verwachting blijven stijgen, obstakels bestaan voor een groter maar wel minder snel dan in 2021. aanbod van woningen.	

Deze bijlage bevat een op indicatoren gebaseerd overzicht van het Nederlandse belastingstelsel. Het bevat informatie over de belastingstructuur, d.w.z. de soorten belastingen waaruit Nederland de meeste inkomsten haalt, de belastingdruk voor werknemers en de progressiviteit en het herverdelingseffect van het belastingstelsel. Het bevat ook informatie over belastinginning en compliance en over de risico's van agressieve fiscale-planningactiviteiten, die volgens de huidige gegevens nog steeds vaak voorkomen.

Nederland behoort wereldwijd tot de landen met de hoogste belastinginkomsten in verhouding tot het bbp en berust sterk op belastingen op arbeid. De verhouding tussen de totale belastinginkomsten en het bbp bleef in 2020 iets onder die op EU-niveau, ondanks een relatief sterke stijging tussen 2010 en 2020 (een stijging van 11,8 %, dat is bijna tweemaal zo veel als die op EU-niveau, namelijk 6,1 % in dezelfde periode). De belangrijkste bronnen van belastinginkomsten in Nederland in 2020 waren belastingen op arbeid (20,6 % van het bbp) en verbruiksbelastingen (11,7 % van het bbp); deze waarden liggen dicht bij die op EU-niveau. De inkomsten uit milieubelastingen als percentage van het bbp behoorden tot de hoogste van alle lidstaten. De inkomsten uit onroerendgoedbelastingen lagen iets onder het EU-gemiddelde, evenals de inkomsten uit doorlopende onroerendgoedbelastingen, die met name bevorderlijk zijn voor de groei. Een intensiever gebruik van doorlopende onroerendgoedbelastingen zou ook gunstig kunnen zijn gezien de onevenwichtigheden op de woningmarkt in Nederland en het genereuze fiscale hypotheekrentevoordeel, dat de opbouw van de schuldenlast van huishoudens in de hand werkt.

Voor verschillende loonniveaus is de Nederlandse belastingdruk op arbeid laag. Op verschillende inkomensniveaus, namelijk in het geval van alleenstaanden met een gemiddeld loon (100 %) en alleenstaanden met 50 %, 67 % en 167 % van het gemiddelde loon was de belastingwig in 2020 aanzienlijk kleiner dan de gemiddelde belastingwig op EU-niveau. De belastingwig voor tweede verdieners die 67 % van het gemiddelde loon verdienen, van wie de echtgeno(o)t(e) het gemiddelde loon verdient, was ook aanzienlijk kleiner dan de gemiddelde belastingwig op EU-niveau. Het verschil tussen hun belastingwig en die van alleenstaanden met hetzelfde loonniveau was ook kleiner dan de gemiddelde belastingwig op EU-niveau. Het belasting- en uitkeringsstelsel heeft de ongelijkheid, gemeten aan de hand van de

ginicoëfficiënt, met iets meer helpen verminderen dan gemiddeld op EU-niveau in 2020 het geval was.

Gegevens lijken erop te wijzen dat het Nederlandse belastingstelsel wordt gebruikt voor agressieve fiscale planning, maar onlangs zijn hervormingen doorgevoerd. De stromen van rente-, royalty- en dividendbetalingen van en naar Nederland blijven zeer hoog — 45,2 % van het Nederlandse bbp in 2020, vergeleken met een gemiddelde van 10,5 % van het bbp van de EU in 2019 (laatste jaar waarover gegevens beschikbaar zijn); dat is wel een daling ten opzichte van 2018 (63,1 %) en 2019 (57,0 %). Onlangs doorgevoerde hervormingen, met name de invoering in januari 2021 van een voorwaardelijke bronbelasting op rente- en royaltybetalingen (en per 1 januari 2024 op dividendbetalingen) aan laag- of niet-belastende jurisdicties in belastingzaken, verminderen echter het risico dat het Nederlandse belastingstelsel wordt gebruikt voor agressieve fiscale planning. Dit is nog niet zichtbaar in de cijfers.

Nederland presteert goed op het gebied van de digitalisering van de belastingadministratie, hetgeen kan helpen om de belastingschuld terug te dringen en de nalevingskosten te verlagen. Hoewel de openstaande belastingschuld met 1 procentpunt steeg tot 6,1 % van de totale belastinginkomsten in 2019, blijft zij in Nederland laag, aanzienlijk onder het (rekenkundig) gemiddelde van 31,8 % bij de EU-27. Dit gemiddelde ligt echter hoog door de zeer hoge waarden in enkele lidstaten. Uit het "Annual Report on Taxation 2021" blijkt dat Nederland goed scoort wat betreft het online indienen van belastingaangiften⁽⁶⁹⁾. Tussen 2018 en 2019 is de btw-kloof (een indicator voor de doeltreffendheid van de btw-handhavings- en nalevingsmaatregelen) met 1,1 procentpunt afgenomen tot 4,4 % in Nederland, ruim onder de 10,5 % die de kloof EU-breed bedraagt.

⁽⁶⁹⁾ Europese Commissie, directoraat-generaal Belastingen en Douane-unie, "Annual Report on Taxation 2021 – Review of taxation policies in the EU Member States", Publicatiebureau, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2778/294944>, zie punt 2.1.4 "Improving tax for further details".

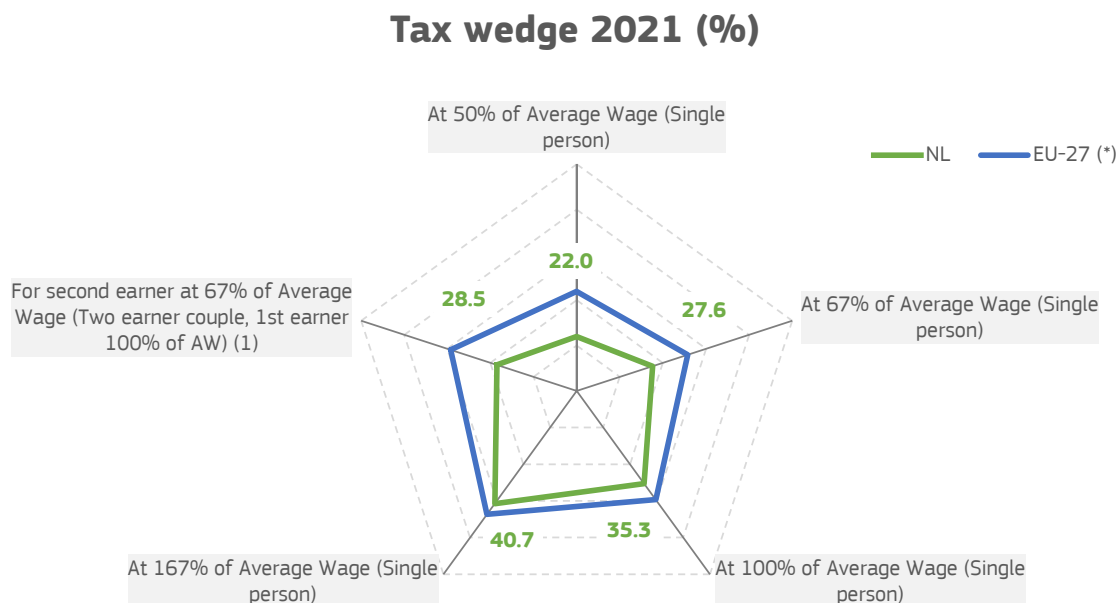
Tabel A18.1: **Fiscale indicatoren**

		Netherlands					EU-27				
		2010	2018	2019	2020	2021	2010	2018	2019	2020	2021
Tax structure	Total taxes (including compulsory actual social contributions) (% of GDP)	35.5	38.8	39.3	39.7		37.9	40.1	39.9	40.1	
	Labour taxes (as % of GDP)	19.5	19.8	19.5	20.6		20.0	20.7	20.7	21.5	
	Consumption taxes (as % of GDP)	11.0	11.4	11.8	11.7		10.8	11.1	11.1	10.8	
	Capital taxes (as % of GDP)	5.0	7.6	7.9	7.3		7.1	8.2	8.1	7.9	
	Total property taxes (as % of GDP)	1.3	1.7	1.6	1.8		1.9	2.2	2.2	2.3	
	Recurrent taxes on immovable property (as % of GDP)	0.6	0.9	0.8	0.9		1.1	1.2	1.2	1.2	
	Environmental taxes as % of GDP	3.5	3.3	3.4	3.2		2.4	2.4	2.4	2.2	
Progressivity & fairness	Tax wedge at 50% of Average Wage (Single person) (*)	28.3	24.7	23.9	23.2	22.0	33.9	32.4	32.0	31.5	31.9
	Tax wedge at 100% of Average Wage (Single person) (*)	38.1	37.8	36.9	36.1	35.3	41.0	40.2	40.1	39.9	39.7
	Corporate Income Tax - Effective Average Tax rates (1) (*)		23.1	23.7	23.7			19.8	19.5	19.3	
	Difference in GINI coefficient before and after taxes and cash social transfers (pensions excluded from social transfers)	10.0	10.3	10.1	9.4		8.4	7.9	7.4	8.3	
Tax administration & compliance	Outstanding tax arrears: Total year-end tax debt (including debt considered not collectable) / total revenue (in %) (*)		5.1	6.1				31.9	31.8		
	VAT Gap (% of VTTL)		5.5	4.4				11.2	10.5		
Financial Activity Risk	Dividends, Interests and Royalties (paid and received) as a share of GDP (%)		63.1	57.0	45.2			10.7	10.5		
	FDI flows through SPEs (Special Purpose Entities), % of total FDI flows (in and out)		61.2	62.9	41.9			47.8	46.2	36.7	

(1) Forward-looking effective tax rate (OESO).

(*) Rekenkundig gemiddelde van de EU-27, aangezien er geen geaggregeerde EU-27-waarde beschikbaar is.

Bron: Europese Commissie en OESO.

Grafiek A18.1: **Indicatoren van de belastingwig**

De belastingwig meet het verschil tussen de totale loonkosten voor het in dienst hebben van een werknemer en het nettoloon van de werknemer: som van de inkomstenbelasting en de werknemers- en werkgeversbijdragen voor sociale zekerheid, exclusief gezinstoelagen, uitgedrukt als percentage van de totale loonkosten (de som van het brutoloon en de door de werkgever betaalde socialezekerheidsbijdragen).

(1) De gemiddelde belastingwig van de tweede verdiener meet hoeveel extra inkomstenbelasting plus werknemers- en werkgeversbijdragen voor sociale zekerheid het gezin zal moeten betalen als gevolg van de indiensttreding van de tweede verdiener, in verhouding tot het brutoloon van de tweede verdiener plus de werkgeversbijdragen voor sociale zekerheid die verschuldigd zijn over het inkomen van de tweede verdiener. Voor een meer gedetailleerde bespreking, zie OESO (2016), "Taxing Wages 2016", OECD Publishing, Parijs, http://dx.doi.org/10.1787/tax_wages-2016-en

(*) Rekenkundig gemiddelde van de EU-27, aangezien er geen geaggregeerde EU-27-waarde beschikbaar is.

Bron: Europese Commissie.

BIJLAGE 19: ECONOMISCHE EN FINANCIËLE KERNINDICATOREN

Tabel A19.1: **Economische en financiële kernindicatoren**

	2004-07	2008-12	2013-18	2019	2020	2021	forecast	
							2022	2023
Real GDP (y-o-y)	2.8	0.0	1.8	2.0	-3.8	5.0	3.3	1.6
Potential growth (y-o-y)	1.8	0.9	1.1	1.8	1.4	1.4	1.4	1.3
Private consumption (y-o-y)	0.8	-0.4	1.1	0.9	-6.6	3.5	4.6	1.9
Public consumption (y-o-y)	3.0	1.4	0.7	2.8	1.0	5.5	1.8	1.8
Gross fixed capital formation (y-o-y)	6.2	-4.1	3.6	6.2	-4.1	3.5	2.9	2.8
Exports of goods and services (y-o-y)	6.6	2.0	.	2.0	-4.8	6.6	3.9	3.5
Imports of goods and services (y-o-y)	6.8	1.1	4.7	3.2	-5.5	5.1	4.1	4.3
Contribution to GDP growth:								
Domestic demand (y-o-y)	2.4	-0.7	1.4	2.3	-3.5	3.7	3.0	1.9
Inventories (y-o-y)	0.0	0.0	0.1	0.3	-0.3	-0.3	0.0	0.0
Net exports (y-o-y)	0.4	0.8	0.2	-0.7	0.0	1.7	0.3	-0.4
Contribution to potential GDP growth:								
Total Labour (hours) (y-o-y)	0.4	0.2	0.7	1.0	0.7	0.6	0.4	0.4
Capital accumulation (y-o-y)	0.7	0.5	0.4	0.7	0.5	0.6	0.6	0.6
Total factor productivity (y-o-y)	0.7	0.3	0.1	0.1	0.1	0.2	0.3	0.3
Output gap	-0.5	-1.3	-1.1	1.4	-3.9	-0.7	0.9	0.8
Unemployment rate	6.0	5.8	7.1	4.4	4.9	4.2	4.0	4.2
GDP deflator (y-o-y)	2.0	1.0	1.1	3.0	2.3	2.4	3.8	3.3
Harmonised index of consumer prices (HICP, y-o-y)	1.5	1.9	1.0	2.7	1.1	2.8	7.4	2.7
Nominal compensation per employee (y-o-y)	2.1	2.2	1.3	2.9	4.7	2.1	3.1	3.7
Labour productivity (real, hours worked, y-o-y)	1.6	0.2	0.4	-0.2	-1.1	2.5	.	.
Unit labour costs (ULC, whole economy, y-o-y)	0.4	2.3	0.5	2.9	8.3	-1.0	1.9	3.2
Real unit labour costs (y-o-y)	-1.5	1.3	-0.5	-0.1	5.9	-3.4	-1.8	0.0
Real effective exchange rate (ULC, y-o-y)	-0.3	0.3	-0.1	-0.2	.	.	.	.
Real effective exchange rate (HICP, y-o-y)	-0.5	-0.8	0.4	0.4	1.8	0.1	.	.
Net savings rate of households (net saving as percentage of net disposable income)	3.0	6.9	10.0	11.4	17.8	17.3	.	.
Private credit flow, consolidated (% of GDP)	12.1	7.6	4.6	-0.1	-1.3	10.7	.	.
Private sector debt, consolidated (% of GDP)	229.9	244.6	257.0	232.3	233.7	229.0	.	.
of which household debt, consolidated (% of GDP)	107.9	116.6	109.9	99.6	103.0	99.5	.	.
of which non-financial corporate debt, consolidated (% of GDP)	122.0	128.0	147.1	132.7	130.7	129.5	.	.
Gross non-performing debt (% of total debt instruments and total loans and advances) (2)	.	2.4	2.3	1.7	1.7	.	.	.
Corporations, net lending (+) or net borrowing (-) (% of GDP)	9.2	9.0	6.5	5.0	4.8	6.3	7.3	6.8
Corporations, gross operating surplus (% of GDP)	27.3	27.7	27.2	26.1	26.4	26.6	26.8	26.5
Households, net lending (+) or net borrowing (-) (% of GDP)	-2.4	1.4	3.3	2.6	6.3	5.8	4.3	4.0
Deflated house price index (y-o-y)	2.4	-3.7	.	4.6	6.0	.	.	.
Residential investment (% of GDP)	6.0	4.8	3.9	5.1	5.3	5.4	.	.
Current account balance (% of GDP), balance of payments	7.7	7.2	9.0	9.4	7.0	9.5	8.8	8.7
Trade balance (% of GDP), balance of payments	8.5	8.4	10.0	9.8	10.4	11.0	.	.
Terms of trade of goods and services (y-o-y)	-0.1	-0.5	0.3	0.6	1.0	-1.6	-2.6	0.7
Capital account balance (% of GDP)	-0.4	-0.3	-0.1	0.0	0.0	0.1	.	.
Net international investment position (% of GDP)	-5.5	10.3	54.1	89.9	113.9	93.8	.	.
NENDI - NIIP excluding non-defaultable instruments (% of GDP) (1)	-64.3	-73.2	-39.4	-1.8	9.2	22.2	.	.
IIP liabilities excluding non-defaultable instruments (% of GDP) (1)	326.3	387.0	398.8	353.7	363.4	335.5	.	.
Export performance vs. advanced countries (% change over 5 years)	6.9	-0.1	-4.3	-1.8	7.9	.	.	.
Export market share, goods and services (y-o-y)	-1.5	-2.7	0.5	-1.2	5.4	-3.1	-0.7	-0.7
Net FDI flows (% of GDP)	4.6	5.8	6.9	4.7	-4.6	10.7	.	.
General government balance (% of GDP)	-0.6	-3.8	-0.8	1.7	-3.7	-2.5	-2.7	-2.1
Structural budget balance (% of GDP)	.	.	-0.3	0.7	-1.3	-2.0	-3.2	-2.5
General government gross debt (% of GDP)	47.1	59.7	61.9	48.5	54.3	52.1	51.4	50.9

(1) NIIP exclusief directe investeringen en aandelenportefeuilles. (2) Binnenlandse bankengroepen en op zichzelf staande banken, onder buitenlandse (EU en niet-EU) zeggenschap staande dochterondernemingen en onder buitenlandse (EU en niet-EU) zeggenschap staande bijkantoren.

Bron: Eurostat en ECB vanaf 2 mei 2022, indien beschikbaar; Europese Commissie voor prognosecijfers (voorjaarsprognose 2022).

Deze bijlage bevat een beoordeling van de risico's voor de budgettaire houdbaarheid voor Nederland op de korte, middellange en lange termijn. Deze volgt dezelfde multidimensionale benadering als het verslag inzake de houdbaarheid van de begroting 2021, dat is geactualiseerd op basis van de voorjaarsprognose 2022 van de Commissie.

Tabel 1 bevat de schuldprognoses in het basisscenario. Zij toont de verwachte overheidsschuld en de uitsplitsing ervan in het primaire saldo, het sneeuwbaaleffect (het gecombineerde effect van rentebetalingen en nominale bbp-groei op de schulddynamiek) en de stock-flow adjustment. In deze prognoses wordt ervan uitgegaan dat na 2023 geen nieuwe budgettaire beleidsmaatregelen worden genomen en wordt rekening gehouden met het verwachte positieve effect van investeringen in het kader van NextGenerationEU.

Grafiek 1 toont vier alternatieve scenario's rond het basisscenario, ter illustratie van het effect van wijzigingen in veronderstellingen. Het "historisch SPB"-scenario gaat ervan uit dat het

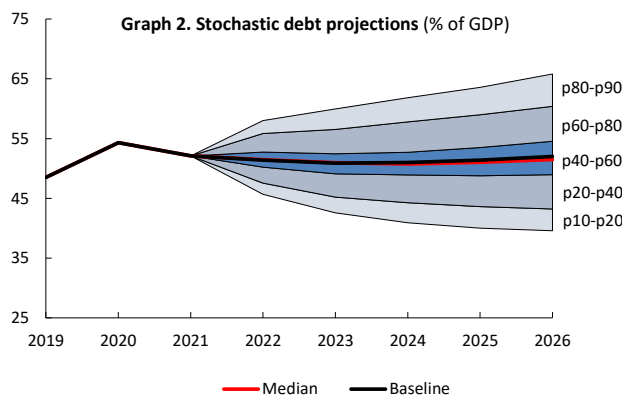
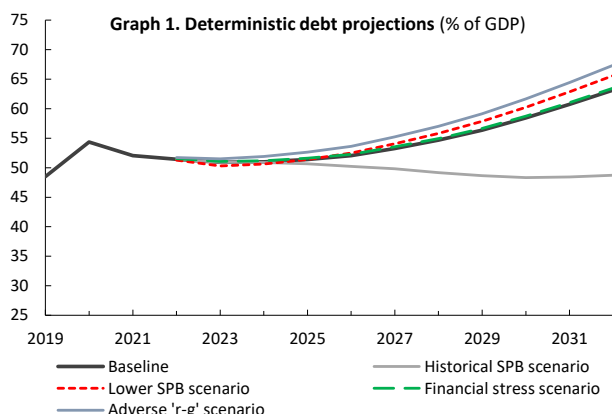
structurele primaire saldo (SPB) geleidelijk terugkeert naar zijn gemiddelde niveau in het verleden. In het "lager SPB"-scenario is het SPB permanent zwakker dan in het basisscenario. In het scenario van de "negatieve verhouding tussen rente en groei" wordt uitgegaan van een minder gunstig sneeuwbaaleffect dan in het basisscenario. In het "financiële stressscenario" wordt het land in 2022 tijdelijk geconfronteerd met hogere marktrente.

Grafiek 2 toont het resultaat van de stochastische projecties. Deze projecties tonen het effect op de schuld van 2 000 verschillende schokken die van invloed zijn op de begrotingspositie van de overheid, de economische groei, de rentetarieven en de wisselkoersen. De conus beslaat 80 % van alle gesimuleerde schuldtrajecten; staartgebeurtenissen worden bijgevolg buiten beschouwing gelaten.

Tabel 2 toont de S1- en S2-indicatoren voor de budgettaire houdbaarheid en de belangrijkste stimulerende factoren. S1 meet de consolidatie-inspanningen die nodig zijn om de schuld in 15 jaar tijd op 60 % van het bbp te brengen. S2 meet de consolidatie-inspanningen die nodig zijn om de

Tabel A20.1: **Schuldhoudbaarheidsanalyse voor Nederland**

Table 1. Baseline debt projections	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032
Gross debt ratio (% of GDP)	48.5	54.3	52.1	51.4	50.9	51.0	51.4	52.0	53.3	54.7	56.4	58.4	60.7	63.2
Change in debt	-3.9	5.8	-2.3	-0.6	-0.5	0.1	0.4	0.7	1.2	1.4	1.7	2.1	2.3	2.4
of which														
Primary deficit	-2.5	3.0	2.0	2.3	1.7	1.9	2.1	2.3	2.7	2.9	3.1	3.3	3.6	3.8
Snowball effect	-1.8	1.5	-3.3	-3.1	-2.0	-1.8	-1.7	-1.7	-1.5	-1.5	-1.4	-1.3	-1.3	-1.4
Stock-flow adjustment	0.3	1.3	-1.0	0.2	-0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Gross financing needs (% of GDP)	7.6	14.0	10.6	11.0	10.2	10.6	10.9	11.3	12.0	12.5	13.1	13.8	14.5	15.2

Tabel 2. Breakdown of the S1 and S2 sustainability gap indicators

	S1	S2
Overall index (pps. of GDP)	1.9	6.2
of which		
Initial budgetary position	1.2	2.4
Debt requirement	-0.7	
Ageing costs	1.5	3.8
of which		
Pensions	0.6	1.1
Health care	0.3	0.7
Long-term care	0.8	2.3
Others	-0.1	-0.2

schuld over een oneindige tijdshorizon te stabiliseren. De *budgettaire uitgangspositie* meet de inspanningen die nodig zijn om toekomstige rentebetalingen te dekken, de component *kosten van de vergrijzing* vertegenwoordigt de noodzaak om de verwachte verandering in leeftijdsgelateerde overheidsuitgaven zoals pensioenen, gezondheidszorg en langdurige zorg op te vangen, en het *schuld criterium* meet de extra aanpassing die nodig is om de schuld doelstelling van 60 % van het bbp te halen.

Tot slot geeft de heat map de algemene risicoclassificatie voor de budgettaire houdbaarheid weer (tabel A20.2). De *risicocategorie voor de korte termijn* is gebaseerd op de S0-indicator, een indicator voor vroegtijdige opsporing van begrotingsstress in het komende jaar. De *risicocategorie voor de middellange termijn* wordt afgeleid uit de schuldhoudbaarheidsanalyse en de S1-indicator. De schuldhoudbaarheidsanalyse beoordeelt de duurzaamheidsrisico's op basis van verschillende criteria: het verwachte schuld niveau over een periode van 10 jaar, het schuldtraject ("piekjaar"), de plausibiliteit van begrotingsaannames en ruimte voor krappere posities indien nodig ("ruimte voor begrotingsconsolidatie"), de waarschijnlijkheid dat de schuld de komende 5 jaar niet stabiliseert en de omvang van de onzekerheid. De *risicocategorie voor de lange termijn* is gebaseerd op de S2-indicator en de schuldhoudbaarheidsanalyse.

Over het geheel genomen zijn de risico's op de korte termijn voor de budgettaire houdbaarheid laag. De indicator voor vroegtijdige opsporing van de Commissie (S0) wijst niet op grote begrotingsrisico's op de korte termijn (tabel A20.2).

De risico's op de middellange termijn voor de

budgettaire houdbaarheid zijn gemiddeld. De twee elementen van de analyse van de Commissie op middellange termijn leiden tot deze conclusie. Ten eerste blijkt uit de schuldhoudbaarheidsanalyse dat de overheidsschuld in het basisscenario naar verwachting zal stijgen van ongeveer 51 % van het bbp in 2022 tot ongeveer 63 % van het bbp in 2032 (tabel 1). Dit schuldtraject is ook gevoelig voor mogelijke schokken ten aanzien van budgettaire, macro-economische en financiële variabelen, zoals blijkt uit de alternatieve scenario's en de stochastische simulaties (tabellen A20.1 en A20.2). Bovendien geeft de indicator voor het houdbaarheidstekort S1 aan dat een consolidatie-inspanning van 1,9 procentpunt van het bbp nodig zou zijn om de schuldquote in 15 jaar tijd op 60 % van het bbp te brengen (tabel 2). Al met al weerspiegelt het middelgroot risico de ongunstige budgettaire uitgangspositie en de verwachte stijging van de kosten van de vergrijzing.

De risico's op de lange termijn voor de budgettaire houdbaarheid zijn hoog. De indicator voor het houdbaarheidstekort S2 (op 6,2 procentpunten van het bbp) wijst op hoge risico's, terwijl de schuldhoudbaarheidsanalyse op significante kwetsbaarheden wijst, wat leidt tot de algemene hoge risicobeoordeling. Volgens de S2-indicator zal het, om de schuld op de lange termijn te stabiliseren, noodzakelijk zijn dat de budgettaire druk als gevolg van de vergrijzing wordt aangepakt, met name in verband met langdurige zorg en overheidsuitgaven voor pensioenen (tabel 2).

Tabel A20.2: Heat map van de risico's voor de budgettaire houdbaarheid voor Nederland

Short term		Medium term							Long term			
Overall (S0)	Overall (S1+DSA)	S1	Overall	Debt sustainability analysis (DSA)						S2	Overall (S2+DSA)	
				Deterministic scenarios					Stochastic projections			
				Baseline	Historical SPB	Lower SPB	Adverse 'r-g'	Financial stress				
LOW	MEDIUM	MEDIUM	MEDIUM	Overall	MEDIUM	LOW	MEDIUM	MEDIUM	MEDIUM	LOW	HIGH	HIGH
				Debt level (2032), % GDP	63	49	66	67	63			
				Debt peak year	2032	2021	2032	2032	2032			
				Fiscal consolidation space	100%	85%	100%	100%	100%			
				Probability of debt ratio exceeding in 2026 its 2021 level					48%			
				Difference between 90th and 10th percentiles (pps. GDP)					26			

(1) *Schuldenlast* in 2032: groen: onder 60 % van het bbp, geel: tussen 60 % en 90 %, rood: boven 90 %. (2) Het piekjaar van de schuld geeft aan of de schuld de komende tien jaar naar verwachting in het algemeen zal stijgen. Groen: vroege schuldenpiek; geel: piek tegen het midden van de projectieperiode; rood: late piek. (3) De *ruimte voor begrotingsconsolidatie* meet het aandeel van begrotingsposities in het verleden in het land die strenger waren dan in het basisscenario werd aangenomen. Groen: hoge waarde, d.w.z. de veronderstelde begrotingssituatie is volgens historische maatstaven plausibel en laat ruimte voor corrigerende maatregelen indien nodig; geel: gemiddeld; rood: laag. (4) *Waarschijnlijkheid dat de schuldquote in 2026 het niveau van 2021 zal overschrijden*: groen: weinig waarschijnlijk, geel: gemiddeld, rood: zeer waarschijnlijk (ook in het licht van het aanvankelijke schuld niveau). (5) Het *verschil tussen het 90e en 10e percentiel* meet de onzekerheid, op basis van de verdeling van de schuld onder 2 000 verschillende schokken. Groene, gele en rode cellen wijzen op toenemende onzekerheid.

Bron: Europese Commissie (voor meer informatie over de multidimensionale benadering van de Commissie, zie het verslag inzake de houdbaarheid van de begroting 2021).